

ПАНОРАМА МОНОДРАМА

Приредио Радомир Путник

Издавач:

Фестивал монодраме и пантомиме Земун

За издавача:

Борислав Балаћ

Рецензенти:

Др Миленко Мисаиловић

Др Зоран Т. Јовановић

Ликовна опрема и прелом:

Зоран Михајловић

Слог и лектура:

Бранимир Путник

Штампа:

Макри Комерц Земун

Тираж:

500 примерака

ПАНОРАМА МОНОДРАМА

Приредио Радомир Путник

Коста Трифковић

МИЛА

Коста Трифковић (1843-1875) потиче из новосадске грађанске породице. Гимназију је учио и Новом Саду, Винковцима, Пешти, затим је завршио Поморску школу на Ријеци и као официрски приправник-писар пловио по мору на трговачком једрењаку, да би гимназију и испит зрелости завршио на Ријеци. Правни факултет завршио је у Пожуну-Братислави 1867. Одмах после дипломирања ступа, као практикант, у канцеларију познатог новосадског адвоката Ђорђа Вукићевића. Почетком 1868. добио је место протоколиста у градском суду у Пешти, али се исте године враћа у Нови Сад и постаје подбележник градског Магистрата. Године 1869. у Пешти полаже адвокатски испит, а годину дана касније постаје сенатор и председник варошког суда у Новом Саду. Пошто није био именован за краљевског судију - упркос својим способностима и политичкој лојалности - постаје адвокат у Новом Саду. Целог живота био је слабога здравља и, упркос томе што је имао срећан и срећан живот, умро је у 1875. у Новом Саду, у тридесет другој години.

Насупрот романтичарској херојској трагедији у стиху, која је у нас у то време била на највећој цени, Трифковић је неговао прозну реалистичку комедију. У јавности се први пут јавља "посрбом" с немачког језика: 1870. године Српско народно позориште приказало је шалу у једном чину "Мило за драго", чији је изворни текст комедија *La Revanche* француског писца Жан Франсоа Рожеа, чију немачку прераду Трифковић користи. Остале Трифковићеве посрбе су "Мила", "Ни бригеша", "Тера опозицију" и "Пола вина пола воде", које нису извођене ни објављене за његова живота.

У оригиналним делима давао је слике из живота новосадских малограђана из седамдесетих година. Фабуле тих малих комедија најчешће су

засноване на љубавним згодама и незгодама, и обично имају срећан завршетак и понеку моралну поуку. Почео је романтичним драмолетом "Младост Доситеја Обрадовића", а затим следе драмолет "На Бадњи дан" и шаљиве игре "Француско-пруски рат", "Честитам", "Школски надзорник", "Избирачица" и "Љубавно писмо", а у рукопису је оставио више недовршених комедија. Његова дела прављена су драматуршки вешто, с изразитим смислом за хумор, забавна су и пријатна, па се и данас налазе на репертоарима наших позоришта.

Карл Аугуст Гернер (Görner, Karl August, 1806-1884), немачки драматичар, глумац и редитељ, рођен је у Берлину, у породици високог државног чиновника. Када му је било шеснаест година, побегао је од куће и ступио у позориште, најпре у Штетину, а затим у Кетену. Године 1824. оснива своју позоришну трупу, и с њом гостује у многим провинцијским местима (Хале, Кемниц, Фрајберг, Цитау, Будишин, итд.). Његова даровитост била је запажена и 1827. постаје главни редитељ позоришта у Штрелицу. Од тада је његова каријера у сталном успону; радио је у позориштима у Бреслави (данашњи Вроцлав), Берлину и до смрти у Хамбургу.

Поред тога што је спадао у истакнуте немачке глумце и редитеље свога доба, Гернер је био веома плодан драмски писац. Написао је око сто педесет драмских дела, од којих је више од стотину сабрано у разне збирке. На немачком говорном подручју Гернерова дела уживала су велику популарност. У Народном позоришту у Београду приказани су његови комади: "Нови племић", "По енглески", "Тражи се стриц или стари Фридрих и његово време", "Сланик", "Кратковиди", "Маћеха", "Ни бригеша" (посрба Косте Трифковића) и "Мила" (посрба Трифковића), а у Српском народном позоришту приказане су драме "Нови племић", "Сланик", "Ни бригеша", "Поклон" и "Снежана" у периоду од 1868. до 1913.

(Белешке о писцима преузете из књиге "Посрбе", Нолит, Београд, 1987. стр. 399-401, приредио Петар Марјановић)

Монодрама "Мила" премијерно је приказана у Новом Саду 1872. Улогу је тумачила Драгиња Драга Ружић.

По делу Карла Аугуста Гернера, "посрбио" Коста Трифковић, 1872.

ОСОБА

Мила, глумица

Збива се у Новом Саду, у соби управитеља Народног Позоришта

ПРВИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

МИЛА (*ступи нагло*)

Већ од осам сата како чекам овде,
Па још нигде никог нема од госпoде!
Е, сад, је л' то лепо, бива ли то свуда
Да глумица чека као каква луда?
Отрпе – боже мили – ко'лко је муке стало,
Како се за глумце тешко врбовало,
Па је л' ко за глумца тек показ'о воље,
Дај га наврат-нанос, примај брже-боље!
А гле сада шта је? Сад мора да чека,
Сваком да се клања јоште из далека,
Мора да обуче господско одело.

Је л' у лепом руву – приме га зацело,
А није ли руво по последњој моди,
Ни глумица није по вољи господи.
Да ли она има за глумицу дар,
Нико и не пита – сувишна је ствар!
Ја, ја немам тако господско одело,
Ал' напротив дара, имам га зацело,
У шаљивој игри нигде немам пара,
Имам и за драму евидентног дара,
У жалосној игри, ту сам теке вешта,
Ту су наспрам мене све друге којешта!
По свим српски мести већ за мене знаду,
У Панчеву, Вршцу и Новоме Саду,
Митровици, Руми и у Вуковару,
У Сомбору исто к'о у Темишвару.
Али нашто ваздан – име је чувено –
Ја се зовем: “Мила” - тим је све речено!
Још никако нема господина Тоне.
Већ је пола дван'ест, скоро ће и подне,
Па сад право каж'те, код таквога реда
Не би л' човек мор'о свиснути од једа?
Шта ћу сад да радим? Ко зна 'оће л' доћи?
(Публици): Већ ви кад би' хтели, могли би' помоћи.
Питајте ме како? Одмах ћу вам рећи:
Ја ћу свакој проби пред вама подлећи,
Па будем ли стекла вашег признања,
Примит ме морају без заустезања.
Представит ћу прво девојчицу младу,
Коју наврат-нанос хоће да удаду!
(С врата ускакута у собу.)
“Мати, отац, мати!” (Мушким гласом.)

Шта је, моја мазо?
“Ћирица је дош'о? Знате шта је каз'о?
Хоће да ме проси?” - Већ си испрошена!
За четрнаест дана бићеш му и жена!
(*Плачући.*) “Ал' ја нећу, отац, нећу мужа така!”
Немој бити луда, мужа хоће свака!
“Ал' ја нећу, нећу!” - Ко би јоште плак'о?
Брак је рај земаљски! – “Није баш ни тако!
И данас се мати с татом посвађала!”
То се теби чини, то је била шала!
“Ал' ја нећу, нећу!” - Али, дете моје,
Све то бива само зарад среће твоје,
Ћирица је богат, што год будеш хтела,
Хаљина, марама, шешира, ципела,
Све ће Ћира дати! – “А хоће ли Ћира,
Када будем хтела, дати официра?”
Нашто официра? – “Када има мати,
Хоћу зато и ја да ме лајтнант прати!”
Пођи ти за Ћиру, па га лепо моли,
Не можеш ли лепим, ружним га приволи,
Па ће он зацело, тек да буде мира,
Дати ти за Божић једног официра.
“Је л' истина, отац? Е, онда ћу поћи,
Тако ћу до мужа и лајтнанта доћи!”
(*Отрчи до врата, стане, окрене главу и говори.*)
Тако бива сада, то је сад модерно!
У старије време све је било смерно.
(*Ступи напред неколико корачаја.*)
“Мати, ви сте звали?” (*Строг глас.*)
Зато сам те звала
Да чујем од тебе би ли се удала.

Ти сад ниси више девојка малена,
Требало би досад да си веће жена!
“То бих и ја рекла!” - Дакле се одважи!
“То бих и ја рекла!” - Мужа себи тражи!
“То бих и ја рекла!” - Реци, дед да видим,
За кога би пошла! – “Мати, ја се стидим,
За оног јурата, ја бих радо пошла!”
Откуда си опет на јурата дошла?
“Ја га волим.” - Како? – “И он мене.” - Како?
Само се ти удај, за љубав је лако.
Послушај ти мене, твоју матер стару,
Пружи руку старцу Јови опанчару.
“Ви најбоље знате!” - Он је богат газда!
“Ви најбоље знате!” - Има новца вазда!
“Ви најбоље знате!” - Још ће мало тећи!
“Ви најбоље знате!” - Па ће у гроб лећи!
“Ви најбоље знате!” - Па после опела –
Остаће ти новци и сермија цела!
“То бих и ја рекла!” - А с његовим златом
Можеш после лако живити с јуратом!
“Ви најбоље знате!” - Како ти се свиди!
“Ви најбоље знате!” - А ти сада иди!
Девојци сиротој окреће се соба,
Ал' тако је било у старије доба.
(Опет се врати вратима.)
Сад ћу да прикажем блебетуше жене,
Најмилије то су улоге за мене.
(Дође опет напред и врло брзо.)
“Службеница ваша, знате шта је ново?
Симиција Пера своју жену псов'о,
Тамо њојзи чуда триста милиона,

И то све због једног тричавог шињона!
О, ти благи боже, шињони се носе,
А сирота жена нема ништа косе.
П' онда, знате још шта? Стара баба Ката
Полази за неког младог адвоката.
Кажу да је она заљубљена слепо
Но, већ јесте чули – то ће бити лепо!
А да вид'те само сиротице Стазе,
Лежи жена бона, а муж јој код Лазе!
Ал' тако јој треба, сваког божјег свеца
Скупљају се код ње да мешају кеца!
а јесте ли чули за Јуцину кћер?
Кажу да је уј'о баш за ногу кер,
Па сада сирота у илицу иде,
Већ како се само лагати не стиде,
К'о да нико не зна да је пре три дана
у илицу от'ш'о Аца из Гложана!
Знате да је данас Пера банкротир'о?
Велику је своту за другог жирир'о –
Тако људи кажу, а неће да виде
Да његова жена сва у свили иде.
А већ то сте чули: Сима из Кулпина
Добио је данас десетога сина!
Десетога сина! Свемогући боже,
Што се опет у тог дечурлија множе!
А јесте ли чули за писара Стеву?
Испросио данас фрајлицу Милеву,
Но и то је за њу те још каква радост,
Јер је већ одавна пројурила младост!
Како сада живи тај инспектор Коста,
Не може се човек начудити доста!

Сваки дан печења – то је нечувено!
Може л' тај од плате живити поштено?
Јуче – ја се шетам онуд променадом,
Ал' ето ти доктор са његовом младом,
Она, сва у свили – шта ће њојзи свила?
Не сећа се више ко је, шта је била?
Па тај безобразлук, хаљина к'о моја,
Само што је моја много лепшег кроја,
П' онда је на мојој чипка много шира,
П' онда је још моја на четир' карнира,
А најпоследње мени много лепше стоји,
сасвим је уз тело, њена фалте броји,
Овде јој је доле сувише широка,
Овде јој је горе сувише висока,
Овде јој је остраг јако набројана,
А овде јој напред нечим замазана,
Требало би да је и у шлепу дужа,
Шира око кука, а у струку ужа.
Али сад је доста – сада морам ићи,
Скоро ће и подне, а гости ће стићи,
Позвали смо данас нашег аблегата,
Једног сенатора и два адвоката,
Имаћемо данас супу с патлицаном,
Другу са пиринцом и са пармезаном,
П' онда тек долазе филована јаја,
П' онда иду раци, п' онда иде ћаја,
Седам врста теста, три врсте печења,
Ал' сад већ идем, збогом, до виђења!”
А како изгледа девојка у коси
Која већ на леђи по' столећа носи?
(Згурено, отежући кроз нос.)

“То је страшно, страшно – тај данашњи свет!
То је страшно, страшно, баш ти је проклет!
Како сад девојке обучене иду?
То је страшно, страшно - рамена се виду!
Руке сасвим голе, широке к'о буре,
То је страшно, страшно – п' онда тек фризура!
Високе, широке, пуне туђе косе,
То је страшно, страшно – шта све данас носе!
Ох, како је било за времена мога,
Нит' је било чуда ни луксуза тога,
Смирено смо ишле, поглед увек доле,
А јесмо л' се среле с оним кој' нас воле,
Ни за бога не би подигнуле очи –
У данашње време свака ти се бочи!
То је страшно, страшно – све нека се стиде!
Јесте л' вид'ли коју да у цркву иде?
Ал' у позориште, на беседу, село,
Ту не сме да фали, ту ти је зацело!
То је страшно, страшно – па на променади,
Како ли се шире у пуној паради,
Свака око себе четир' кавалира,
Слободно се креће, јасно конверзира.
То је страшно, страшно – а у моје време,
Тек отвориш уста, као да смо неме,
У данашње време, кад се која пита
Чиме се занима, какве књиге чита:
“Баш сам слепоподне ишчитала Лира,
Најрадије, знате, читам из Шекспира.”
То је страшно, страшно – а кад кући дође,
Одмах хајд на прозор, да види ко прође,
А имају л' само четрнаест лета,

Већ су заљубљене код данашњег света.
О, пфуј, то је страшно!” - Тако фрајла Маца
На данашње цуре анатему баца,
Али кад би когод имао куражи,
Да је само једним пољупцем ублажи,
Знате шта би рекла наша фрајла Маца?
“То је страшно, страшно – мало пољубаца!”
Сад ћу да представим како придикује
Половица слатка, вулго како псује.
(Горопадно.)
“Виле ушле у те, ти грешниче стари,
Који нит за кућу нит за пос'о мари,
Лоло, сакрментска, сад се иде кући?
Знаш да имам вољу таки те истући!
Свог да те излемам, уздуж и попреко!
Шта? Шта мумлаш тамо! Шта си опет рек'о?”
“Тек је пола десет?” “Зар то није доста?
Ти бекријо светска, паорендо проста!
Где си досад био? А, чекај се само,
Нећеш баш ни тако, само кад се знамо!
Нећу ни ја више трпит тога чуда,
Или можда мислиш да сам сасвим луда?
Луда сам – ал' била, што сам теби дошла,
Камо среће да сам за другог пошла,
Већ да није само било мога оца,
Као што је било вазда просиоца!
Шта је? Шта си рек'о?” “Није било бољих?”
“Бољих или горих, бар по мојој вољи!
Не би барем пошла за бекрију таку,
Што изда на вино и последњу марку!
А кад ћу ја доћи до моје мантиле?

А кад ћеш ми дати хаљину од свиле?
Зар се ти не стидиш пред богом и људма?
Зар ти немаш чувства, ни срца у грудма?”
(Плачно.)
Поред твог живота морам да се патим,
Сваки дан сам болна, главом ћу да платим!
Зар ти мариш за то, шта се тебе тиче,
Је ли теби добро – жена нека виче!
Ох, сироте мене, то ме јако боли,
Нит ко мари за ме, нит ме когод воли!
Шта је? Шта си рек'о? “Ко би очајав'о?”
“Одмах да си ћут'о, таки да си чмав'о!”
Е, сада сте вид'ли по улогу коју,
Но, па шта велите за вештину моју?
Али то није моје знање сво,
сад долази текем мало писме “о”.
Ово мало писме како када звечи,
Тако и тумачи свакојаке речи.
Омладинац један госпођицу гледа:
“Ја вас тако волим, изрећи се не да!”
Девојка се боји, не верује вуку,
Одговори (*устежући*): “О!” - Он ухвати руку.
Она тргне (*карајући*): “О!” - “Ви се отимате?”
(*као да не*): “О!” - “Ту малу руку зашто ми не дате?”
(*нежно*): “О!” - “Зар моја љубав нема за вас цене?”
(*напротив*): “О!” - “Што тако строго гледате на мене?”
(*збуњено*): “О!” - На које момак приђе јој лагано,
За пољубац моли. – “О!” - “За један само!”
“О!” Ал' мирно стоји, а он, шта је то?
Цмокне два-три пута, а она ће: “О!”
И сад јоште једно, што је важно врло,

Ту не треба речи, само треба грло!

То је плач и смеј – плачем ћу почети.

(У различитим варијацијама.)

Како плаче дете, кад му мати прети? *(Плаче.)*

Како плаче деран, кад га отац лема? *(Плаче.)*

Како плаче дева, кад јој војна нема? *(Плаче.)*

Како плаче жена, кад се с мужем свади? *(Плаче.)*

Како при расанку заљубљени млади? *(Плаче.)*

Како плачу цуре, када се удаду? *(Плаче.)*

Како плаче баба, кад снови о рају? *(Плаче.)*

Како плаче ђаче кад му *(Показују пацку.)* длани буче? *(Плаче.)*

Како плаче шегрт, кад га мајстор туче? *(Урличе.)*

(У различитим варијацијама.)

А како се смеје наша сека Ката

Кад јој муж донесе минђуше од злата? *(Смеје се.)*

А како се смеје, кад се с мужем шали? *(Смеје се.)*

А како се смеје, кад је когод фали? *(Смеје се.)*

А како девојка, док је још у коси? *(Смеје се.)*

А како се смеје кад је когод проси? *(Смеје се.)*

А како се смеје, кад што смешно није? *(Смеје се.)*

А како се смеје, који зубе крије? *(Смеје се.)*

А како девојке, кад се мало стиде? *(Смеје се.)*

А како се смеје ком од срца иде? *(Громовито.)*

Али сад је доста, немам више каде,

Остаје на вама да судите саде,

Па ако је добро *(Шапутало звони.)* – шапутало звони -

Препоручите ме господину Тони! *(Отрчи.)*

ЗАВЕСА ПАДА

Драгослав Михаиловић

ПУТНИК

Драгослав Михаиловић (1930), књижевник, слободни уметник, академик. Гимназију завршио у Ћуприји, а Филозофски факултет у Београду - одсек за југословенску књижевност и српскохрватски језик. Радио је као нижи чиновник у војној мензи (отпуштен), предузећу за откуп кожа и фабрици шећера; преписивач, аквизитер, препродавац јаја, пакер кожа, пословођа путујућег циркуса; политички затвореник (1950-52); уредник у листу "Мозаик", публициста у часопису "Архитектура - урбанизам" (отпуштен), новинар у листу за техничко образовање (отпуштен), лектор, коректор и технички уредник часописа "Храна и исхрана" (отпуштен); репортер и уредник у листу "Новости из Југославије"; лектор за српски језик у Поатјеу. Дописни члан САНУ од 1981, редовни од 1988.

Главна дела: роман и драма "Кад су цветале тикве", роман, филм и тв серија "Петријин венац", књиге приповедака "Фреде, лаку ноћ", "Ухвати звезду падалицу", "Лов на стенице", "Јалова јесен"; романи "Чизмаши", "Гори Морава", "Треће пролеће", "Злотвори", књига драма "Увођење у посао"; сценарио за филм "Вијетнамци" ("Aller retour"); публицистички рад "Голи оток" (у три тома); историјска студија "Кратка историја сатирања", чланци и есеји "Црвено и плаво". Сабрана дела у 6 и 7 књига. Добио Октобарску награду Београда, Андрићеву награду, Златну арену, Нинову награду, Награду Народне библиотеке за најчитанију књигу, награду "Бора Станковић", БИГЗ-ову награду, награду Вукове задужбине.

Монодрама "Путник" премијерно је приказана 1973. у Београду. Представу је режирао Александар Мандић, а улогу је тумачио Данило Бата Стојковић.

Кажете, значи, да сам крив. Људи сте учевни, дођете му као нека господа, па боље знате од мене: можда и јесам. Ја сам човек прост, ја то не знам.

Некад се, тако, мислим: човек сам био миран, мрава нисам згазио. И сад понекад идем око цркве, тамо где су слепци, и увек бачим по неки динар. Намерно идем.

И сањам. Често ноћу сањам: као, долази ми жена бела, расплетена, само у некој дугачкој кошуљи. Подрпана, јадна-јадна, а очи страшне. Не виде се, а страшне.

Ја сав цептим.

“Шта ти хоћеш?” велим.

“Паре”, вели. “Хоћеш да ми даш паре?”

“Хоћу”, кажем, “што да нећу, али сад их немам.”

А мало ми, као, лакне.

“Добро”, вели она. “Донеси сутра на гробље. Али сигурно.” И овако прстом на мене.

Пробудим се и видим – пошао сам некуд. И пиштољ сам узео. Вратим се у кревет, легнем, преврћем се, преврћем, и само што очи склопим – опет исто. Устанем, шетам, пушим. До зоре тако. И више не знам јесам ли сањао или нисам.

Изјутра одмах трчим тамо где ми је баба рекла. Нема је. Неколико још пута идем. Никако је нема. Цео дан мислим шта је било. Увече се напијем: све

пропијем. И капут оставим. А људи ме познају, и срамота ме, и хоћу да нико не види, а све по кафани поразбијам и ровем као бик.

У неко доба, онако пијан, некако стигнем кући и колико заспим – ево је опет.

“Што ниси донео?” каже. А гледа ме још страшније.

“Јесам”, кажем, “доносио сам.”

“Лажеш!” вели. “Лажеш, свињо пијана, ниси доносио!”

“Не лажем”, велим, и кунем се у све живо.

“Добро”, каже она, “сад си ми прошао, али сутра донеси.” И нестане.

Тако ме држи по недељу дана, ко грана се осушим. И код доктора сам био. А он каже, лако је њему, “Ништа то”, вели, “није, само немој да пијеш.” И да ми неки прашак. А ја се мислим – како ћу овако да живим?

И мислим, често мислим зашто сам то радио. И не могу да кажем зашто. Па ми понекад и жао: еј, људи су то! А, онако, ништа. Само, сећам се. Лепо се сећам. Само се вратим и кажем нешто. Било шта. И напишем извештај. Обично само: “Покушао бекство.” И ништа.

А сви ми извештаји једнаки, и неки пут наиђемо на место где сам га оставио, и сви убијени једнако.

Мој комесар Мирко – не овај овде: друкчији су онда били комесари – прво није веровао, па само прочита извештај и одврће главу од мене: жао му. Зна шта смо преживели, зна како је тешко убити.

Дешавало се, треба неког ликвидирати, и ја се јавим. Треба то, мислим се, обавити, а мени – један више, један мање – све једнако. А он ми не да: “Ти”, вели, “имаш друга посла.” И отера ме. И, кажем, у почетку није веровао и мислио, стварно пуцам само кад почну да беже. А после то учестало. Мало-мало, па се вратим сам и пишем ону цедуљу. Он, колико ме види, сав пребледи.

“Опет?”

“Опет”, кажем.

“И како то све теби?” пита.

Тако и тако, кажем, а не трепнем: “Не знам ни сам. Ваљда мисле, млад сам, па могу да ми утекну.”

Он се овако искези.

“Млад си? Стрвина си ти, не млад! Проклетиња си ти, ето шта си! У борби убиј, јуначе, не овако! Острвио си се, па трчиш на крв ко риба на мршу: колико их већ имаш? И шта ти мислиш: може се тако? Стрељаћу те за то! Својом руком ћу те убити! Знаш ли какво је наређење!”

“Знам”, велим, “наређење, друже комесару, и стрељај”, кажем, “ако. А што кажеш за борбу, убијао сам и тако, и то ти знаш. Али те не рачунам. А ти, друже комесару, волим те ко оца, стрељај ако за то можеш да стрељаш.”

А знам да неће, воли он мене ко сина. Он ме и крстио Мали, и само смо нас двојица остали од свих што су некад заједно пошли, све то изгинуло. Гледаш око себе, а сваки дан људи други. А ја сам курир обавештајац, свашта сам радио. И стражаре сам ножем ноћу скидао, и сам сам шарцем целу чету колико пута штитио, и на бункере сам ишао и кроз обруч хиљаду пута пошту пренео. И он зна: пошта се око бомбе завијена носи. Језик јој извучеш и руком је стежеш-стежеш: ако те ухвате, да је бациш под себе да те разнесе. А ако идемо у групи, и то он зна, заклињемо један другог да пуцамо ако нас ране – он на мене, ја на њега: “Не буди кукавица, не остави ме живог”, тако заклињемо један другог.

И, једанпут, дошао командант дивизије и обилазе они положај. Ја им у пратњи. Уђосмо у неку земуницу, гледају они тако наоколо, кад одједанпут улете бомба. Бог би је знао откуд! Паде тако на неку даску, па се котрља и лупка као пијана. Ми се скаменили, па је гледамо. Први сам се снашао: руком, па напоље! Само је мене овде у малић закачила, њима ни длака с главе није фалила.

И, кажем, свашта смо комесар Мирко и ја заједнички преко главе претурили: неће он мени ништа. Само ће опет чин да му скину: ни сам не знам колико пута су то чинили. А ја ћу опет у женско, па међу четнике. Лице младо-младо, још небријано, везоглавку на главу, а погачу и пикавац у корпусу, па право међу њих: задатак је такав. И бојим се, бојим, а опет идем. И чин ће

после опет да ми дају, и похвалу ће пред стројем да прочитају. И тако ја кажем мом комесару:

“Стрељај ти мене, друже комесару, ако можеш за то да стрелаш, само смо ја и ти остали: где су онолики наши другови, где су Дане и Марко? А ти ме слободно стрелјај.”

А он запенушио, па – да простите – вели:

“Ух, ти”, вели, “курво пијачарко, што за банку ноге дижеш: знаш да нећу, па се правиш јунак. Је л сам те томе учио!”

“Ниси”, велим, “друже комесару, ниси ме томе учио. И нисам ја јунак, нит се правим јунак. Ал мени је осамнаест, а ратујем већ три: ни за мој ми живот више није, а камоли за туђ.”

“Како”, каже, “зар ти је свеједно да ли си жив?”

“Није”, кажем, “није ми свеједно, него понекад више волим да сам мртав него жив, тако ми дође.”

Он се сав изгуби.

“Како”, виче, “јеси ли ти комуниста? Јеси ли ти скојевац? А партија! А борба!”

“Не дери се ти на мене”, велим му ја, “друже комесару, молим те, не дери се, доста си се драо. Наслушао сам се ја и партије и борбе. И све ти ја, друже комесару, верујем – и партија, и борба, и све – ал опет ми некад тако дође да ме нешто потрефи, па да нестанем. Да ништа од мене не остане, и да више нико и не зна да сам живео, тако ми дође.”

И стварно, бивало је страшно, не може се ни испричати. Бивало је, идемо, дан-ноћ, ноћ-дан, више и не разликујеш је ли дан или ноћ. Идемо, а хлеба нисмо ко зна откад видели: сву смо опуту са себе појели; по балеги пребираш да неко зрно пронађеш: ал ни тамо га нема. Идемо, и одједанпут почне борба: трешти и из земље и из неба. Легнем, па у почетку ми добро: мало се одморим. Пуцам ако имам чим, пуцам, па у почетку ми тако, значи, добро: ноге ме више не држе, толико сам уморан. Пуцам тако, пуцам, а онда ми одједанпут досади. Живот ми досади. Скочим, па распалим стојећки, велим – да скратим. И неће, курва; неће ни да закачи. А једна другарица,

сећам се – а *борац* је била, свуд је ишла боље него мушко – једанпут скочи усред борбе, па потрчи по положају и изгласа виче: “Убијте ме, другови, убијтеее!” Око ње само прашти. А ми трчи за њом, зграби је за перчин, па тресни о земљу. После је гурни некуд у позадину.

Свашта је, кажем, бивало и свашта сам видео. И ништа ме више не може зачудити: ко дрво сам постао.

И после, пред сами крај, кад је и њега, комесара Мирка, убило, и тад се нисам зачудио. Само сам се једанпут вратио, а кажу ми: “Убило комесара Мирка.” А ја сам био уморан, вратио се са задатка, легао сам да спавам. Тако ни гроб где му је нисам сазнао. Били смо већ далеко одмакли, нисам могао толико да се вратим.

И онда је на његово место дошао овај ваш сведок што воли да суди. Некако, одмах смо се закачили. Нити је он волео мене нити ја њега. “Ви, сељаци”, каже он мени, “остали сте исти: у револуцију сте пошли као на пијац.” А ја не знам какви смо ми сељаци, ни шта је револуција, ал знам – није то мануфактурни дућан. Њу маказицама нећеш скројити: што ти се заломе, заломе.

И тако ја кажем мом комесару Мирку:

“И не дери се више, наслушао сам се ја твојих прича. А ако хоћеш да стрељаш, ти стрељај”, велим, “и за Данета и за Марка, њих немој да изоставиш.”

А он ме гледа, гледа, па каже:

“Иди одмори се.”

Јадан ми мој одмор; знам ја мој одмор. Ал, опет, мало ми лакше, видим да је и њему боље.

И тако ја њему кажем, и за Данета и за Марка, а и вама то, другови, велим. Њих нисте унели. Овај комесарчић евидентичар има наочаре, ал му евиденција није добра.

А и Марко и Дане су некако пошли од почетка и били смо увек заједно. Пођемо у болницу, овамо, онамо, па се опет нађемо – комесар и три обавештајца. Марко је школе учио, студент је био, професор хтео да буде;

комесар Мирко – машиновођа, Дане, две године старији од мене, учио за шофера, а ја ништа, сељак; стоку сам чувао.

А Марко? Е, Марко, Марко, пасја је то крв била. Чин му дају, за комесара га поставе. Он уђе у село, а оно четничко, крв би ти очима попили. Хлеба за партизанску војску за цабе не дају, а отац ти имање није продао и паре у шуму послао: шта ћеш? Трпи мој Марко, трпи, док не полуди и не зареди мотком по селу ко скотове. И ето га натраг: сменили га. И другар! Пола што знам од њега ми је. “Кажити мени”, велим ја њему, “то и то”, а он ми по два сата објашњава. И уопште.

Два пута ме је извукао. Једанпут ме четири километра носио – леђа му оволика – са врх-вршке једног брда ме спустио. И то под ватром. Били смо опкољени: пођемо на јуриш, да начинимо пробој, и пробијемо се, ал мене још у почетку закачи митраљез. Мени, значи, пробијени кук и рука, а он ми заврнуо блузу преко главе ко плашљивом коњу, па ме приметно на леђа. Нога ми удара и ломата се по камењу, мозак ми чисто шкрипи. Кукам ја и запевам ко жена. И песницом га ударам у ребра.

“Пусти ме, мајку ти”, дерем се, “не вуци ме више овако, боље ме остави нека ме Немци убију.”

А он само тегли.

“Ударај ти”, вели, “само ударај, биће ти лакше.”

Четири месеца сам после у болници одлежао.

Пошли ми једанпут, значи, да пренесемо неку пошту. Важну неку пошту. Нас петина. Ноћ, тишина, ни креје се не деру. Само што Лим љаска. Водич нас изведе на газ. Полако прегазимо, а само се осврћемо: сумњаш и у бога. Јавимо се на другу везу: ситан неки, журав човечић, само типе од њега. И крије очи. Ваљда се уплашио, мислимо.

Поведе нас и он. Идемо ми за њим, идемо, а ноћ летња, кратка, и никако да стигнемо. Терен не познајемо: унезверили смо се, збили се ко овце. И месец мрзимо.

Исток већ поче да се бели, а ми још увек идемо.

Марко ме отпозади повуче за рукав.

“Будите”, вели, “поред њега.”

Идемо ми даље, а све ти се чини у круг.

“Шта је?” питамо га.

“Мало сам”, вели, “изгубио пут, сад ћу да га нађем.”

Добро. Пустимо га. Пођемо даље, а он се све некако врпољи. Све некако измиче у страну. И, тако, готово се развидели.

Тек, Дане га ухвати за мишку.

“Стани”, вели, “мало. Шта је оно?”

Застанемо, погледамо. А шумица проретка, ситна, видно: испред нас шатори. Наши сигурно нису.

Ми га обиколисмо.

“Шта је то?” пита га Марко.

“Не знам”, вели, “шта је, не знам чији су.”

“Добро кад не знаш”, каже му Дане, па се само мало измаче у страну и ножем му превуче преко гркљана. Он клече и закркља: готов.

Оставимо га ту тако па окренемо натраг. Полако, полако, и већ свану. Одмакли смо добро и већ мислимо, све је у реду, извукли смо се, кад однекуд одједанпут запуца.

“Предајте се, партизани”, вичу.

Ми се мало узмувасмо, па – лево, десно – трк у неку колибу. Пуста. Заседнемо за прозоре и отворимо ватру. Дане и ја из једног одељења, а Марко и она двојица из другог.

Пуцамо тако неко време и више се псујемо него што пуцамо. И меркамо како да се извучемо. Чини нам се, није много опасно. Зелени кадар: ти нису опасни. Десетина отприлике. Имају један шарац, и њиме држе једна врата, а друга, позади, за стоку, као да се не виде. Још се, изгледа, нису средили.

Комбинирамо, тако, ја и Дане, како да се извучемо. Кад, одједанпут, иза нас груну. Онако – тешко, потмуло, ко из воде.

Врата између нас излетеше. Сукну отуда дим, прашина. Засмрде.

Ми улетимо.

Унутра једва се види, а они леже искидани. Она двојица већ мртва, а Марко још жив. Бео-бео, а црн од барута и крвав. Лева му рука искидана, само се о рукаву држи, а лева му нога пребијена, коска се бели и утроба му искидана. Црева му испала на земљу и како му душа у грудима ради, тако се и она померају. Онај патрљак му само дрхти, дрхти. А он, заваљен на неко сено, као да помало цвили: ко неко кученце.

Гледам ја шта је од оне људине остало. И видим, прашина и леп још иде с тавана и пада му на црева, чисто се скрама ухватила. Клекнем, па тргнем капу са главе да га покријем. И гледам како лети гад, и све га покривам, и све намештам, а капа мала, свет њом не можеш покрити.

Гледа то и Марко: а очи му оволике. Онда као да мало засузи; па се постиде, збуни, узмува. Забаци главу и загледа се некуд горе, а крвавом руком потражи у недрима пошту. И тутну ми у руку берету.

“На”, вели. “Сврши.” А глас ни налик на његов.

“Немој”, велим, “Марко. Однећемо те, Лела ће те лечити” - то је била наша болничарка, свиђала му се, волео да се шали с њом – “оздравићеш.”

Он само мрдну руком.

“Ајде”, каже, “брзо. И бежите одавде.”

“Немој, Марко”, молим га ја. “Немој”, кажем, “никад више друга нећу да имам.”

Њему пређе нека сенка преко лица.

“Не мучи ме више”, вели. И ухвати ми руку па је намести на срце. “Потегни.” И окрете главу на другу страну.

Кад је пукло, кућа ми је, чини ми се, на главу пала. Уши ми се распреле: толико је треснуло.

После се више не сећам. Само знам, Дане ме ухватио за руку и излетели смо као гладни вуци, потрчали смо право на митраљез. Нешто смо побили, а нешто је побегло и ми смо отишли.

Тако је то било, другови, слушајте добро, можда ћете нешто и запамтити.

Други пут нас је четворица. Прегазимо Лим – опет Лим, црн ми је и крвав – и идемо размакнути један по један: прво Дане, па један наш друг, па неки Пера Стевовић од Чачка, па ја, па још један, неки Прле Београђанин. Идемо, мирно, само што роса сипи. Чини ти се, нигде човека на свету. А глупи смо били.

Идемо тако, и свако мисли своје, и ко зна шта мисли. И не надамо се. Избијемо на неки путељак, нешто као насип, па да га пресечемо, а глупи смо испали, некако се приближисмо и сви одједанпут изађемо на чистину.

Закорачимо – и ништа. Пођемо, значи, мало, кад одједанпут испред нас просу шарац. Забобота по насипу као да тресеш дудиње.

Видим, изгибосмо.

“Бежи доле!” викнем.

И сјурим се, а оно ме кроз ципелу закачи у пету. Ништа, мислим, није то ништа. Прилегнем; осећам како ми се ципела пуни. Бацим око горе. Прле, онај иза мене, жив, и видим како се повлачи; Стевовић, онај испред мене, седи на насипу, а ноге прекрстио као да ће за синију; а Дане се некако смандрља одозгоре, видим – поводи се и вуче ногу.

Испалим рафал, па му притрчим.

“Шта је, Дане, је л те закачило?”

Он само заклима главом.

“Ништа”, кажем, “извући ћемо се. Шта ли ради овај Стевовић, што не бежи?” И викнем: “Стевовићу, бежи одатле! Скалањај се!”

И опет припуцам. Да га заштитим.

А мој Стевовић ме као погледну, па диже пикавац и припуца у мрак, видиш, ни сам не зна куд. И ја тек сад видим, обе му ноге посебло, не може ни да мрдне.

Испразни он цео шаржер, па завитла пикавац на нас.

“Узмите”, викну, “другови, и опростите ми, здраво.” А у руци му пиштољ.

“Не!” привиках. “Не!”

Он опали у уста, само му капа одскочи.

Зграбим његов пикавац па загрлим Данета и, испод насипа, сагнути, пођемо натраг, на Лим.

Дане јечи:

“Јао, мајо моја, јао, мајо моја.”

“Ништа”, кажем му ја и полако га вучем, “извући ћемо се.” А видим већ да лажем и себе и њега. “Ништа”, кажем, “Прле је отишао напред, сад ће отворити ватру, штитиће нас, биће добро, извући ћемо се, не бој се, Дане.” И још мислим, погодило га само у ногу.

Вучем га тако и полако-полако, спустимо се до воде. А Лим узан-узан, а мени се чини – километар широк. Загазимо, и колико ми у води, око нас запљушташе рафали. Ја се умртвио, па ми неке глупости долазе у главу, мислим, жега је, да је човеку сељаку сад једна оваква киша и још ко зна шта. Као луд.

И вучем га, готово носим. Иде мој Дане, а све некако пада на нос и глава му клима.

Онда ми каже; а не гледа ме:

“Не остави ме овде. Не остави ме ако си ми брат.”

“Нећу”, велим, “Дане, како да те оставим, не бој се, свуда смо ишли заједно”, причам му, “и још ћемо да идемо. Само што ћеш и ти одсад мало да ћопаш; као ја, бићемо равни. Али није то ништа”, кажем, “свршиће се рат, а девојке ће опет да нас воле, ратници морају да буду обележени. Ништа то није”, кажем, “А и Прле ће сад почети да нас штити, прећи ћемо на другу страну, још само мало издржи, све ће да буде добро.”

Причам му ја тако, а не знам да је Прлета баш ту негде стигло и да га вода већ занела: другови су га после нашли. И тек сад видим да му на нос и уста ударила крвава пена и чујем како шишти: груди му пробило.

Он мајку више не спомиње и руком ме само стеже-стеже.

“Узми”, вели ми, “пошту, знаш коме треба да је предаш. А мене не остављај овако. Не остави ме да ме мрцваре, делили смо и добро и зло.”

“Нећу да те оставим”, кажем му, “ја брата, Дане, немам, ти си мој брат. Само, не знам како ћу.”

“Не знам”, вели, “како ћеш, удеси некако. А кад се сврши рат отиди у Ужице у Његошеву улицу број 3 и поздрави Милеву Подбрежник; то је моја мајка.” Мати му је била Српкиња, а отац Словенац. “Поздрави ми”, вели, “и пољуби уместо мене моју добру мају, ја сам јој био последња узданица.” Отац и старији брат су му погинули четрдесет прве. “И још”, вели, “отиди у Његошеву број 15 и поздрави девојку по имену Јованка Станковић. Кажи јој да сам је волео. Ја то нисам стигао.”

После сам стварно отишао. И девојку сам нашао.

И тако ми, значи, идемо, а око нас само трешти. Обалу руком да дохватиш, а док си жив не можеш је достићи: као да некуд трчи око тебе. Остали смо, видим, сами. Нема нам спаса.

А Дане ме стеже руком и прича кога још да поздравим, и како се играо у Ужицу, и све тако. Главу оборио као да нешто тражи у води. А око му се, чини ми се, гаси. Као да више и не зна шта говори.

Прича, тако, мој Дане, прича. А ја га и не разумем. Полако извадим пиштољ, а све пазим да не види. Подигнем га са стране и стежем, стежем, а рука, луда моја рука што је толико зла начинила, неће да слуша: ко тополов лист трепери. И, лепо осећам, као да ме неко дави; као да ми душу пронашао, па је ко усране гаће изнео на сунце и стиска, цеди, уврће.

Подигнем, полако, руку, па му је принесем уз слепо око. И сад, кад се сетим, не могу да верујем. Три пута сам опалио. У лице ми је, чини ми се, плъснуло.

Не знам како сам остао жив. Знам, спустио сам га полако у воду, идем, а ноге ми се одсекле: као, и хоћу да побегнем, а опет ми дошло и као да ми је све једнако. Идем, а крв ми смрди, сва ми душа смрди од крви, чини ми се, сва су ми уста пуна. Пипнем руком, лице ми улепљено. Пљунем, а не видим шта, нешто црно, гадно, лепљиво: још и сад ми се чини – крв.

Не знам како сам остао жив. Некако сам, као пијан, дошао до обале, успентрао се и сакрио у грм.

Цео дан сам ту преседео. Они су изјутра славили. Нашли су Стевановића и Данета и певали, урлали, драли се. А ја сам им ту, испред носа,

преседео: нисам се бојао, нисам их мрзео, да простите, нужду сам под себе правио. Седим – и ништа: као живина.

Увече сам се извукао: четири дана сам тумарао, не знам ни куда сам ишао, ни како сам ишао, као да ми је све било мрак. Четири дана сам тумарао док сам пошту предао, време јој одавно било прошло.

Тако је то било.

А после, људи око мене, а друга немам. И сви лепо око мене, а видим – боје се. Подивљао сам, видим и сам, као звер у планини сам постао, а не могу друкчије. Зар, мислим се, да ми погине још један Марко и још један комесар Мирко, и још један Дане? Подивљао сам, кажем, а не могу друкчије. И онда ми овај ваш комесарчић написао карактеристику: “Недруштвен.” “Недруштвен”, вели.

И, тако, дају ми неког да га спроведем. А ја се сам за себе смешкам. Вратићу се без њега, неће тај тамо да стигне. Па понекад зна и он. Чим ме види, зна. А ја, велим вам, ево, другови, чините од мене шта хоћете, поведем га тако, а нећу с њим да се гњавим и знам да ћу чим мало одмакнемо да га убијем – направим му рупу, а оно изнутра крв као пљуцне – и ништа. Радите, другови, од мене шта хоћете, свеједно ми је. Гледам га како се рита, па се мислим: “Ритај се, мајку ти, тако су се и Марко и Дане ритали.” И још после, у повратку, негде одспавам.

Идемо онако нас двојица, и обојица знамо шта ће да буде. Па ми некако лакше ако видим да се не боји.

А бивало је свакојако. Неки пут пођемо, а он одмах мајку партизанску. И таквих је било, и све тако. Онда се много не цифрам, убијем га одмах као скота. Имена им се не сећам, ви знате, навели сте. А оног Ченгића, њега се сећам. По томе га се сећам. Крвник је био, није за цабе био у Ханцар-дивизији, не боји се, гризе гад.

Вели:

“Кажи ми де, како више воле комунисткиње, спреда или отпозади?”

А ми наше другарице, зна се, пазимо боље него сестре.

“Отпозади”, велим ја њему, “ко кучићи; згодније – због панталона.”

“Па јес”, каже, “имаш право. А, бива, шта радите с ђецом?”

“Прво смо их”, кажем, “давили чим се роде. А сад, дошло наређење да иду у дом. То ће да буде гарда.”

“Ја”, вели, “тако и треба. А ко први? Комесари?”

“Зна се ред”, кажем, “прво комесари и командири. А нама простима шта остане.”

И све тако. Он ме гледа, гледа, а видим, бледи.

“Кажи ми”, вели, “хоћеш да ме убијеш?”

“Хоћу”, кажем, “шта ћу ти друго?”

“Ако, вала, ја сам се наплатио.”

“Јеси”, кажем, “више него што вредиш.” Па га питам: “А како волиш да те убијем?”

Тако и тако, вели: “Пуцај у прса да ми глава остане читава.”

“Добро”, кажем, “хоћу. Само, и њу ће кучићи да изгризу.”

“Ако”, вели, “и пси су бољи него комунисти.”

И тако.

А неки кукају, моле. Мени онда дође незгодно, па све пазим да не виде.

Једанпут, само што сам се вратио, дадоше ми једног. Још није добро ни свануло: хладњикаво, а преконоћ сам прокиснуо, лактови ми морки.

“Како ћу”, велим, “овако?”

“Узми”, кажу ми, “коња.”

Партизански коњи зна се какви су. Појашем неку трофејну кобилу – седла нема, а она сва рогљаста, ребра јој овако испала, па клим-клим путем.

Ћутим ја, ћути он. Само се врцка као жена: угојен ко да су га за пастрму спремали. И, видим, премро.

Клатим се на оној мрцини, а уморан, две ноћи нисам спавао. Ноге ми набрекле да пукну. Клатим се тако и већ се помало нервирам и они мисле да се ја с овим млатим још цео дан?

Грану још и сунце. Као да ће на гозбу. “Е, мајку ти”, мислим се, “само ти фалиш!” Разгрејах се, поче пара да лети са мене. Видим, заспаћу. Сјашем,

запалим дуван, испушим: не иде, ноге као ступе. Опет узјашем: глава поче да ми клима. А он само врц-врц, врц-врц, врц-врц. Може тај тако до сутра.

“Добро”, кажем му ја, “доста си ћутао. Сад нешто причај.”

“А шта да вам причам, не знам шта да вам причам”, каже. А лице му дивље.

“Па причај нешто”, кажем, “макар шта, само нешто причај.”

“Не знам шта, госпон, кажите ми ви”, вели, “шта.”

“Не знам”, кажем, “шта. И нисам ја никакав госпон. Само ми нешто причај. Причај макар – како си убијао.”

Он се сав преклопи. Очи – да му искоче.

“Нисам”, каже, “убијао, нисам, дјеце ми, немојте ме”, вели, “убити, имам жену и дјецу, немојте ме убити.” И поче да слини.

Мени се смучи.

“Мајку ти дебелу”, тамо њему велим, “гузицо усрана, имао си децу и кад си убијао и клао, имали су децу и они које си убијао, а сад ми ту пиздриш као жена! Марш!”

А он, причали ми, штабац у некој усташкој дивизији: ти момци уђу у кордунско село, па на превару похватају чељад, и све што ухвате, и мушко и женско, и старо и младо, жицом вежу око стога, па стог потпале.

Он чисто полуде.

“Нисам”, па, “нисам”, вели, “служба ми је таква незгодна и знам да ми не верујете, ал ја то нисам радио.” А луд: лице му се усијало као дулек и само се трза. Очи искочиле, језик испао, не може ни да говори, само пљује.

“Добро де”, велим, “доста. На, пали дуван.”

Он узе, а руке му овако скачу. Не може да завије.

“Дај овамо”, кажем, па му завијем.

Припалим му, а њега још, као, држи неверица.

“Нећете, млади друже, да ме убијете?”

“Нећу”, велим. “Што бих те убио?”

“Немојте ме убити”, вели, “овако вас молим. Људи смо: и ја сам некад био млад. На универзи сам био социјалиста. Људи смо.”

А, мајку ти, мислим се, матрага смо људи, и ја и ти! Он испуши и баца пикавац, па ми се некако згодно намести. Биће да сам га високо закачио, пола му главе одлете.

Тако је, ето, било. Деветорица. Имена им, рекао сам, не памтим. Ви знате, све сте навели, ваљда су то ти.

И, кажем, човек сам био миран, мрава нисам згазио. Па, нисам ни био човек: дете. Рат се завршио, победили смо, дужност сам, што се каже, добио одговорну, са масама радим. И људи ме, као, поштују. А ја мало, мало, па нешто направим.

Другови ме критикују:

“Лик”, кажу, “каљаш!”

“Каљам”, кажем, “другови. Оставићу”, кажем, “пиће, поправићу се.” А не могу.

И, понекад, сањам: долази ми човек млад, мрк: седне и ћути. Гледам ја њега, гледа он мене. Познат ми, а не знам одакле.

Велим:

“Ја тебе познајем.”

Он ћути.

“Велим, познајем те”, кажем опет.

Он се као насмеје, а сав се некако искриви.

“Одакле ме”, вели, “познајеш?”

“Не знам”, кажем, “одакле, али те познајем.”

Он се и даље онако кези.

“Сети се, сети”, вели.

Гледам га. И смеје се некако много познато, и очи исте: а опет није. Смеје се, а кези се, очи му горе: страшан.

Онда, као, уђе још један, ал тај и није жив, него само слика. Стане напред собе и лелуја.

Гледам их обојицу: један тај, страшни, а онај други плунути он, ал опет није – лице мило, младо, збуњено. А ја, као, и знам да сањам, а опет – страшно ми.

Онда се сетим.

“Знам те који си”, кажем ономе, “ти си ја.”

Он се закикоће, прозори се чисто тресу.

Почнем да се дерем:

“Не смеј се! Не смеј се, мајку ти! Лажеш ти”, велим. “То нисам ја”, вичем, “нисам, ти лажеш, лажеш!”

Викнем тако и пробудим се.

Тако је бивало. Себе не могу да познам.

Тако је било, другови, време пролази, а мира немам. Вуче ме село, вуче ме кућа, чини ми се, све ће престати ако одем, наново ћу се родити. А знам – не смем. Марина је тамо: шта је за мене живот? А крв је то као рођена.

А стриц ми Димитрије, муж Маринин, много млађи од оца ми, четрдесет прве био заробљен и после није хтео да се врати. И пише ми: “Драги синовче”, вели, “ти си ми једини остао: и тебе се одричем. И, чујем, комуниста си постао велики, и зло је то, кажу, велико и, још чујем мука је код вас велика: ал нека је сто пута, синовче, тако, боље је него овде. А што ме питаш како живим: живим ја добро, и пара имам, ал жив више нисам. И још ћу да ти јавим, синовче, и ја сам постао комуниста – не знам више ни за бога ни за ђавола, сунце је сад мој бог. Клекнем пред њега и молим се, главу о земљу сам себи разбијем, клекнем и грлим га и чудим се: оно исто греје и мене у туђини и вас тамо. И никад да се начудим како то може тако? И још ти пишем, синовче, да сам се оженио. Баба ми је стара, и паре ми је донела, и пара ја сад имам колико хоћу, ал душе више немам. И нико је овде нема. А бивша ми жена Марина, је ли живо и здраво? Поручи јој, нека јој је богом просто што ми је име оцрнила, знам за Чупу и за њино дете, богом нека јој је просто. Ал, теби ћу да кажем, да знаш, крв ми је она попила, и никад нећу да се вратим, и никад се више нећемо видети. И не пиши ми више: жив више нисам, човек сам умро.”

А Чупа је био Дражин командант: леп, делија и крвник; чим смо га ухватили, одмах смо га убили. И, рат је милом-силом, био се саживео с мојом стрином Марином.

Једанпут, ја крадом дошао у село да видим мајку. А Марина му рекла. Мене нису ухватили, преко тавана сам побегао, а матер ми извели на сред села, превили преко бурета, сукње задигли: били, били, па отишли. Дошли људи, подметнули губер, полако је окренули и однели.

Ни три дана после тога није издржала. А Марина, кажу, чупала косе.

И тако, вуче ме кућа, вуче ме село, жив нисам. Фабрику и варош понекад – ни очима не видим. Удари мајски плусак, а ја све оставим, истрчим напоље и пустим да лије по мени: “Падај, кишо”, шапућем, “класајте жита, цикљај траву, раститете бикови!” Опржи сунце, а ја се мислим: “Сад се код нас од припеке пале сена: јадни људи.”

Отуд ми пишу. Веле: “Правимо прославу, треба да дођеш, чекамо те.” А ја ћутим. Знам ја њих, сељачка су то посла. Није њима ни до прославе ни до мене: хоће задругу да праве, оно мало моје ледине им треба. А мени је лако с њима: надам се да ћу да се вратим, рећи ћу им “не дам”, па квит. Даћу им кад уђем у задругу. Друго мене плаши.

Они опет: “Што си љут на нас, дођи. Марину смо опет уапсили, па ти јави ако оћеш да је пустимо, ал дођи сигурно.”

Добро је, мислим се. Узмем моју курирску торбицу, спремим се. Пођем.

Уђем у село. Гледам. Све познато, а све некако остарело. И људи, и куће, и плотови; и кучићи оматорели. Мене као да нешто боли. Идем полако, а задувао сам се, уста сам отворио, и опет ми мало.

Дођем до авлије, видим почишћена. Ко ли је, мислим се. Она? Па се сетим: она није ту.

Уђем.

Наоколо полегао дим. Удара у нос, мирише балега, певци се распевали: киша ће, мислим. Стојим, тако, на сред авлије, разгледам око себе, а сунце само што није утрнуло, златно ко дукат, ко вино на свадби блиста. И одједанпут почнем да се смејем. Топло ми, нешто ми топло у грудима. И смејем се. Ко будала.

“Смејеш се?” чујем неки глас отпозади.

Ја се и не осврћем.

“Сетио сам се”, велим, “једанпут ми чували стоку, па нам нешто падне на памет да навратимо у чила-Стакин виноград. А он, стари скот, увребао нас, па пусти псе: “Држи”, вели, “Чапа!” Тако се један звао. Ми – беж уз дрво. Он дође испод нас, па одоздоле – распали грудвама. Лелечемо ми: “Немој, чила-Стако, ако бога знаш немој, никад више нећемо.” “Силази доле”, вели. “Хоћемо, само вежи Чапу.” Он их умири. Полако сиђемо, и колико ми на земљу, он на њих: “Држи!” - После, идемо кући, а све руком држимо типе. – Недељу дана смо га вребали. Једно вече иде он старопутином: насекао шуму, засео на кола, па дрема. А ми, удри балегом – удесили смо је као бомбе, умотали је у блато, свега смо га улопали. Још и сад ми смешно кад се сетим, зато се смејем”, велим.

“Умро преклане”, каже онај глас.

Ја одједанпут претрнем. Колена ми чисто клецну: познам га.

“Умро”, кажем, а не окрећем се. Па онда велим: “И матери ми је умрла.”

Глас као уздахне.

“И она”, каже.

“И она”, кажем ја. “А сад ћеш и ти.” И тргнем пиштољ иза паса.

Свих шест сам испразнио. Ни да зине није стигла. Само сам видео како ме је оним њеним очима погледала. Као да се чуди шта то радим. Колико ме је само пута хлебом нахранила. А лице оно лепо! Стриц се поносио – у три округа није било лепше. Само коњ још тако може да буде леп.

Она се поклопи, а ја уђем у кућу.

Седнем, запалим дуван. И мислим шта сам учинио. Изађем пред кућу, а сељаци се скупили, па гвире кроз плот као мишеви.

“Шта је”, велим, “шта сте зинули?”

Они куд који.

И тек онда сам видео дете.

Приђем, а крв се још пуши. Окренем је, па га узем у руке. Лепо неко било детенце, на њу, чини ми се, налик. Држала га у наручју, ваљда да се одбрани: а ја нисам ни видео.

Почнем да га љуљам, у уста да му дувам: ништа. Грудићи му пробијени, само се, јадно, згрчило.

Пустим га, полако, поред матере. Седнем на праг, опет запалим. А око мене – ни живе душе. Ни певци више не певају.

Седим и мислим. И видим – ни овде ми није место. Поседим, тако, још мало, па узмем торбицу што сам окачио на дирек, немам нити где да останем нити куда да пођем.

И пођем, а иза мене само што капицик шкрипне.

Гордана Марић

НЕУХВАТЉИВИ СИСТЕМ ГЛУМЕ

Још од 1969. године играла у преко 200 представа “Косе” на сцени позоришта Атеље 212. Као студент треће године глуме, у класи проф. Мирослава Дедића на Факултету драмских уметности у Београду, школске 1972/73. добија глумачке задатке у Атељеу 212 у представама: “Маратонци трче почасни круг”, Душана Ковачевића у режији Љубомира Драшкића и насловну улогу у представи “Животопис Малвине Трифковић”, Мирка Ковача у режији Богдана Рушкуца. У четвртој години игра насловну улогу Маргарет Готје у “Дами с камелијама”, Александра Диме у адаптацији Мире Сантини и режији Николе Јевтића. 1974. године постаје стални члан ансамбла Атељеа 212, где је играла у “Молијеру”, М. Булгакова у режији Љубомира Драшкића, “Мушким стварима”, Креца у режији Љ. Ристића, “Вишњевом саду”, Чехова у режији Д. Мијача, “Камену за под главу”, М. Новковић у режији М. Маричића, “Псећем срцу”, Булгакова у режији А. Петровића, “Свадби”, Е. Канетија у режији Љ. Драшкића, “Декамерону 81” у режији Р. Тулија, “Марији” И. Бабеља у режији Љ. Драшкића, у “Мајци” Виткација у режији Мире Траиловић.

Дипломирала је 1978. године са монодрамом “Неухватљиви систем глуме”, која је проширена и следеће сезоне стављена на редовни репертоар Атељеа 212. Та представа приказана је на БИТЕФ-у, као и на разним фестивалима широм бивше Југославије и у иностранству. Текст ове представе, чији је аутор Гордана Марић, штампан је у позоришном часопису Сцена 1979. године, а следеће године преведен је на енглески језик и штампан у посебном броју Сцене на енглеском језику као један од најбољих текстова претходне године.

Учествовала је у многим алтернативним пројектима: Акција “Селу у походе”, “Баш Челик”, адаптација и режија Зоран Радмиловић у Сугубини,

“Крабуљни плес”, текст и режија А. Поповић у Дому омладине, Београд, “Два витеза из Вероне”, В. Шекспира у режији М. Ојданић у позоришту Двориште, “Употреба глуме”, текст и режија Гордана Марић у Културном центру *Соња Маринковић* у Новом Саду, у групи “Раскорак”, у “Отвореном позоришту студентски град”, у Театру Култ итд.

Играла у многим филмовима и на телевизији. Крајем 1981. године излази из ансамбла Атељеа 212. Од 1983. године почиње да ради на Катедри за глуму ФДУ у Београду, где је и данас редовни професор. 1993. године завршила је последипломске студије из театрологије на ФДУ у Београду и магистрирала са темом: “Развој и примена Стразберговог метода у школовању глумаца”. У новембру 2003. године враћа се у Атеље 212 са представом “Неухватљиви систем глуме 2”, чији је аутор и редитељ.

Монодрама “Неухватљиви систем глуме” премијерно је приказана 1979. године у Београду. Улогу је тумачила Гордана Марић.

(Претходно накашљавање)¹

¹ “Претходно накашљавање (expectatio) има, као и у театру, циљ да ослободи говорника од претходног обиља лирских речи и лирских осећања која навиру пре него што је изречено све оно што радњи претходи. “ Овај израз ми се допао (Кјеркегор: Страх и дрхтање) јер објашњава моју потребу за оваквим радом, баш сад, у овом периоду мог младог стваралачког живота, љубави и рада. Напомињем да у овом тексту ништа није измишљено. Користила сам се чињеницама. Драмски текстови који се овде налазе су моје вежбе са часова и испита глуме током I, II и III године. План и програм IV године глуме је: један део је колективна представа, а други део је самостални глумачки рад, шоу једног глумца у трајању од двадесет минута. Мој шоу је био овај рад у скраћеној верзији. Употребљени цитати разних аутора нису накнадно одабирани. То су све оне реченице којих нисам могла да се ослободим јер су саставни део мог процеса бављења глумом. Поступно су остајале подвучене у књизи, свесци, у новинама. Тако је овај рад настао сам од себе.

(Почињем да говорим као да не познајем никакве “говорне вештине”, јер ни не налазим разлог да их употребим. Обраћам пажњу да ме чују и виде.)

Ја сам Гордана Марић. Имам двадесет седам година. Пре девет година почиње моја прича. Те године, 1970, примљена сам на Академију за позориште, филм, радио и телевизију. Сада је то Факултет драмских уметности.

(Стављам руке иза леђа и изверглам напамет називе 15 предмета.)

Тамо се изучавају:

- Основи општенародне одбране СФРЈ
- Основи марксизма
- Социологија уметности
- Историја светске драме и позоришта
- Историја југословенске драме и позоришта
- Историја филма
- Психологија
- Стилови
- Енглески језик
- Мачевање
- Акробатика
- Сценски покрет
- Техника гласа
- Дикција и
- Глума.

(С поносом): Године 1974. постала сам стални члан Атељеа 212. Ту сам глумила до сада у 12 представа. Ја сам, иначе, глумила и у неформалној трупи Александра Поповића; у позоришту “Двориште”; у “Отвореном позоришту” Студентски град; ишла сам селу у походе; глумила сам и на телевизији; на радију; на филму још нисам. *(А онда, некако у поверењу, публици):* Међутим, није било све у најбољем реду! Док сам глумила стално ми је нешто сметало и недостајало. Моја најинтимнија размишљања су била ова: што више вежбам и

пробам, што више глумим, то сам мање сигурна да познајем глумачки занат. Таман дођем до неког закључка и мислим – то ће бити мој систем, кад оно не. Није то то! Измиче ми се, губи се; не могу да пронађем систем, не могу да га ухватим. Питам се: кад већ сад видим да што више глумим мање знам о глуми, шта ће тек бити са мојом глумом кроз десет, петнаест година?

(Наступа откривање велике тајне, моје велике радости. Подтекст ми је: веровали или не, али то је истина!)

И прочитам случајно ово: да је немачки атомски физичар Вернер Хајзенберг пронашао, према принципу неодређености, да је немогуће израчунати **истовремено** енергију и положај атомске честице. Божанствено! Зато што инструменти, којима се ове честице мере и посматрају, делују на њих.² Еурека! Божанствено за мене! Ја сам та схватила основну врсту препрека које су ми сметале док сам глумила.³ Јер, формулисањем принципа неодређености показано је због чега је недоступна објективна слика микрокосмоса, јер се самим посматрањем предмета мења слика предмета. Посматрањем се мења понашање.

(Почињем причу. Конкретно питање упућено конкретно, не уопштено!)

Већ на првим часовима глуме, велики учитељ позоришта Брехт, ме је питао: “Зашто си дошла да играш у позоришту? Чему то? Је л' ти хоћеш да покажеш људима шта све можеш? Шта мислиш, да ли си ти довољно занимљива да будеш изложена као нешто вредно гледања? Ко си ти? Да ли си толико значајна особа да треба баш тебе да обасјавају рефлектори? Мислиш да ће ти људи можда због тога плескати?”⁴

² Пре неколико година прочитала сам у НИИ-у “Смрт генија”, чланак из часописа “L’Europeo”. Овде сам парафразирала оно што је за мене било најзначајније. Иначе, сам Хајзенберг је једном приликом рекао: “Принцип неодређености указује на то да природа може да има и нека готово смешна својства.”

³ “Како је јединство и у казалишној умјетности појам о коме се може сањати с носталгијом али којег остварити ником није успјело, будући да је и њена судбина у децентрираности, фрагментарности и релативности, имплицитани су разнолики обрасци глуме који се данас тек наслућују или траже.” (Петар Селем: *Отворено позориште*).

⁴ Слободно сам употребила *Говор данским глумцима-радницима о умјетности посматрања (Дијалектика у театру)*.

(Као за себе, као да се правдам, и то доста енергично): Али ипак, негде у дубини душе, вера у себе објављује победу! То каже Станиславски!

(Почело је, почело. Лако и увежбано; вежбе из технике гласа. Шетам: лево, десно, напред, назад.)

Р С Л С Т С С А (СЕ, СИ, СО, СУ)

БП ВФ МН МН МНА (МНЕ, МНИ, МНО, МНУ)

СХ ФХ ШХ ЖХ ША ЖА ША (ШЕЖЕШЕ, ШИЖИШИ, ШОЖОШО, ШУЖУШУ)

ДТСЗЦ СА ЗА ЦА (СЕЗЕЦЕ, СИЗИЦИ, СОЗОЦО, СУЗУЦУ, СА, СЕ, СИ, СО, СУ)

А К П Т ТТТ ТА,

Прва година обухвата елементе глуме и игру “у своје име” и “из себе”. (Свест о себи? Упитаност и чуђење!) За то је потребно упознати себе! Своје ја! Своје право ја! Своју централну унутрашњу снагу!⁵ Потребно је упознати своје изворе! Потребно је ослободити своје способности које ће нам омогућити да се изразимо у складу са својим природним својствима. (Следи набрајање вежби које треба савладати.) Требало је, на пример, владати сценском пажњом. Сценска пажња! Хтела сам да будем концентрисана на сцени, али нисам могла. (Одлазим до стола, узимам књиге, носим их, на прстима идем, не сме да шкрипи паркет.) Концентрација?⁶ Означава усредсређивање? Збирање? Смештај на пример заробљеника у мали простор (концентрациони логор); у хемији значи појачавање раствора смањењем његове запремине: а у рударству, уклањање механичким путем мање вредних делова руде; а код нас значи: вежбај, вежбај, вежбај, вежбај...

(Љути то бацам књиге на сто.) Како да се концентришем? Станиславски каже: “Да бисмо се одвојили од гледалишта, треба се одушевити оним што је на сцени.” Ал', ајд' се одушеви. Па, на пример, треба ставити себе у “дате околности”. Ја у “датим околностима”. Рецимо, ја на аутобуској станици без настрешнице, чекам аутобус, кад одједанпут – плусак.

⁵ Карен Хорнај *Неуроза и развој личности* је моја омиљена књига. Нисам могла без њене помоћи. Надам се да се не љути што је слободно користим.

⁶ Добри, стари Вујаклија ми ретко кад помаже. Па, ето, и овога пута, средње-жалосно.

(Овај текст поткрепљујем лошом пантомимом. Лош сам пантомимичар.)
Треба прецизно одредити ситуацију, “када” се радња дешава и “где” се она изводи. Па, свемогуће “кад бих”. “Кад бих” је основни покретач за глумца. То је позив у свет маште.

Кад бих ја била галеб. (*Летим*)

Кад бих ја била воз. (*Тићифућкам*)

Кад бих ја била споменик у парку. (*Укитим се*)

“Кад бих” је сила која у нама изазива прелом.”⁷

(Прилазим столу и узимам чашу.) Да попијем воде – то је отров.

(Бацам чашу.)

Кад би то био отров, кад бих ја била галеб, кад бих ја била воз, кад бих ја била споменик у парку – то је све игра, али сасвим могућа, остварљива и логична у сликама које ствара глумчева машта. Не трпи насиље, већ само буди нашу унутрашњу активност, на радњу! **РАДЊА** је низ поступака који воде заједничком циљу!⁸ Радња је низ поступака који воде заједничком циљу.

Ако ми ви сада кажете: “Иди седи на столицу и буди љубоморна.” Или: “Буди утучена.” Или: “Буди весела.” (*Седам на столицу и обављам постављене задатке.*) Неће моћи. Потребна је радња. Потребно је бити активан ради нечега, а осећање ће се јавити само од себе, из радње која је претходила и која је изазвала или која ће изазвати љубомору, утученост, весеље. Ово је шибица. Ово је новогодишња јелка. Радња је: ја палим свећу. А сад, поново низ поступака који воде заједничком циљу. Отварам шибицу. Узимам палидрвце из шибице. Палим палидрвце. Прилазим гробу. Палим свећу. Радња је завршена.

Радње су и једном и другом примеру исте, а осећања нису, јер дате околности то условљавају.

Па вежбе на тексту.

⁷ Чист Станиславски. У овом делу се може приметити да ме елементима глуме најбоље учи Станиславски.

⁸ Одлична дефиниција глуме мог професора Миње Дедића, која кад се у пракси схвати, схвати се и основа глуме.

Радња је низ поступака који воде заједничком циљу. У одломку из приповетке *Лилика* Драгослава Михаиловића одредила сам да је радња избегавање, одустајање; да су поступци уздржани, последице стидљивости и да њима управља страх, због циља, а циљ је: објаснити поступак своје мајке. Значи: избегавам, поступци су ми уздржани: “онда сам једне ноћи чула како моја мама прича моме тати да је ишла некуд и тамо рекла како ја нисам добра и како ће да ме дају у дом. Ја сам се тада страшно уплашила и видела сам да ме моја мама баш ни мало не воли. А сутра је мени моја мама рекла више не знам шта ћу с тобом, постала си страшна, ја сам млада и треба да живим. Ја сам почела да плачем и пала сам на земљу и почела да грлим ноге мојој мами. “Нећу мама да идем тамо, тамо је страшно! Не дај ме моја мамице! Ја тебе волим! Не дај ме мама, молим те!” А моја мама ми је рекла: “Ти мени увек обећаваш, а сада више нема! Марш!”“

Еее, али ако овом истом тексту променимо радњу одустајање у оптуживање (*Већ оптужујем, љутим се дрско*) поступцима који захтевају краткоћу опомене и прекора, с истим циљем, објаснити поступак своје мајке:

“Онда сам једне ноћи чула како моја мама прича моме тати да је ишла некуд и тамо рекла како ја нисам добра и како ће да ме дају у дом. Ја сам се тада страшно уплашила и видела сам да ме моја мама баш ни мало не воли. А сутра је мени моја мама рекла више не знам шта ћу с тобом, постала си страшна, ја сам млада и треба да живим. Ја сам почела да плачем и пала сам на земљу и почела да грлим ноге мојој мами. “Нећу мама да идем тамо, тамо је страшно! Не дај ме моја мамице! Ја тебе волим! Не дај ме мама, молим те!” А моја мама ми је рекла: “Ти мени увек обећаваш а сада више нема! Марш!”“ И, тако сам почела да учим! И учила сам, учила, учила!

Али глумцу је потребно и нешто што се може научити. “Зна се колико је огроман удео природних дарова у таленту неког глумца, или, ако хоћете, у целокупном утиску који он чини.

Сару Бернар небо је обдарило нарочитим даровима. Она подсећа да је свет широк, да је човек биће многоструко, разноврсно и способно на све. Признајем да јој се ја врло побожно дивим” (Жил Леметр)⁹

Ма, глумац мора да вежба, а не да мисли на природне дарове! Глумац мора да зна да говори.

КАЛЕМЧИЋЕМ ЋУ ТЕ,

КАЛЕМЧИЋЕМ ЋЕШ МЕ

КАЛЕМЧИЋЕНЦЕТОМ ЋУ ТЕ,

КАЛЕМЧИЋЕНЦЕТОМ ЋЕШ МЕ.

ЦРН ЈАРАЦ, ЦРН ТРН, ЦРН БРСТИ ТРН.

ПОП КОПА БОБ, КО ПОКОПА ПОПУ БОБ У ПЕТАК ПРЕД

ПЕТРОВДАН.

МИШ УЗ ПУШКУ МИШ НИЗ ПУШКУ.

Па, вођење гласа! (*Раширим руке, чује се како узимам ваздух, водим глас, спуштам се у чучањ.*) АБРАХАМ А САНТА КЛАРА АААААА.

⁹ “Жестина и чистота радости и патње, љубави и мржње које могу да зраче са позорнице, жестина и чистота које могу да надмашују осећања која човек може да доживи у свом свакодневном животу представљају извор одушевљења, али истовремено и подстицаје за питања, на која се човек плаши да тражи одговоре.

У чему је суштина моћи коју поседује глумац? Да би је именовано, Jean Duvignaud позајмљује из језика народа Океаније реч *мана* која означава натприродну моћ коју поседује вођа племена, свештеник и врач. То је моћ која се може користити и за добро и за зло, у божанске и у ђаволске сврхе. Она изражава истовремено привлачење и одбијање, осећање дивљења, као и осећање страха.

Савремена психологија нуди нам неке кључеве како бисмо проникнули у природу *мане* коју поседује глумац. Ото Феничел сматра да глумац, чија је психа ризница различитих врста подсвесних осећања, што је, уосталом, случај и код сваког другог човека, има несавладиву жељу да та своја осећања јавно испољи у виду неког измишљеног лика кога тумачи, а да тиме што ће наићи на одобравање публике изражено аплаузом искупи своје осећање кривице што гаји таква осећања у себи. “Добар глумац нам, у ствари, открива сопствену личност”, тврди Феничел. “Он не може одглумити емоцију коју није доживео. Добар глумац је убеђен да тумачи своју улогу, међутим, он у ствари тумачи самог себе”. Он тражи да и публика саучествује у том чину зато што подсвесни циљ било које врсте глуме је да се у публици изазову иста она осећања која доживљава глумац. Публика долази у позориште са прећутно прихваћеном намером да се поистовети са ликовима које тумаче глумци... Глумац се труди да побуди публику да саучествује у његовом чину. Ако му то пође за руком, он се осећа мање крив.” Ово гледиште би могло да објасни и зашто глумци не могу да играју ако нема публике. За време проба они механички тумаче своје улоге, обраћајући највише пажње техници глуме, спољашњој форми приказивања, али душа глуме, њена мана недостаје. Глумци удахну својим улогама живот тек када се пред њима нађе публика, тиха и пуна ишчекивања” (Мендел Кохански: *Позив на рђавом гласу*, из мени врло драге *Књиге о глумци* коју је издало Стеријино позорје марта 1979. године).

(Издахнем и опет удахнем ваздух и кажем у поверењу): Дах се спушта у трбух и ствара своју празнину, одакле је поново потискује у врхове плућа.¹⁰

Па, разне вежбе за ослобађање мишића! Па, вежбе дикције!

“Свака реч има једно основно или право значење. Међутим, свака реч такође показује изразиту способност да своје значење и смисао на неки начин модификује.”¹¹

Како сте професоре Хигинс?

(Пресрећно, обрадовано.)

Како сте професоре Хигинс?

(Молим? Молим? Сумњичаво.)

Како сте професоре Хигинс?

(Знам, знам; иронично.)

Како сте професоре Хигинс?

(Преплашено.)

Како сте професоре Хигинс?

(Љутито, реците већ једном.)

Како сте професоре Хигинс?

(Заводљиво.)

Има много речи, у значењу варирају од човека до човека.

Речи: “злато”, “лепота”, “вера”, “природа”, могу да покрену жестока неслагања. Ни речници не могу бити ни од какве користи. Човек може да разуме нешто само у оквиру својих ставова, својих идеја, свог искуства.¹²

А ми глумци? Ми смо тумачи туђег текста, туђих ставова, туђих идеја, туђег искуства? Шта је то писац хтео да каже? Шта је то редитељ хтео да

¹⁰ “Најважнија способност за глумца је да прибрано и разумски посматра сопствено извођење, да се истински доживљена осећања усмеравају и надзиру како не би постала неконтролисана. Кажу да је велики глумац Henry Irving тврдио да ће глумца који се заборави у својој улози ускоро заборавити публика” (М. Кохански: *Позив на рђавом гласу*).

¹¹ Проф. др Бранивој Ђорђевић: *Елементи српско-хрватске дикције*

¹² “Средство за комуницирање идеја јесте конвенција језика. Повезаност између речи и идеја је сасвим произвољна, пошто је то по Локу увек производ договора међу људима. Конвенционална природа језика је основни разлог конфузије међу људима у односу на оно шта кажу и шта мисле. Овако нешто се може десити услед несавршености језика – услед тога што језик није природан производ већ је производ људског искуства, потреба и угодности” (J. T. Moore: *Локова анализа језика*).

протумачи? Шта ми је то партнер рекао? А шта ли ће тек публика да схвати? Хамлет нам је говорио: “Не смете извештачено викати; немојте тестерисати ваздух рукама овако; не можете над-иродити Ирода; али не будите ни сувише кротки, него нека вам ваше сопствено осећање мере буде учитељ. Удесите покрете према речима, а речи према покретима, са тим нарочитим старањем да не прекорачите меру природе. Јер све што се тако претера, јесте изван задатка глумљења.”

Значи, не треба се хватати ничег што превазилази моје снаге, моје изворе, моју централну унутрашњу снагу. Е, сад Гоцо, ти види шта ћеш? Колико сам савладала основне елементе глуме, а колико нисам савладала основне елементе глуме, *то је питање. То је питање. То је питање?*

(Почињем да певам. Подтекст ми је: “Ма доста те школе и учења. Важно је волети живети!” I година између осталог говори и да је за глумца важно следеће: имати себе, волети себе и бити кол'ко-тол'ко слободан за све оно што је твој самостални избор.”)

“Живим живот
како знам
коме хоћу осмех дам
данас овде снивам сне
а сутра бићу ко зна где.

Нисам више дете ја
с којим се играју
девојка сам постала
која може све.

Немам кола немам стан
ипак леп је сваки дан
шта о мени мисли ко

веруј није, није ни важно то!”¹³

(Ову песму увек певам као да сам сама у свом купатилу, ујутру док се гледам у огледалу. И док неки мисле: “Дал’ да се умијем ил’ да се убијем?”, ја певам. Због тога ми је важније лепо расположење него лепо певање. Многи то не разумеју, примећујем често у публици. Вероватно им не изгледам убедљиво!)

А на другој години велики учитељ позоришта Брехт ми је рекао: “Твој основни глумачки задатак је да прво упознаш људску природу, па онда да је приказујеш. Ти не можеш да се бориш са људима ако их добро не познајеш. Људи морају да живе са људима и морају да знају како да поступају са њима. Лоше посматра онај ко не зна шта би с посматраним. Рекао ми је и да, ми, глумци, можемо својим обликовањем ући у све борбе људи свог времена и да само озбиљношћу студија и с радошћу знања можемо да помогнемо да искуства борбе постану опште добро и да правда постане страст.”¹⁴

На другој години, глуме се разни ликови, разни карактери, разне особине људи, туђе врлине, туђи пороци. Глуми се све у туђе име. Дакле, више не “у своје име” већ “у туђе име”.

Потребно је, дакле, отуђити се од себе. Постати неко други. Ја, али нека друга ја. Можемо се заклонити позом, маниром, гестом, шминком, костимом, маском. “Маска постаје интегрални део личности.”¹⁵ *(Овде “мењам” маске. Три пута. Три различите гримасе: фаце, лица, кревелења. Још увек у границама реализма.)*¹⁶

Ко? Милка? Перса? Служавка? Учитељица? Шта она ради? Чиме се служи? Наочарима, шалом, беретком? Којим средствима? Кога описујемо кроз шта? Бирамо! Одабирамо! Вежбамо! Истражујемо!

¹³ Текст М. Марковића. Бисера – понекад пева на радију, понекад у биоскопу кад се даје *Љубавни живот Будимира Трајковића*.

¹⁴ *Из Говора данским глумцима – радницима о умјетности посматрања*, Бертолта Брехта.

¹⁵ Никола Рот: *Опита психологија*

¹⁶ У животу сваки човек се у истој ситуацији различито кревелеји. Чак и на јавним и општим местима као што су митинзи, вашари, фестивали, примећујемо необична људска понашања. Једино што можемо је да кажемо: “Па и то је људски”.

(Стављам беретку и наочаре.) Ко? Перићка! Модни креатор. Шта ради? Предлаже своју креацију. Како? Овако!

“Замислите, кимоно хаљина од пепита материјала. Напред на грудима карнер који прелази на леђа са дубоким изрезом. Горе изнад блузе дуги ансамбл са дигнутом крагном и машницом. Сукња напред са дубоким фалтама у сусрет. Поруб дуж целих леђа. Спреда коси џепови са преклопима. Манжетне на закопчавање и крагна на преклоп од белог пикеа. Уз подигнут пас дупли штеп. Жирадо, не борсалино са велом ала лондонска магла.”¹⁷

(Скидам беретку и наочаре.) Добро је било, није добро било! Треба овако, не треба тако! Може овако, не може тако! Иде, не иде! Вежбамо, истражујемо, бирамо, одабирамо! Да пробамо овако! Перићка као простакуша, исмејава! (За то време облачим “никакав” мантил.) “Замислите кимоно хаљина од пепита материјала. Напред на грудима карнер који прелази на леђа са дубоким изрезом. Горе изнад блузе дуги ансамбл са дигнутом крагном.” Ма не ваља овако! Није ово ништа! (Скидам мантил.)

Перићка као сањалица!

“Замислите, кимоно хаљина од пепита материјала. Напред на грудима карнер који прелази на леђа са дубоким изрезом. Горе изнад блузе дуги ансамбл са дигнутом крагном и машницом.” Ово је добро; овако је сјајно. “Сукња напред са дубоким фалтама у сусрет. Поруб дуж целих леђа. Спреда коси џепови са преклопима. Манжетне на закопчавање и крагна на преклоп од белог пикеа. Уз подигнут пас дупли штеп. Жирадо не, борсалино са велом ала лондонска магла.”

“Свакодневно играмо улоге које су срачунате на то да нам помогну да постигнемо своје сопствене циљеве!”¹⁸ (Стављам капу на главу.) “Драга Савета! Волим два човека и то подједнако. Обојица ми одговарају, имају добру душу, поштени су, нису пијанице и много ме воле. Један је страшно леп, али ћутљив и миран, срамежљив и много наиван. Други је прилично ружан, али зато ведар и весео, друштвен и увек спреман на шалу. Ја сам иначе

¹⁷ Тадеуш Ружевић: *Картотека*.

¹⁸ Никола Рот: *Опита психологија*

врло темпераментна, изразито згодна црнка, одлучна, одговорна, запослена, имам стан и кола. Једном од њих треба своје срце да дам. Ко ме?”¹⁹ (*Скидам капу.*)

Дидро каже: “Глумац није личност своје улоге, он њу глуми. И тако је добро глуми да га ми поистовећујемо са њом: илузија је само нама намењена, а што се тиче њега, он добро зна да он није та личност.” То каже Дидро.

(*Узимам шал и огрћем га.*)

“Да сте чули шта је он тамо говорио...како је говорио! Мени је говорио! Само мени, Меланији Кирпичовој, да! Са мном су први пут у моме животу тако разговарали...о таквим чудесима, са мном! Борис се смеје... Па шта је Борисе? Па ја не кажем да сам разумела његове мисли, зар ја то кажем? Ја сам глупа... Лизавета Фјодоровна, јесам ли ја смешна? Драга моја, замислите: живиш, тако некако, као да спаваш...одједанпут – неко те гурне, отвориш очи, јутро, сунце – и ништа испрва не видиш, само светлост! И онда удахнеш свом душом неку чисту радост, удахнеш... као јутрење на Ускрс...”²⁰ Ући у лик. И кроз њега живети на сцени, та два-три сата. То је потпуно унутрашњи процес и искључиво људски процес. “Тешко да би се једном шпанском кокеру чинило да је он у ствари ирски сетер.”²¹

“На ваше ме води очи својој кући Фернан Гомес. Овчицу сте вуку дали к'о пастири преплашени. Кол'ко ножа уперених ја у своје видех груди. И чух претњи. И увреда. И колико мучише ме, не би ли ме натерали да похоти командора гадној предам чедност своју. Моје косе не кажу л' вам? И трагови удараца? Погледајте и крв ову. И ови људи племенити? Ви очеви? И рођаци? Ви? Што срце не цепа вам грозни јаук бола мога. Овце ви сте. С правом име овом нашем селу даше. Да. Фуентеовехуна кладенац је овчји само. Дајте нама то оружје. Срце вам је камен тврди. Хладно ко лед. И бешћутно. Варвари сте. И тигрови. Не тигрови. Ви то нисте. Јер с режањем дивљим они кад украду ловци мале за њиховим трагом јурну. Отмичари искидају. Пре но што би мору

¹⁹ “Чик” - београдско издање 1970.

²⁰ Максим Горки: *Деца сунца*

²¹ Карен Хорнај: *Неуроза и развој личности*

стигли да се спасу на његовим валовима колебљивим. Зечеви сте ви плашљиви од рођења. И дивљаци. А никако Шпанци нисте.”²²

Ликови, ликови, ликови...

“Ох, погледај, Филета, на море,
Где с белих груди скидам маглин вео,
Постидном дану нудећ' загрљај!
Је л' од синоћке да је тише?
Опростило је ветру махнитом,
Опростило му немилостив ма,
Сахранило му бурне болове
У бездне своје мирне долове;
И море, видиш, опростити зна
И море хладно, а где не бих ја?
Еј, море, море, ти, божанствено!
Дубока мисли створитељска, ти!
Што ми се тако збиљски клањају
Седоглави ти силни валови?
Од Максима да л' носе поруке?
Ил' у развлаку сваком дубоком
Оседелих им веђа доносе
Све нова и нова ми питања,
Ил' сумње зар све нове и нове?
Неиспитана сило речита,
Ако ме питаш, казаћу ти ја.”

(Овде почињу очи да ми се влаже.

Суза је на ивици да ли да се скотрља низ образ или да се снебива у оку.)

“Еј, пусто море! Еј, пусти вали!
Поносни бељци, срчани ждрали!
Ви ми сву радост моју пренесете,
И опет зато уморни несте.

²² Лопе де Вега: *Фуентевехуна*, 3. чин

Који је од вас блажени ђога,
Што ј' одн'о морем драгана мога?
Ил' није један толико срећан?
Пена вас бела све подузела,
Сви сте га, ваљда, трком пренели,
Зато сте бесни, коњици бели!
Ал' да вам спустим на плећа гојна
Тугу кад драга изгуби војна,
Тај терет не би пренети прегли,
Сви би к'о јањци морем побегли;
Туга би моја у море пала,
Ал' би и мене собом одзвала.”²³

“Сваки човек гради слику о себи? Сваки човек воли да замагли или ретушира оно што му изгледа као мана или недостатак? Ето тако се покорност претвара у доброту; љубав у светињу; агресивност постаје снага; вођство представља хероизам; изолација се претвара у мудрост, самодовољност у независност.”²⁴

Станиславски каже: “У злом човеку треба тражити где је он добар.”

Хоћу да играм велике улоге, сложене ликове, велике љубавнице, велике блуднице, хероине, јунакиње, фаталне жене, моћне жене, краљице.

Отворена, срдачна, љубазна, весела, затворена, хладна, крута, прорачуната, плашљива, мисаона, колебљива, попустљива, агресивна, сирова, неспретна, бучна, незрела, неваспитана, нестална, безобзирна, лукава, цинична, горда, ексцентрична.

Ја као Клитемнестра, ја као Електра, ја као Медеја, ја као Антигона, ја као леди Магбет, ја као Јулија, ја као Офелија, Хеда Габлер, Нора, Ана Карењина, Марија Валевска, Љубов Андрејевна, госпођа Министарка, Лаура, баруница Кастели, Петрија.

²³ Лаза Костић: *Максим Црнојевић*, 1. чин

²⁴ Карен Хорнај: *Неуроза и развој личности*

“Да бисмо разлучили шта је право а шта криво, морамо познавати сами себе.

Ја себе познајем.

А кад поверујем да сам нешто пронашла,

Већ посумњам у то,

па све морам разорити.

Што чинимо тек је сан

према ономе што желимо чинити

и није могуће наћи других истина

до променљивих истина

властитих искустава.

За све сам способна и све

ме испуњава страхом,

а видим како се и други ненадно

изнаказе до непрепознатљивости,

па их то тера на неурачунљиве чине.”²⁵

На III и IV години, па и до данас, историја светског позоришта и драме говори ми да: да се човек још у култу бога Диониса, бога живота, у пијанству, у помама, у екстази, није мењао само прерушавањем споља, већ да је у самозаборавању излазио из себе и престајао да буде оно што јесте...и као у Микеланђеловом сонету вапио: “Дајте да се у себе више не вратим.”²⁶

Плес, музика, дитирамби, сатирска игра, екстаза; човек као глумац. Артистички нагон код човека уобличавао је и оно неухватљиво у њему самоме. Сав свет се грчи, претвара, мучи, преобрће, игра, изиграва.

Комедија или трагедија?

Фабула палиата, фабула тогата, фабула претекста, фабула крепидата, фабула табернариа, фабула трабеата.²⁷

Пантомима, наумахија.

²⁵ Петер Вајс: *Убиство и смрт Жан Пол Мара како га изводе болесници азила Шарантон*

²⁶ Бора Глишић: *Позориште*

²⁷ Гомилу ових назива ја глумачки исмевам, али, с друге стране, мислим да сваки жанр, или врста, или стил, или покрет, носи у себи зрно генијалности. Вуку се кроз историју хиљадама година.

Литургијска драма, полулитургијска драма.

Мистерије, миракли, моралитети.

Мртвачка игра, весела проповед.

Весели монолог, весели дијалог, фарса, сотија, сеоска фарса, ренесансна пасторала.

Комедија дел арте.

Од комедије до комедије проналазимо нешто друго.²⁸ Комедија ситуације, комедија интриге, комедија случаја, комедија забуне, комедија карактера, комедија фантазије, мрачна комедија, учена комедија, трагикомедија, плачљива комедија.

Једно је гротеска, друго је бурлеска, треће су водвиљ и оперета, а четврто је комад са пуцањем и певањем.²⁹

“Гине вене срце у меника,

Што ми моја не долази дика.

.....

Па да није чудна ствар та љубав!

Колико сласти пружа, толико ако не и

више, туге и немира. Али, у чистој

Љубави, као што је моја, и та туга и

Немир јесу као мед и шећер. Немир

Ме сад мучи што га већ тако дуго

Не има; каз'о је да ће засигурно доћи.

Почела сам ево вести, ал' ми никако

Неће иглица нит' ручица да везе к'о

Што треба, све кварим кад на њега

Свеједнако мислим... Била сам и на

Сокаку, изгледала, изгледала га, ал'

Га не има, па не има. Рече ми да ће

Ми њешто особито казати. Ох, како

²⁸ Проф. Станислав Бајић ме је научио како да читам драме и како да мислим о позоришту. У овом делу користила сам своје белешке са часова проф. Бајића, на које сам редовно одлазила.

²⁹ Очигледно је да људски дух од вајкада не мирује.

Сам љубопитна! А да га не волим,
Не бих тако љубопитна била.
А и како да га не волим, кад ми је онако лијеп,
Црномањаст, виткаст, танцураст,
Као да га је мајка у пасу пребила,
А у разговору мио и драг... Та стоји
Оно катанско одијело на њем као да је
Саливено и као да се родио у њем.
Дерите се ципелице.
Ваљда нисте јединице,
Дика је купио кад ме је љубио,
Дика ће купити кад ме почне љубити.
А к тому он и није као други катане:
Данас вели узећу те, драга, а кад
сутра, а он другу љуби. Не, таков он
није, то сам освједочена да је
поштена срца. Али само гдје је до
сада?
Море дико, гдје си за толико,
Те те очи моје не видеше?³⁰
А драма, а антидрама, а авангардна драма.
А мелодрама, а има и црна мелодрама.

Па грађанска драма, салонска драма, натуралистичка драма,
симболистичка драма, футуристичка драма, реалистичка драма,
суперреалистичка драма, друштвено-политичка драма, или социјалистичко-
реалистичка драма, политичка драма.

“Жене ме срамним поступцима својим
и блудним бићем обесхрабрују,
па као луда около тумарам.
Нит' могу рећи нити смем да ћутим.

³⁰ Илија Округић Сремац: *Саћурица и шубара*, 1. чин, 5. приказ.

Ми жене полуделе смо за мушкарцима.

О Зевсе!

Нисам већ кадра да их од мужава

Подале држим: просто побегну!

У Пановој сам пећини, у некој

рупчаги, једну баш на послу нашла;

По ужету се друга чекрком хтела

Да спусти, трећа да утече.

Под изговором сваким, једном речи,

хтела би кући.

Доста већ! Зар није и њих за нама

прохтев спопао?

Имајте постојаности сада, врсне моје,

претрпите се,

само мало још.

Јер пророштво је једно казало

да је на нашој страни победа,

будемо л' сложне.

Стога, сестрице, тако вам свих богова

храбро само!

Не клон'те духом! јер би срамота

гдна била то

да утерамо пророштво у лаж.³¹

Па онда: фаталистичка драма, филозофска драма, илузионистичка драма, поетска драма, синтетичка драма, аналитичка драма с тезом, драма с проблемом, безконфликтна драма, па монодрама.³²

Па штурм унд дранговци, па дендистички кабаре, па субјективистичка струја, па друштвено ангажовани експресионизам, па театрализам, релативизам и хуморизам, конструктивизам и биохемизам, па активизам,

³¹ Аристофан: *Лизистрата*

³² Акробатика, сценски покрет, техника гласа, мачевање, балет и игра, ако су креативно употребљени, требало би да доведу до плодних резултата на трећој години.

антагонизам, нихилизам и агонизам; па церебрализам и волунтаризам, па Брехт.

(Певам и играм.)

“Меки је мој, он воли само мене и не зна он ни једне друге жене, та љубав неће престат' и верност неће нестат' због једне такве бене. Јер ја сам лепотица славна и ја знам да имам лепе ноге. Лепота таква мора бити јавна, она мора да очара многе.”³³

(Обратим се приватно неком у публици и питам.)

“Сматрате ли и ви моје дражи, да њих баш нико не тражи?”

Па Мајнингенско позориште, Антоаново, Крегово, Рајнхартово, Пискаторово, Мејерхољдово, Артоово, Маринетијево, Шуманово, Шекнерово, Бруково, Гавелино, Ступичино, Вилсоново. Па хепенинг Алена Капрова, или хепенинг - веризам Љубише Ристића, млади Савин.

Масовно, улично, тотално, сиромашно, секташко, епско, алхемијско, балијско, серафимско.

Театар апсурда, театар суровости, театар исцељења, физички театар, “Один театар”, “Ливинг театар”.

“Живео Ливинг! Живело живо позориште!

Политика је театар. Театар је политика.

Глумци уђу у салу и почну да расправљају са публиком: Немам право да скинем одећу! Није ми дозвољено да пушим марихуану!

Не можемо живети без новца?”³⁴

“Публика се ограђује, увлачи се у своје столице. Публика је охлађена, отмена, не воли да “мисли” и “осећа”.

И рађа се напад на публику.”³⁵

“Столице се мажу туткалом. Публика се посипа прашком, псује и пљује”.³⁶

³³ Бертолт Брехт: *Опера за три гроша* (дует љубоморе).

³⁴ Бора Анђелић, омладински часопис “Сустрет”.

³⁵ Боро Драшковић: *Промена*

³⁶ Моје белшке са часова проф. Бајића.

“Глумци по улицама, по
демонстрацијама, по разним
манifestацијама хоће да кажу нешто.
Поп, рок, сонг групе врше утицај на
младе људе.
Дати све од себе кроз музику.
Рок као театар – обавља пражњење публике.”³⁷
“Цијели живот чекам прилику да пјевам
у Београду рокенрол људима бих
Хтио својом пјесмом рећи заборавите сваку бол.”³⁸
Хипији, јипији, битници, панковци, вагумпси.
Гневни без разлога; изгубљени;
разочарани; рушилачки расположени;
“Систематски уништити све што је
здрово, што је женствено у жени, што је
мужевно у мушкарцу.

Загађеност – то је реч у моди... Али основна загађеност није загађеност наших мора или наших фабрика, већ она наших срца и наших мозгова.

У хијерархији вредности доминира овај критеријум селекције: у врх се пробијају најнеспособнији, најглупљи, најнеобразованији, најбезличнији.

Заслужан је јер је услужан, зализан и улизан са говорном вештином: говори, а ништа не изговара.”³⁹

(Укочим се; што бржи говор.)

“Елизабет није Елизабет. Доналд није Доналд. А ево доказа: дете о коме говори Доналд није Елизабетина кћерка, није то иста особа. Доналдова девојчица има једно око бело, а друго црвено као и Елизабетина девојчица. Али док Доналдово дете има лево око црвено, а десно бело, Елизабетино, пак, има десно око црвено а лево бело! И тако се цео доказни систем Доналдов руши. Узалуд он мисли да је Доналд, узалуд она мисли да је Елизабет. Обоје

³⁷ Рајнер Таени, са предавања на нашој Академији о уличном позоришту.

³⁸ Рок група “ТІМЕ”.

³⁹ Драгош Калајић.

се горко варају. Али, ко је прави Доналд? Ко је права Елизабета? Ја то не знам: моје је право име Шерлок Холмс.”⁴⁰

(Урлам.)

“Крај света”... - урла Флаш Гордон из непознатих галаксија и жали се на “апсурдне експерименте”.

(Говорим као преко мегафона:)

“Имам утисак да ви доле мислите да су неки експерименти светији и од господа Бога.

Е, баш због тога смо му се сад и тако опасно приближили. Него... хоћу да ми нађете оног идиота који је смислио овај експеримент. Хоћу да му нешто лично кажем кад се будем вратио доле.”⁴¹

(Седам. Уморна од свега; незадовољна; тужна.)

А Брехт каже да ми, глумци овог времена, морамо да покажемо свет људи онаквим какав он јесте. Каже да морамо да представимо све што се око нас догађа, тако сликовито, као историјске догађаје. “Али како? Како човек да живи? Којим путем? Куда и камо да иде даље, како да настави са овог места на које је стигао, он и његове цивилизације, његове културе? Какве захтеве ово наше време намеће људима? Човек се мора освестити пре него што пређе у акцију, то изгледа да би морало бити и детету јасно?”⁴²

(Говорим у два гласа. Сваки пут мењајући мимику. Први глас припада ТВ репортеру; други глас је испитаников – то је жена која има 278 година.)

Репортер: Како знате да имате 278 година?

278: То сте ви рекли, не ја.

Репортер: Значи, време не постоји?

278: Не.

Репортер: Ако време не постоји, онда нема ни почетка ни краја. То је доста застрашујуће.

278: Ваш поглед обухвата видно поље од само 180 степени. Због тога видите почетак и крај. Ја у видном пољу имам 360 степени.

⁴⁰ Ежен Јонеско: *Белава певачица*

⁴¹ Драгош Калајић, омладински часопис “Сусрет”.

⁴² Марко Ристић: *За свест* и Ђерђ Лукач.

Репортер: Па која је ваша порука за крај?

278: Универзум није само веселији него што мислимо, он је веселији него што то можемо да замислимо. И ставите ово у вашу последњу емисију вести... Постоје данас људи који никада неће умрети. Ставите то у вести.⁴³

(Укочим лице. Као у стоп кадру.)

“Јер свака таква претераност промаши циљ глуме, чији је задатак, у почетку и сад, био и јесте, да буде, такорећи, огледало природе: да врлини покаже њено сопствено лице, пороку његову рођену слику, а самом садашњем покољењу и бићу света његов облик и отисак.”⁴⁴

“Како да ми глумци, глумци овог времена, увек само плодноне воћке, сами постанемо воћари?

Како?⁴⁵

Немам појма! Глумци! “Глумци су ретки мислиоци што се клоне свих лицемерних културних настојања!”

“Глумац је срце позоришта!”

“Попут древног филозофа, глумац на изглед све своје односи са собом!”

Цица Перовић.

Раде Шербеџија каже: “Зашто ме не схватају озбиљно?”⁴⁶

“Катрин Данев – малограђанка репримиране инфантилности, идеални објект за садомазохистичке фантазије.

Урсула Андерс – аријевска лепота у Гебелс издању, хладан поглед, округлост, фаталност.

Флоринда Болкан – дуга коса на ветру као репови патагонских коња, сев погледа који зауставља дах са пушкомета даљине.

Ален Делон – убица анђеоског лика.

⁴³ Хиткоут Вилијамс: *Бесмртник*

⁴⁴ Вилијам Шекспир: *Хамлет*, 3. чин, 2. сцена (Превод: Живојин Симић и Сима Пандуровић).

⁴⁵ Бертолт Брехт

⁴⁶ “Као што је добро познато, привилегије које се дају уметнику, веома су амбивалентне у својој намери. Глумац је такође привилегован, али он ипак, на неки начин, остаје изван оног круга који означава “поштен свет”. Он јавно чини грех, те тако другима омогућава да им греси буду опроштени (мада он, лично, и сам тражи опроштење). Као и на проститутку, и на њега гледају с презиром, али му и потајно завиде” (М. Кохански: *Позив на рђавом гласу*)

Пјер Клементи – сензуални ефеб који изазива материнске инстинкте слабијег пола.

Искоса погледи, мрачни, неутешни, неуротични – Теренс Стемп.

Џемс Дин – полутужан, полунасмешен, полуписмен, мрмља, цвили.⁴⁷

Како да ми, глумци, глумци овог времена, увек само плодноне воћке, сами постанемо воћари? Како? Не знам, стварно. Само сам прочитала да је формулисањем принципа неодређености показано због чега је недоступна објективна слика микрокосмоса, јер се самим посматрањем предмета мења понашање предмета.

Све се мења, све тече.

Али, “... живети ван позоришта значи ли то живети?” каже Гастон Бати.

Вероватно не мисли само на зграду.⁴⁸

Живети са глумом или без ње? Како глумити живот и како у животу глумити? Како живети а не глумити?⁴⁹

⁴⁷ Драгош Калајић, омладински часопис “Сусрет”.

⁴⁸ “Хамлет, краљ, краљица, Лаерт – сви они који су нешто раније пали мртви на сцени клањају се публици која им тапше. Публика, још увек потресена страсним призорима, полетно тапше живим глумцима и на тај начин показује да прихвата чињеницу да су догађаји који су је тако дубоко потресли били чиста фикција. Публика је уважила један привид стварности и захвална је глумцима што су јој пружили такав догађај. А колико им је она заиста захвална?

Солон је питао Тесписа: “Зар се не стидите да говорите толике неистине пред толиким бројем људи?” Теспис се бранио објашњавајући да је то ипак само позоришна представа, али Солон је приметио: “Ако прихватамо овакве игре, оне ће једног дана постати део наших свакодневних послова.”

Колико је стварна човекова жалост када изгуби неко вољено биће ако један глумац може тако уверљиво да пати због неке измишљене особе?

Након представе коју приређује лутајућа дружина глумаца у замку Елсинор, Хамлет говори себи:

“О, какав подлац, ниски роб сам ја!
Није ли страшно, да тај глумац ту
У једној песми, једном сну о страсти
Маштом својом може да присили душу
Да од њеног дејства пребледи му лик,
У оку буду сузе, лицем страх,
Јецане у гласу и држање све
С његовом маштом да дође у склад?
А све ни за шта? За Хекубу? Шта је
Хекуба њему, или он Хекуби,
Да плаче за њом!”

(Мендел Кохански, *Позив на рђавом гласу*.)

“Једна Арбанашка удовица, женила сина јединца. Сватови доведоше невјесту. Пошто се вечерало, почело се пјеват и играт. Младожења ојде да прегледа коње сватовске. Коњ га удари ногом у чело и он паде мртав. Мајка га нађе мртва. Метну га у јасле и покри сијеном да га други не нађу и не кажу па је ижљегла међу сватове, играла и пјевала, мложила весеље. Кад би који сват река: “Изиђи, Рецо, ђе се кријеш, зове те невјеста да играш!” - мајка му свакад искочила у коло говорећи: “Заговорио се нешто мој Рецо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и снаом.” Весеље је трајало сву ноћ по обичају арбанашкоме. Ујутру кад је вакат био да се иде на вјенчање, невјеста и сватови готови били. Мајка је отишла и обукла сину најљепше 'аљине, па га мртва донесоше међу сватовима. Рецову невјесту поведоше сватови одаклен су је и довели. А Рецова мајка остаде да нариче свога сина. Њено нарицање и трпљење заслужи спомена, те ју и данас Арбанаси пјевају.”⁵⁰

⁴⁹ “Радити, радити, радити” - је реченица мог јединог правог учитеља Миње Дедића. “Али, све радити бодро, весело и уметнички”.

⁵⁰ Марко Миљанов: *Примјери чојства и јунаштва*

Пера Тодоровић

ОДБРАНА ПЕРЕ ТОДОРОВИЋА

(Адаптација оригиналног текста одбране)

Драматизовао: *Иван Бекјарев*

Пера Тодоровић (1852-1907), публициста и књижевник. Нижу гимназију завршио у Крагујевцу, а вишу гимназију похађао је у Београду, али као ученик VI разр. избачен је из школе због својих материјалистичких и позитивистичких схватања. Наставља школовање у Пешти, а потом у Цириху који је седамдесетих година XIX века стециште младих слободоумних људи. Тодоровић ближе прилази кругу социјалиста, учествује у покрету Светозара Марковића.

Године 1874. постаје главни уредник првог социјалистичког часописа у Србији, "Рада". Један је од непосредних организатора манифестације "Црвени барјак" у Крагујевцу 1876. Осуђен је на затворску казну, али исте године постаје добровољац у српско-турском рату; на бојишту је настала његова књига "Дневник једног добровољца".

По завршетку рата, Тодоровић борави у Новом Саду, Варадину, Пешти, Бечу и Паризу. Враћа се у Београд 1883, где је један од оснивача Радикалне партије, а затим и уредник њеног гласила "Самоуправе". После неуспеле Тимочке буне 1883. Тодоровић је са низом радикалских првака био

затворен и осуђен на смрт. Указом краља Милана после три године је помилован.

Долази до разилажења између Тодоровића и Радикалне партије. Његова странка га одбацује и прогони. Тодоровић се приближава двору, уређује "Мале новине" где објављује у наставцима своје романе "Силазак с престола", "Краљева тајна" и "Завереници", а крајем века историјски роман "Смрт Карађорђева". Пред крај живота објављује и два мемоарска списа "Из прошлости" и "Огледало".

(Из књиге: Пера Тодоровић "Дневник једног добровољца", Београд, Нолит, 1988.)

Иван Бекјарев, (1946); после завршене гимназије уписао се на Факултет драмских уметности. Још као студент постао је члан ЈДП. Дипломирао је 1968. у класи Миленка Маричића.

До сада је одиграо око 120 улога у матичном позоришту, као и у другим позориштима у Београду, Крушевцу и Кикинди. Учествовао је у више од 300 тв драма, епизода серијског програма и других емисија ("Више од игре", "Срећни људи", "Отписани", "Бољи живот", "Крај династије Обреновић", "Бањица", "Зелени кабаре", "Сумњиво лице", итд.). На почетку каријере паралелно се бавио новинарством и водитељством.

Значајније улоге Ивана Бекјарева су у представама "Протекција", "Кад су цветале тикве", "Спасени", "Награда", "Ноћас је ноћ", "Маратон", "Дуго путовање у ноћ", "Учене жене", "Дундо Мароје", "Пучина", "Сумрак", "Зврчак", "Марио и мађионичар", "Кнез Михајло", "Мртве душе", "Терговци", "Не очајавајте никад" у Југословенском драмском позоришту; "Мара-Сад" у Атељеу 212, "Побратим" у Народном позоришту, "Човек од ла Манче" и "Поп Ћира и поп Спира" у Позоришту на Теразијама, "Пут за Лешће" у БДП, итд.

Добитник је Октобарске награде Београда, "Ђурана" на Данима комедије (два пута), Златне колајне на Фестивалу монодраме и пантомиме, Златни смијех на данима сатире у Загребу, две годишње награде ЈДП, Награде удружења драмских уметника Југославије, ТВ личност године Југославије по

аккети листа Вечер из Скопља, "Љубиша Јовановић" у Шапцу, "Бранислав Нушић" за животно дело на Нушићевим данима у Смедереву.

Бекјарев је први рекао "Добар дан" у Студију Б и тиме отворио ову радио станицу. У програму Београда 202 имао је више од 1000 шоу емисија "Мислим на вас, мислите на мене". Играо у најпопуларнијој радио серији "Јовановићи", а учествовао у великом броју радио-драма.

Опробао се као новинар у Радио ТВ ревији где је имао своју рубрику, а на ТВ Политици био је аутор и водитељ око 60 емисија "Спортски бутик Ивана Бекјарева". На радио Београду више од годину дана водио емисију за дијаспору "Вечерас заједно".

Играо је у тридесет домаћих и страних филмова ("Боксери иду у рај", "Живот је леп", "Срећна нова 1949", "Ноћ у кући моје мајке", "Буре барута"...)

Бави се педагошким радом на Академији уметности БК, где је до сада извео пет генерација глумаца.

Од обнове Фестивала монодраме и пантомиме, Бекјарев је селектор за монодраму и уметнички директор Фестивала.

Монодрама "Одбрана Пере Тодоровића" премијерно је приказана 1980. године у Земуну. Улогу је тумачио Иван Бекјарев.

У оптужници против Пере Тодоровића, једног од главних организатора демонстрација познатих под именом Црвени Барјак, пише: "15. фебруара 1876. године, једна гомила света носила је црвену заставу скоро на свим улицама Крагујевца и привезала је на општинску кућу. Доказано је да је на тој застави написано било "Самоуправа", да је ту гомилу света пратила варошка банда и свирала "Марсељезу" и да је на више места

узвикивано: “Живела Република” и “Живела Комуна”. По овоме, тужени су открили тежњу за анархијом и грађанским ратом у циљу преврата. По параграфу 87 кривичног законика, за ово је дело – велеиздају, предвиђена смртна казна. Да је овај црвени барјак ношен по крагујевачким улицама и да је банда у спроводу свирала “Марсељезу”, не поричу ни оптужени, него штавише, признају сви, осим главног кривца Пере Тодоровића, штампара, који никако није хтео да одговара исљедним властима...”

Господо,

После 100 дана ћутања данас је ред да и ја проговорим. Још 21. фебруара одвео ме је пандур у полицију где су ме окривили за злочинство које се казни смрћу. Питали су ме а ја нисам одговарао, и окривљавали ме, а ја се нисам правдао. Један господин, што је по звању судија и државни тужилац, а по имену га зову Мата Филиповић, претио ми је подрумом и букагијама, а ја сам опет ћутао, упорно сам опет ћутао, господо, више од три месеца.

Ја бих ћутао и данас, да и данас стојим само пред судом параграфа, пред судом два-три тупа браниоца бирократије. Али није тако. Ја и моји другови стојимо данас пред судом народа, пред судом јавног мњења, и једино овоме суду, и једино зарад овога ја и оћу да одговарам. Ја не очекујем да ћу се одбранити. Ја не очекујем да ћу одбраном заштити моју личну слободу. То не. Моја лична слобода не зависи од моје одбране, она зависи од расположења што га спрам мене имају људи, у чијим је рукама данас сила и власт. Ти ме људи мрзе, и, верујте ми, ја не желим да променим то њихово расположење. Докле год ме мрзе непријатељи народа, ја ћу бити убеђен да сам на добром путу. Ја, дакле, не устајем да се браним, ја устајем да тужим. Мене бирократија тужи у име престола, а ја њу тужим у име нашег народа.

Парница подигнута против мене и мојих другова, то је тенденциозна – намерна – умишљена парница. Ово су замке разапете с рачуном, да се у њи поватају поштени људи. Ја ћу то и да докажем.

По сведочби Луке Добрића претреса се моја кућа.

Ко је тај Лука Добрић? Ево ко је. Сведочбом Саве Лазаревића доказано је да је Добрић на општинском збору од 15. фебруара устављао људе да се после гласања не разилазе, јер ће се ићи кроз варош са заставом и музиком.

Сведочбом Павла, бандисте, доказано је да је Добрић наређивао да се свира “Марсељеза”.

Сведочбом Цола, пандура, доказано је да је Добрић узео из општинске канцеларије канап из једне фасцикле те привезао црвену заставу на општинску кућу.

Шта се види из свега тога? Види се да је Добрић узимао живо учешће у догађају од 15. фебруара. Види се да је подбадао и покретао да се ради све оно што је рађено. Па кад је полиција прогласила радњу од 15. фебруара као казниму, кад против Добрића стоје оволике сведочбе, кад на послетку и сам он признаје да је радио, онда, досљедно, Добрић требао је да буде ухапшен пре нас свију, јер против ниједнога од нас не стоје толики докази, као против Добрића. Али Добрић ужива слободу. Па не само то, Добрић је награђен и ванциран у плати са 25 талира.

Не види ли се из овога јасно да је Добрић полицијски шпијун и агент иследне комисије. Он је био прљави агент провокатор. Оних 25 талира повишице, то је била награда за учињене услуге.

И по исказу тога Добрића, иследна комисија долази да барата по мојој кући, да тражи Карађорђевске и Маџарско-Турске дукате! Комисија ми даје уверење да није нашла ништа подозриво, а после ми та иста комисија, у лицу државног тужиоца, опет у тужби напомиње неке паре. Је ли то поштено?

Али ја разумем г. држ. тужиоца. Он жали, он јако жали што ме са мојим друговима није могао оптужити као Карађођевца, и туђинског агента, па кад није могао то, он оће бар да ме уштине и оптужује ме бар и за припрему издајничког предузећа.

Нека и даље тако чини г. држ. тужилац, а ја га зато молим. Он уображава да дави мене, а не види да њему остају модрице на врату.

Елем, сума сумарум. Хтели су да ме окриве као Карађорђевца и туђинског агента, па им није испало за руком. Сад су смислили друго:

припрему издајничког предузећа. Међутим, све ово само су маске, у ствари, мене и моје другове суде с тога што смо социјалисте. Кад је тако, онда да рекнем коју реч о начелима рад који сам допао затвора.

Мене суде као социјалисту. И ово је сасвим природно. Г. држ. тужилац не зна ни шта је то, он зна само толико да је социјализам нешто страшно и ужасно. Тако су му казали, и он у то верује. Он тврди да социјализам сеје мржњу, прави нереде, изазива буне, жедни за крвљу.

Елем, једно на друго излази да г. држ. тужилац замишља социјализам као неку грдну, репату, крилату зубату аждају, која јури кроз свет и гута државне тужиоце. Или, још боље, он замишља социјализам као грдан казан под којим букће паклена ватра, у коме кључа море воде, у коме социјалисте оће да скувају сву бирократију као мале рипчиће.

Ја жалим, г. држ. тужица, али њему моје сузе не помажу. Ја га жалим што је одрастао и живио у тако несрећним приликама те није могао да научи ништа. Али не могући да га научим, ја ћу бар да га утешим.

Социјализам, господо, није ни аждаја, ни паклени казан. Социјализам је наука о друштву. Као и свака друга наука, тако је и социјализам добра и за човечансто корисна ствар. Да би расправио ово, ја ћу да узмем ствар која је блиска и мени и г. држ. тужиоцу. Ја ћу да говорим о нашој земљи. Г. држ. тужилац вели одма у почетку тужбе: “Држава српска њеним уређењем равна је најнапреднијим европским државама. Српски народ ужива благодети уставности и законитости, а његова светлост наш светли Књаз Милан М. Обреновић, води народ свој и своју државу сјајнијој будућности.”

По описивању држ. тужиоца изгледа да је Србија други рај, по коме течу реке млека и меда, у којима пливају и бућкају сви српски грађани. Тако разуме ствар г. држ. тужилац.

Ја, напротив. Ја велим да је наше државно уређење рђаво. Ја тврдим да то рђаво уређење упропашћује народ, ја уверавам да наш народ пропада а не напредује. Ја тражим не да се одржи овакво стање, но да се из корена измени, не да се усавршава, но да га нема. Оне, који хоће да одрже овакво стање, ја сматрам као необавештене људе, ако су доиста необавештени, а као подлаце

ако су обавештени па из личних рачуна бране и одржавају овакво стање, али и једни и други свесни или несвесни, по мом уверењу непријатељи су народа. Ко сад има право? Ајде да испитујемо.

Имање, здравље и поштење – то су три највећа блага. Ако наш народ из године у годину бива све богатији, све здравији, све поштенији, онда државни тужилац има право. Али ако народ из године у годину постаје све сиромашнији, све нездравији, све непоштенији, онда имам право ја. Дакле, да испитујемо.

Г. држ. тужилац у свом блаженом незнању неколико пута спомиње у својој тужби како народ у Србији страшно напредује и иде срећнијој будућности на сусрет. Државна тужба вели: српским грађанима осигурана је сопственост имања; а у званичним подацима ја сам нашао да се у Србији 4.500 породица сваке године претвара у бескућнике. Знате ли колико нам година треба па да се цео наш народ претвори у бескућнике? Само 60 година, господо. Дакле, само још 60 година нека потраје овако, како је данас, па ће се цео наш народ претворити у бескућнике! О, г. држ. тужилац има право, ми напредујемо, ми опако напредујемо. Мене вата ужас од нашега напретка.

Сад да видимо како стоји са здрављем народа.

Може ли бити опакијих болести но што је јектика и сифилис? Сифилис, господо, то је она ужасна болест која је у народу позната под именом “фрењга”. То је она страшна болест од које се људи на животу распадају. Чујте шта пише Лаза Докић:

“Процент умирања од јектике како коју годину бива све већи, а од венеричних болести највише је боловало прошле године. Уопште узевши, по нашим се болницама највише болује од венерије. Не треба заборављати да је сифилис у неким нашим крајевима домаћа болест, па какав ћемо подмладак подићи кад овако стоји са здрављем народа”.

Упамтите, господо, да ово говори једно званично лице, један књажевско-српски војени лекар. Јесте ли чули? Најужасније се болести шире нагло по народу, сатиру читаве крајеве, читава колена, а ништа се не

предузима да им се на пут стане. То је страшно! Ето, како стоји ствар са народним здрављем.

А стоји ли боље са народним моралом и поштењем?

Ко оће да се увери да ли поштење у народу расте или опада, нека погледа на парничење по судовима. Испитивао сам то у моме селу и нашао да се свака пореска глава по десет пута годишње парниче у самој општини. А у крагујевачком општинском суду број осуда расте за 25% годишње. Дакле, господо, ја сам вам на основу рачунских података показао какво је стање народа у Србији. Банкротство, господо, банкротство у свим правцима, банкротство морално.

И о овој Србији г. држ. тужилац вели да је “његова светлост наш светли Књаз води сјајнијој будућности”. Нека им је на част. И нас социјалисте г. држ. тужилац напада што нећемо да подржавамо и бранимо ово садашње стање.

Шта да бранимо и шта да помажемо?

Народ, господо, нема никаквог рачуна да брани ово стање које га упропашћује. Народ има право да се сам брине о себи, а поштени људи имају дужност да стоје уз народ и да му помажу да умањи своје страдање. Према нашим силама ја и моји другови то смо и чинили, то, и ништа више. Као најнужније ми смо за сада сматрали: да се народу олакшају терети и дације, што ће се постићи ако се укину оволики силни чиновници бирократије, па се заведе народна самоуправа по свим гранама. А кад се ово једном оствари, ми тражимо даље: да се економски одношаји утврде на начелу заједничког рада и заједничког оруђа за производњу. Најпоследње, ово уређење да се оснива на моралном начелу: сваки ради према својим способностима, а ужива према својим потребама.

Ја нећу даље да објашњавам. Оволико колико сам рекао, доста је. То је што смо ја и моји другови проповедали. То је социјализам. Ми, дакле, тражимо једнакост. Ми желимо да искоренимо узрок свију мржња међу људима – неједнакост. Није ништа луђе но кривити социјалисте што опљачкани не могу да воле своје пљачкаше.

Да се оствари преображај, који проповеда социјализам, треба да се народ морално и умно уздигне. А буцама и јатаганима, господо, народ се не уздиже ни умно ни морално. Сва политика социјализма може да се искаже у ово неколико речи: социјалисте се старају да убеди народ у истинитост својих начела, а кад се народ једном тако убеди, онда ће он наћи пут и начин како ће и остварити оно што је по његовом уверењу добро и за њега корисно. Какав ће бити тај пут, оће ли народ мирним путем или борбом остварити своја убеђења, то ни мало не зависи од народа. То ће зависити од владајуће класе, од људи који буду имали силу и власт у својим рукама у оно доба кад народ зажели да оствари нов друштвени поредак. Ако ти људи са влашћу буду паметни, они ће пустити да народ оствари оно што жели. Не буду ли паметни, они ће се противити духу времена, противиће се народу и народ ће их онда гурнути с пута и разлупати, као што се гура и лупа сваки дроњак и старудија, која смета људима ићи правце путем којим су пошли.

И тако, господо, бирократија само у једном случају треба да се боји да ће социјалисте устати на њу с оружјем у руци. То је случај кад би бирократија толико заслепила да с оружјем у руци устане против воље народа. Социјалисте сматрају народ као скуп људи са мозгом, са срцем, са осећајима. Социјализам осуђује оне фантазије које мисле да све ове мозгове може да навија и курдисава једна тајна завереничка дружиница, која је скривена као оно комедијаш што прстима креће лутке у комедијашници.

Социјалисте веле: свака нова наука мора да има своје мученике, па тек онда да овлада светом. Христова наука распрострла је се тек онда, пошто је дала читав ред мученика и мученица. Тако ће бити и са социјализмом. Посљедници социјализма треба да проповедају своју науку јавно као што су посљедници Христа проповедали своју веру. Само таква јавна проповед рашириће социјализам по свету и осигураће му будућност.

Дакле, бити социјалиста не само што не значи бити потајни завереник, већ баш напротив, бити социјалиста значи бити јавни културни радник. Социјалисте не крију свећу под лонац, но је међу на сто, да светли целом друштву.

Ето, такав је социјализам и његова политика.

Досад сам говорио понајвише са теоријске стране. Сад прелазим на једну практичну и врло благородну задаћу која се састоји у томе што оћу да разбијем државну тужбу у комаде, затим да те комаде сатрем у прах и пепео, а на послетку да тај пепео навејем у очи г. држ. тужиоцу. Зашто ме још окривљује државна тужба?

1. Што сам, можда, ја направио црвену заставу, јер “нисам стран те вештине”. А црвена је застава револуционарна и кажњива, јер, знате, “није застава наше државе” (о, блажени монтентони, ви и у српским судовима имате својих следбеника); и

2. Што сам 15. фебруара ишао под црвеном заставом са гомилом, која је викала: “Живела Комуна и Република”, а тиме је обелоданила своје превратне и бунтовничке тежње.

Као што видите, државна тужба жестоко... није то там овам, она окривљује крвнички. Помислите само, “бунтовничке тежње, превратне намере, издајничко предузеће”, све крупне и страшне речи. Штета само што жабу неће да поткују и ако диже ногу, тј. штета је што су крупне речи државне тужбе шупље, а да нису шупље оне би заиста биле крупне.

Да докажем да је државна тужба неоснована, прво о црвеној застави. Државна тужба вели да сам можда ја направио црвену заставу. Ајде да за тренутак учинимо по вољи држ. тужби па да узмемо да сам ја направио црвену заставу. Лепо, али параграф 2 кривичног законика вели: “за које дело није у закону, пре него што је учињено, казано да ће се, и како ће се казнити онај који га учини, за оно се не може нико ни осудити”.

Па како у законима нигде није казано да ће се, и како ће се казнити онај који гради и носи јавно црвену заставу, то ни ја не би никако могао бити осуђен баш да сам и правио и носио црвену заставу. Докле ми суд не покаже место у закону где се само грађење и ношење црвене заставе проглашује као казним, дотле ме он никако не сме за саму заставу осудити.

То признаје и сам г. држ. тужилац и то на оном месту, где упоређује црвену заставу са капслом. Ту г. трж. тужилац прича како капсла сама по себи

није ништа опасно, али, умствује даље: “Кад се сем капсле има пиштољ, у пиштољу барут и олово, па се на своје место стави капсла, запне ороз, узме на око човек, то је онда казним, а са црвеном заставом, њеним натписом “Самоуправа”, свирањем “Марсељезе” и усклицима “Живела Комуна и Република”, оптуженици су пуцали на цео народ”. Ово су тачно речи држ. тужбе. Епски.

И тако, по речима саме држ. тужбе, да није било натписа на застави, да није свирана “Марсељеза”, да није викано “Живела Комуна и Република”, сама црвена застава не би била казнима. Е онда да видимо, да ли је чини казнимом реч која је била на њој написана.

Самоуправа. Шта значи та реч? Значи независност, самосталност, самоопредељење, управљање самим собом. То, и ништа друго не може да значи реч самоуправа, мањ ако оће да државна тужба да изврће српски језик и да српској речи придаје турско-кинески значај.

Још 1871. године, сва независна штампа тражила је не само општинску, но и среску и окружну самоуправу. То се исто толико пута тражило и у скупштинама. Како, забога, то није чуо г. држ. тужилац? Мора да је чуо, јер би се друкчије морало узети да је г. држ. тужилац спавао пуних шест година. Па кад је о томе без сумње чуо, онда зашто му се чини тако страшно када се говори о државној самоуправи. Та државна самоуправа, забога, није медвед, већ општинска, среска, и окружна самоуправа узета скупа.

Ја не знам да ли је онај, који је рекао на застави реч “Самоуправа”, тео да се она односи само на општину или и на целу државу, али, што се мене тиче, ја би јој увек радије придао овај последњи значај, тј. да се односи на целу државу.

Јест, ја би тео да буде самостална, да сама собом управља не само наша општина већ и цела наша држава.

А шта оће г. држ. тужилац? Ваљда би тео да наша држава буде несамостална, да буде зависна и да не управља сама собом, но да други, ваљда какав туђин, њом управља? Ако г. држ. тужилац то неће, онда га питам шта оће?

Црвена застава сама по себи није казнима, реч “Самоуправа” законита је, откуд сад кад се споје ове две неказнине и законите ствари да излази нешто незаконито и казнимо?! За такву логику ваљда су способни само државни тужиоци!

Господо, самоуправа – то је данас најмилија и најслађа реч у устима народа. Самоуправа - то је данас највећа жеља народа. Самоуправа – то је захтев, који из године у годину добија све више присталица у Скупштини. Самоуправа – то је захтев коме је и сама званична Србија – бирократија – морала признати уместност и почела га је помало и остваривати проширењем општинске слободе и укидањем начелства.

И г. држ. тужилац изабрао је баш ову реч да прогласи као тако опасну да чак и другим неопасним стварима придаје опасан карактер. О, блажена блесавости, ја се дивим смелости твојој!

Црвена застава није казнима, казала је државна тужба. Црвена застава са натписом “Самоуправа” је мање казнима, казао сам и доказао ја. Али свирање “Марсељезе” придало је застави некакав опасан, бунтовнички карактер; вели г. држ. тужилац. Но, вреди ли да је дискутујем са г. држ. тужиоцем? Вере ми не вреди. Боље је да ја њега кључнем са нечим што тврђе лупа по глави, са још неколико званичних доказа.

Године 1872. свирана је певана је “Марсељеза” у београдском позоришту у присуству Књаза. “Марсељезу” је певало панчевачко певачко друштво, а после свршене светковине добило је од Књаза неке поклоне и дарове. Ко у ово не верује, може припитати самог Књаза.

Сад још ово: “Марсељеза” је преведена на српски и штампана је 1874. године, и то усред Београда који, ако се не може похвалити ничим другим, а оно може бар строгом и суровом полицијом и цензуром.

Елем, да завршим о овоме. Нула од нуле остаје нула. Две нуле поред треће нуле чини опет само нулу. Или: неказнима црвена застава, и на њој неказнима (реч) “Самоуправа” и под њом свирање неказнине “Марсељезе” - то скупа чини једну велику неказнимост.

Господо, да је државна тужба дугачка, то сте видели. Треба сад још да видите да та дугачка тужба има кратку памет.

“Под црвеном заставом вазда је проливана братска крв, црвена застава значи грађански рат”. Тако вели г. држ. тужилац, а ја на то велим: опрости му боже, јер не зна шта говори. Ево доказа.

У београдском музеју налази се застава јунчкога и славнога Карађорђа. А знате ли какава је то застава? Црвена, господо, с једне стране та је застава црвена као крв и носи српски грб, а с друге је стране сва бела и на тој белој страни носи двоглавог руског орла. Ова је застава сигурно грађена под упливом руским, и стога је дошла она бела страна, иначе би ова застава била сва црвена. Црвена страна на тој застави то је представник српски, бела страна то је представник руски. Дакле, српско знамење било је црвено.

Даље, у београдском музеју постоји једна велика свилена застава. На њој је двоглави српски орао, а сама застава сва је црвена, пурпурна, чисто гори од црвенила. Упитајте чувара Музеја, г. Јоцу Бошковића, чија је то застава и он ће вам рећи да је то застава Кнеза Лазара.

То значи, господо, да су наше заставе биле црвене, то значи да је српски народ истицао црвене заставе кад је бранио своју слободу, то значи да су се под црвеном заставом купила, дружила и уједињавала браћа, а нису се под црвеном заставом браћа клала.

Г. Држ. тужилац пита гордо: “Је ли кадгод наша тробојка значила буну и грађански рат?”. О, дабогме да јесте, г. држ. тужиоче! Зар Ви не знате, да је Вучић на Метином брду имао тробојку, и то званичну тробојку, војничку тробојку, г. држ. тужиоче. Како то да Ви не знате то што цео свет зна?

И тако, господо, ја сам доказао да су под нашом тробојком дизане буне и проливана братска крв, те по томе и тробојка може значити буну, кад год што и црвена застава може значити мир.

Пошто сам доказао да црвена застава са својим натписом и са свирањем “Марселезе” није ништа казнима, ја би слободно могао прећи ћутећи преко питања: “ко направи црвену заставу?”. Ма ко да је направио ту заставу, он тиме није учинио никакво казнимо дело. Али ако ово питање није

важно, оно је интересантно да се види како државна тужба заузима позитуру краве, која решава филозофска питања и узвикује: “Велимировић, Тодоровић и Тодорић су правили црвену заставу јер им нису стране те вештине.”

По оваквој логици ја би могао да окривим г. држ. тужиоца за прављење лажних облигација. Ево како.

Увате се негде лажне облигације. Ја узмем те облигације, па онда почнем умовати као прибогу г. држ. тужилац: ове лажне облигације нису могле пасти с неба, ни изнићи из земље, њих мора да је неко написао, а како г. држ. тужилац “није стран вештини писања”, то мора да их је он написао, дајте га, дакле, амо... за врат па у подрум. Али, рећи ће ми г. држ. тужилац, Ви би морали доказати да је на лажној облигацији мој рукопис, да ја уем онако да пишем. Откуд то, г. држ. тужиоче? Како ви мене оптужујете да сам резао слова, а не доказујете да ја уем резати слова? Вама је доста да рекнете да ја “нисам стран те вештине”, па кад је Вама то доста, онда је и мени доста да рекнем да Ви нисте страни вештине писања па да Вас окривим за прављење лажних облигација. Ето каква је Ваша логика. Нека Вас бог, у кога Ви верујете, умудри и спасе.

Као што сам рекао малочас, питање “Ко направи црвену заставу” нема никаквог значаја. Ја сам потрошио неколико речи само стога да покажем како ова дугачка државна тужба има врло кратку памет.

Најважније питање у целој овој жалосној парници то је питање је ли 15. фебруара под црвеном заставом доиста узвикivano: “Живела Комуна и Република”. Државна тужба вели узвикivano је, ми оптужени опет велимо: није. Државна тужба доказује своје тврђење сведоцима, али против девет полицијских сведока ми имамо 24 сведока који сви сведоче да није узвикivano “Живела Комуна и Република”.

Ипак читајући државну тужбу рекао би човек да су сви наши сведоци глуви и слепи, буди бог с нама.

А полицијски сведоци, напротив. Полицијски сведоци!...

Ах, то вам је чисто злато, то су нам видовити људи, то су вам “вездјесушчи” духови. Они стоје удаљени по двеста хвати од гомиле за коју

хоће да сведоче да је викала “Живела Комуна и Република”, и опет они виде и распознају све нас у тој гомили. Па не само то, они виде у гомили и оне који нису ту били. Тако Гавра Јовановић и Ђорђе Васикић виде и Светозара, шлосера, Мију Ристића, и Гавру Пришића који ту нису ни били, и који су то тако доказали да је и сам суд морао Мију и Гавру пустити из притвора.

А г. Васикић не само што види шлосера пред Конаком, где њега нема, већ га још и чује. Чује га како виче: “Живела Република”. И господин не халуцинира, аја, боже сачувај, он је савршено здрав. Могуће, само у том случају г. Васикић треба да докаже да он има страшно велике уши којима чује не само из даљине од двеста хвати, но, којима чује и оно што виче и онај кога и нема. А г. Гавра Јовановић треба да докаже да је видовитији од најбоље картаре, јер ни најбоља картара не може да види људе на месту где их нема, а г. Гавра то види. И Гавра не лаже, аја боже сачувај, он то не уме, он није ни у Загреб загребао.

И док полицијски сведоци виде и оне што их нема, чују и оно што се не виче, наши сведоци, по милости државне тужбе, и не чују ништа и не виде ништа. А они стоје уз гомилу, стоје баш на местима где противни сведоци веле да је узвикivano: “Живела Комуна и Република”.

То је каламбур, држ. тужба је некакав замршен роман, и на моју несрећу мени је пало у дело да га размршужем и да бистрим бућкуриш што се зове држ. тужба.

Крпарећи доказе да нас оптужи за припрему велеиздајства, држ. тужба узима да је постојала од наше стране нека завера, вели, да је она гомила што је 15. фебруара ишла са црвеном заставом, била организована сила, и да је имала намеру да увече учини покољ.

Лепо. Погледајмо сада како тај спровод од 15. фебруара црта сама државна тужба. “Цела та руља није била на једном месту, него раштркана, и викао је сваки за свој рачун, викао је шта је тео”, а полицијски сведок Светозар Костић: “Ја не велим да је и један од оптужених викао живела комуна и република, што више врло је могуће да је то била каква полиција која се је ућушнула у ону гомилу те узвикивала о комуни и републици”. Даље,

стоји да је много викано и Живио Књаз, Живела Књагиња и да је пред дворцем свирано “предперси”. И најпосле, стоји да је спровод од 15. фебруара тео да се свира жалосни марш пред канцеларијом Среза крагујевачког, али је одустао од те намере кад је пред канцеларијом видео једног човека за кога је мислио да је капетан. Неки из те гомиле скупљају се пред вече код “Крста” и ту пију и играју а шетњу те гомиле држ. тужба назива литијом. Та литија бива тек онда кад радници добију дозволу да једног празника не раде.

Господо моја, да се разговарамо као поштени и паметни људи. Метите руку на срце, па ми кажите личи ли ова гомила, коју је овако нацртала сама држ. тужба на скуп људи који су се састали у цељи да изврше преврат.

Зар људи устали да изврше преврат, а овамо иду раштркано, вичу свако за свој рачун, виче шта ко хоће?

Зар људи устали да протерују Књаза и да га за владу онеспособе, а овамо пристају да се у њиној средини громогласно по толико пута узвикује: “Живио Књаз и Књагиња”, и да се свира “предперси”? Зар се људи решили да учине преврат, а овамо чекају да фабричка управа дозволи радницима један празник одмора, па тек у тај дан да сврше преврат?

Зар се људи решили да гину, да спремају оружје да се пред ноћ купе на чаршији купе код “Крста” и ту пију, певају, играју и веселе се?

Зар људи устали да кољу, да се бију с војском, а овамо виде једног човека за кога мисле да је капетан, па стога не свирају жалосни марш?

Како то, господо, да за узвике у гомили у којој, сваки виче шта хоће, будемо одговорни баш ми, за које нико и не вели да смо што викали?

Господо моја, овакве бесмислице могу да тврде само они који су слепи од мржње на збор од 15. фебруара. А кад би се таким доказима доказивала злочинства, ја би г. држ. тужиоца подвео под куршум док ударите дланом о длан.

Пишући тужбу г. државни, учинио је многе граматичне погрешке. Ја би из тога могао да изведем да он не зна српски. Из тога што не зна српски, могао би да изведем да он није Србин, већ некакав туђин. Затим би могао да додам гордо како се г. држ. тужилац издаје за Србина, а доказано је да је

туђин, то је он тиме обелоданио своју издајничку намеру да се под именом Србина увуче у српске судове, повата државне тајне и изда их непријатељу. За то да се као велеиздајник казни смрћу. И овакав мој закључак не би био ни мало лошији од закључка државнога у коме он вели Тодоровић је радио на “Ослобођењу”, ишао је под црвеном заставом, за то да се казни као велеиздајник.

Ето, само помоћу такве логике г. држ. тужилац дошао је до закључка да је постојала нека завера. Моја закључна реч о сумњичењу г. држ. тужиоца о некој завери ово је: доказе на среду г. држ. тужиоче! А кад после 105 дана истраживања нисте могли прибрати никакве доказе, онда се покрити па ћутите.

А сад да докажем да је г. држ. тужилац доиста светска реткост, господо. Упитајте држ. тужбу зашто је из гомиле од 500 грађана, који су ишли под црвеном заставом издвојила само нас 30 и то баш нас 30 и она ће вам рећи: зато што су они коловође. Дакле, држ. тужба виси само још о коловођству, а ако јој то пукне, онда јој пропада све.

А сад да видимо колико је јак овај једини конац – коловођство. Држ. тужба просто вели коловође су зато што су били коловође своји другова. Дакле тако, то су докази. Просто се вели “коловође су зато што су били коловође”, и свршена ствар, готови докази, ватај и апси људе. Ово је доиста ужасно!

Да сам ја био коловођа држ. тужба доказује тиме: 1. Што штампам “Старо ослобођење” и радим на њему, 2. Што сам члан неке дружине, 3. Што сам се оженио “наиме са госп. Милицом”, 4. Што су мојој кући долазили неки ђаци на предавања. Шта се види из ова четири доказа, ако се уопште оваква туцања могу назвати докази?

Ја штампам “Ст. Ослобођење”, ја радим на том листу. То је само доказ да ја имам штампарију и да унем да пишем по новинама. Где је ту доказ за коловођство?

Ја сам члан неке дружине? Какве дружине, г. тужиоче? Грешна душо па ви јој нисте ни доказали да постоји нека дружина. Докажите прво то.

Ја сам се оженио “наиме госпођом Милицом”. Што сам се ја оженио “наиме госпођом Милицом”, то се г. држ. тужиоца “наиме” ништа не тиче. А кад се он плете чак у моју женидбу, то је само доказ да је г. држ. тужилац необразован човек и ништа више. Ја не само што сам се оженио “наиме госп. Милицом”, но ја “наиме” носим црне наочаре и како једно тако и друго г. државнога ништа се не тиче.

У моју кућу су долазили ђаци на нека предавања. Јест, г. тужиоче, ја и моја жена знамо по неколико страних језика, и за награду обучавамо у тим језицима свакога ко то захели. То је доказ само да смо ми радни људи, који живе од своје зараде, а ви узалуд шњурате да и у томе нађете доказ да сам ја био коловођа 15. фебруара.

Дакле, државна тужба је из гомиле од 500 грађана издвојила нас 60 и прогласила нас као коловође. Сад издваја из нас 30 нас тројицу – мене, Велимировића и Годоровића, и проглашава нас за предводништво, дакле, оглашава нас као коловође коловођа, и то нам трпа у особито отежавајуће околности. Како је пошло, може се очекивати да ће г. држ. тужилац издвојити и из нас тројице једнога и огласити га за коловођу коловођских коловођа и то му уписати у особито отежавајућу околност, особито отежавајуће околности. Напослетку ће ваљда г. држ. тужилац и тога једног коловођу рашчланити у поједине делове и огласити један део његовог тела, на пр. главу, за коловођу коловође, који је коловођа других коловођа и то још уписати у особито отежавајуће околности.

Али како г. држ. тужилац не доказује ничим ни да смо нас 30 били коловође гомиле од 500 грађана, а и не покушава да докаже да смо нас тројица биле коловође тридесеторице коловођа, то сва ова игра речи, о коловођама коловођа који су коловође других коловођа остаје гола игра речи.

По томе се и особито отежавајуће околности особито отежавајућих околности, претварају и особито отежавајућу околност особито неосноване држ. тужбе, што се опет може тичати само особито особитога г. држ. тужиоца.

Ја с моје стране молим само суд да од г. држ. тужиоца затражи или да одустане од својих особито отежавајућих околности или да поднесе доказе да смо нас тројица: Тодоровић, Велимировић и ја доиста коловође коловођа.

Почем је држ. тужби то коловодство било још једина параграфска кука којом је се држала, то, пошто је и та кука пукла, државна тужба пада и разбија се у хиљаде парчади, за којима ће јадиковати само г. држ. тужилац.

Хвала богу! Пребродио сам целу пешчану пустињу, што се зове државна тужба.

Господо судије! Ја сам доказао јасно да дело за које смо ја и моји другови поапшени не постоји. Вама сад остаје: или да нас ослободите и тиме да докажете да у Србији још има закона, или да нас незаконито осудите, и тиме да прогласите бесправно стање за грађане ове земље. Али, осуђујући ме, имајте на уму увек ово троје:

Прво. Осуђујући мене као “велеиздајника”, ви не отклањате ни најмајушнији узрок буна и револуција, од којих вас је толико стра. Јер, чујте, господо, како говори један ваш човек, чувени Блунчли у свом правничком лексикону: “Право револуције, то је природно право народа, који не може друкчије да се спасе и помогне. Једино сигурно средство да се револуције избегну и отклоне то је да се учине нужне реформе док је још време. Кад природно моћан народ изгуби наду да ће се извршити потребне реформе, онда настаје очајање револуције. У овом случају увек је кривица на страни оних који имају власт у рукама. Кривица никад није на страни народа којим се рђаво управља и који тражи природније и боље правно стање. Стога је врло глупо мишљење кад се оће да изведе да су све револуције овог века плод неке завере, па се ватају и осуђују поједини људи, да се спасе друштво од буне?”

Ето, господо, како говори један разборит човек нашег еснафа. Осуђујући нас, људе који тежимо за слободом, напретком, и реформама ви пре припремате буне но што их отклањате. То вам не велим ја, то вам вели Блунчли.

Друго. Осуђујући мене као социјалисту, ви ме нећете “поправити” ни исправити, јер сам ја, господо, неисправим социјалиста.

И треће. Осуђујући мене, ви не можете нанети ни најмањи уштрб начелима за која сам се ја борио. Не смећите с ума, господо, да будућност припада млађем колону. Погледајте ове просте раднике како стоје с нама у једним редовима. Они су доказ, они су узданица да наша начела не могу пропасти, јер ће их они унети у редове свију што се муче и страдају.

Шта ћете постићи овом парницом која је умишљено и с планом подигнута против нас? Зашто нас се бојите? Ми немамо новаца, ми немамо војника, ми немамо средства, ми немамо силе, ми немамо ништа, до наших начела, наших убеђења, наших идеја. А ви се бојите јер немате својих идеја да их ставите насупрот нашим. И стога оћете грубом силом да их угушите!

Господо, оно што је у нашим главама, ви не можете уништити. Мисао не зна за затвор. Ви можете и осудити и затворити нас, али наше идеје нећете затворити. Нећете их осудити, но ће оне преобразене у историју судити вас.

Истина је подземна ватра, ви је не можете угасити.

Дакле, ако ме ослободите, учинићете услугу вашој рођеној ствари, а ако ме осудите послужићете и нехотице социјализму.

Казао сам све.

Крагујевачки притвор,

29. маја 1876. године.

Пера Тодоровић

ПЕРА ТОДОРОВИЋ ОСУЂЕН ЈЕ НА 3 ГОДИНЕ И 9 МЕСЕЦИ ЗАТВОРА, КАО И НА ДВОГОДИШЊИ ПОЛИЦИЈСКИ НАДЗОР, ПО ИЗДРЖАНОЈ КАЗНИ.

Звонимир Костић

ЈЕФИМИЈА

(1405)

Звонимир Костић рођен је у Земуну 1950. године, у Београду је завршио Филолошки факултет, групу за Општу књижевност са теоријом књижевности; магистрирао је 1978. са тезом “Браћа Карамазови и Књига о Јову”, а докторирао 2002. са тезом "Лик Марка Краљевића у српској јуначкој песми".

Објављује поезију, прозу и драме. Књиге песама: *Родослов* (1970), *Коњ распореног трбуха* (1974), *Кумсача* (1980), *Богумилске песме* (1981), *Ипак* (1986); књига есеја *Архаично и модерно* (1983); роман *Доњи светови* (1986). Објавио је велики број радио, ТВ и позоришних драма. Костићеви књижевни

текстови (особито поезија и радио-драме) преведени су на 20 језика. Био је аутор и водитељ образовне ТВ серије “Модерна светска поезија”, од Бодлера до наших дана (ТВ Београд, 1988, и ТВ Нови Сад 1989).

Костић је посебну пажњу посветио комплексу питања историје и историјског наслеђа Срба (позоришне драме “Лазар, велики кнез” и “Јефимија”, радио-драме “Апостол”, “Доментијан”, “Деспот Стефан Лазаревић”, “Његош”, “Хаџи Проданова буна”, итд.), затим уделу архаичног наслеђа у модерној поезији југословенских народа (*Архаично и модерно*). Неке од радио-драма изведене су, поред југословенских радио станица, и на програмима Radio Göteborga, Yleisradio – Helsinki, Polskie radio – Warszawa, Československy rozhlas – Praha, Bratislava и Banska Bistrica, Kossuth – Budapest, France culture – Paris, Rundfunk der DDR – Berlin, Radio Nacional de Espana – Madrid, Radio Bruxelles, објављене у Cahier de Cistre – Lausanne, итд.

Добитник је већег броја признања: Нолитова награда за књижевност 1970, “Светозар Марковић” 1973, награде Радио-Београда 1970, 1976, 1985; награде ЈРТ – 1971, 1983. и 1987; добитник је, такође, “Pri Italia” за радио-драму 1979. и Mention special на “Pri Italia” 1986.

Монодрама "Јефимија" премијерно је приказана 1986. године у Београду. Улогу је тумачила Снежана Бећаревић.

УВОД

ДУХОВНА МУЗИКА

СВЕТОВНА – ДВОРСКА МУЗИКА
АЛИЛУЈА – ГОНГОВИ
ЈЕЛЕНА (МЛАДА ДЕВОЈКА) ОБУЧЕНА У БЕЛО.

Благослови ја, Господи Боже наш, јакоже благословил јеси Аврама и Сару... Благослови ја, Господи Боже наш, јакоже благословил јеси Исаака и Ревеку... Помјани Господи Боже наш, раба твојега Угљешу и рабу Јелену и благослови ја: дажд им плод чрева, доброчадије, једномислије душ и тјелес...

Жени својим мужјем повинујетсја, јакоже Господу: зање муж глава јест жени, јакоже и Христос глава цркве и тој јест спаситељ тјела. Но јакоже церков повинујетсја Христу, такожде и жени својим мужјем во всем. Мужје, љубите своја жени, јакоже и Христос возљуби церков и себе предаде за њу.

Све има време – и пшеница се у трапу чува само једну зиму... И ми, девојке, не трајемо вечно... Окружена сам све самим женама... Каква ми корист од њихових похвала?

Ја, Јелена, кћер Војихне, кесара у граду Драми, памтим долазак царев и лов српске господе... Кад цар Душан крете у обилазак Свете Горе, мој отац бејаше с њим у пратњи.

...Но, нестале цара и његово се царство растопи као грумен снега у пролећној води... Нови цар Урош није ни сенка свог великог оца... Слаб и нејак у телу, у моћима, у вољи у замислима...

Нико му се нити хтеде нити могаде покоравати. Најмоћнији великаши сами завладаше земљом, градовима, све до Босне и Дунава... и тако растурени на све стране почеше да се међусобно гложе, ко гавранови око стрви.

...Уосталом, мене политика не занима. Не занимају ме ни гласови да је мој отац склопио заверу с Матијом Кантакузином, против Јелене, удовице Душанове. Мене муче много важнија питања... Мучи ме накит... и свила... и зашто се с мојом удајом толико одуговлачи.

...Мој отац, кесар Војихна, одабрао ми је Угљешу.

МУЗИЧКИ АКЦЕНАТ – СВАДБА

Ни у најлепшем сну се нисам надала таквој срећи.

Тај човек је тако леп, снажан и мудар.

Говорили су ми како је ковао заверу с мојим оцем против царице Јелене... Зле очи свуда виде завере...

Царица Јелена, отишла је код свог сина, цара Уроша.

Постала је монахиња и сада се зове Јелисавета.

Далеко су од ње сада земаљски послови.

МУЗИЧКИ АКЦЕНАТ

ДВОРСКА МУЗИКА

Из Дrame прошла сам у велелепни Сер, баш у бившу царичину палату.

Мој муж, деспот Угљеша био је прво намесник у Требињу, за време цара Душана. Сада је деспот! Сам цар Урош посла му деспотске инсигније! А његов брат Вукашин постао је у Прилепу краљ! А ја сам деспотица!

Владарка!

ЈЕЛЕНА ИЗЛАЗИ И ВРАЋА СЕ, ОБУЧЕНА САДА КАО ДЕСПОТИЦА –
ПРОТОКОЛАРНО.

Нека уђе господин Палеолог!

Нека уђе његова светост, митрополит Теодосије!

Уведите господина Оливера!
Ми смо спремни да их примимо!

Како је ваша светост?
Како је господин краљ?
Какве су цене свиле у Цариграду овог лета?

Бојали смо се за здравље ваше супруге. Толико смо се молили за њу,
као што сваког дана молимо за све добре хришћане западних страна.

Мој муж, деспот Угљеша, управо подиже манастир који се зове Симон
Петра... То је на врху најврлетније стене Свете Горе. Ја, наравно, тамо никада
нећу моћи да одем. Схватите и сами зашто: Ја сам само жена.

МУЗИКА – УСПАВАНКА

Ти си моја мала гугутка.
Јеси ли или ниси?
Видиш ли свет око себе, ти који само
Сањиво жмиркаш очима?

Твоја ће глава једном носити круну
И твоје ће руке једном понети
Жезло и мач!
У страху дрхтаће од твога гласа
Војници и себри!
Као што сада од драгости због твога гугутања
Дрхти једино твоја мати!

МУЗИКА ТИШЕ

У какав то свет долазиш сине?
Нису сви добри, и благи,
Како ти сад изгледа из твоје колевке.
Овде људи смишљају зло
С миром у души,
Као да су на молитви.
Овде кувају отрове за своје старе очеве и мајке
Да би током дугих зима заштедели на храни.
Или их болесне износе на снег
Да до пролећа имају једну бригу мање.

Тако се бојим за тебе,
Који си тек дошао на наш свет.
Ко ће те тако маленог и нежног од људског зла сачувати?
Хоћеш ли умети да се бориш, малени?
Ти који можеш ручицом тек мој мали прст да стегнеш?

Хоћеш ли једном стварно отићи од мене?
Знај да си месо мога меса,
И да је срце твоје од мога начињено срца!
Ма шта да се буде збило,
Ја те нећу никоме дати, малени мој!

Ја ћу те чувати заувек,
Овим рукама, овим речима.

Сад спавај и расти, сине мој мили.

МУЗИЧКИ АКЦЕНАТ

Поставите столове! Изнесите сребрно посуђе!

Кувате ли драге моје слушкиње, или само торочете крај пећи?
Како изгледа глава ове дивље свиње?
Зашто је таква – као да тугује над својом судбином?
Јесте ли ставили кашику мушкатног цвета,
дванаест зрна бибера, три ловорова листа, мало мирте?
Јесте ли јој направили очи од шљива, јесте ли јој направили велике
очњаке од беле репе – како смо заповедили?

Много сам више очекивала од те главе.

Ставите малу, црвену јабуку у губицу.
И учините нешто, молим вас, да не изгледа тако жалосно!
Јесте ли спремили црног вина које господар највише воли?
Прошли пут за вечером служили сте сирће!
Ћутите. Не дозвољавам да противречите!

Његова светост, изасланик господина Филотеја, баш се питао због чега
толико сирћета на столу и зашто господин деспот наздравља пехаром пуним
сирћета! Да ли је то неки народни обичај? Све су званице попиле по један
пехар пун сирћета – јер се мислило да је то ред у овој земљи и да тако треба!
Да не увреде домаћина!

Имате ли објашњења?
Шта то значи – мало кисело вино?
Ни речи да нисам чула!
Не знате ви још мене!
Треба ли да скинем ове одежде и с вама месим и печем?

МУЗИЧКИ АКЦЕНАТ

Ко ме то зове? Дете кашље?
Али сва деца кашљу!

Зашто сте казали да је мој син слаб и болестан?
Спашће га мајка добрим речима.

Кад господин Јован Угљеша није на двору
Морате слушати мене, деспотицу Јелену!
Зашто пореза још није сакупљена?
Како немају?! Зашто постоји бич! Зашто дужнички јарам?
Исцедите из њих или новац или њихову рођену крв!
До чега им је мање стало то нек дају!

Остало је дужно пола државе!
Коме је тешко да да?
Ако порезници не донесу што је прописано,
Напуните порезничке кошаре – одсеченим порезничким главама!
Схватите мало и нашу ситуацију.
Морамо и ми нечим у нашим рибњацима
Рибе да хранимо.
Може тај случај да постане поучан – за неке!

Народ! Само ми немојте говорити о народу!
Нико у овој земљи до сада није подигао ниједан град
без кулука
И опште кукњаве!
Ни тврђаву без два-три рушења – намерна.
Не може се овде изградити пут за народно добро,
А да народ са градње не покраде
Камење и грађу, пијукe и ашове
И да се градња не отегне ко гладна година!

Велите: народ!
Кад дођу да раде са својом стоком и опремом

Као да се хране потковицама и они и стока!
Као да једу амове, точкове, руде и канате!
Све им то тобож пуца и отпада,
Па морају да замене!
Чим је државно – није ничије!
Узимај колико хоћеш!

МОТИВ УСПАВАНКЕ

Зашто кажете да мој син кашље?
Мој син – слаб и болестан?...
Спашће га мајка добрим речима...

Жута крава отелила жуто теле,
Жутога дана,
Жуте недеље,
Жутога месеца,
Жуте године,
У жутом пољу,
Нека жуто поље остане
А болест нека нестане
С мога маленог сина...

АКЦЕНАТ – ТАМНИ КАО ЗВОНА

Мили господине! Мужу мој!

На вашем походу у Свету Гору ви ћете молити Богородицу за успех војне против Турака. Ја вас молим: Понесите ову малу икону. Тамо у Хиландару, где моја нога неће никада ступити, у једном гробу, почивају заједно онај који је мене родио, кесар Војихна, и онај кога сам ја родила,

младенац Угљеша Деспотовић. Моје су мисли после смрти мог сина често упућене на тај гроб те дадох да се моје речи урежу у сребро ове иконе.

Боли ме срце за нашим сином, господине!

Ниједно неће имати његов поглед, ни његове ручице.

Ниједно друго нећу моћи толико да волим...

Турци су освојили све наше крајеве источно и северно од нас. Они стално упадају у наше области!

Боли ме срце за нашим сином, господине.

Турци не могу трајати вечно. Морамо их изгнати и вратити назад у Анадолију – заувек! То што они сада чине није обично разбојничко пустошење! Они се насељавају, па будући да имају по више жена и много деце, они ће ускоро постати за све нас смртна опасност!

Хоће ли бити рата пре јесни?

Јесте ли приметили како је ове године јесен рано дошла?

МУЗИКА – ТУРСКИ БУЉЉЕВИ ИЛИ ПЕВАЊЕ ХОЏА

Ту реку Грци зову Еброс, а Бугари – Марица!

АКЦЕНАТ – ЗВОНА

Војска покојног деспота, мога мужа, бејаше кренула од Сера, а краља Вукашина – од Скопља и Велбужда, па средиштем Тракије... Током похода, свака на свом путу, побеђиваше Турке, а кад се спојише код Черномена – наступи велика радост... Бејаше их заједно преко шездесет тисушта, па

мишљаху – да их већ нико не може победити... Заборавише на страже и на опрезност и рекоше: да је већ све готово, и како још ваља само срећно да се врате кућама.

ТУРСКИ БУБЊЕВИ

...Султан Мурат бејаше у Малој Азији – а Срби хотеше да заузму Дренопоље, и да заувек сломе власт турску у Орбелосу, и да их протерају преко Босфора, одакле су и дошли – у Анадолију...

...У Дренопољу бејашу само заповедник Лала-Шахин, и потурчени Грк, бег Евренос... Срби бејашу отпасали оружје и пустили коње – што се у рату баш никако не чини... Нигде не беше никаквога реда... Неке се велможе са слугама, опијанише... Тада Лала-Шахин посла моме супругу поклисара, Хаци-Илбекију, да га моли – нека поштеди град, и Турке, а он, господар града, признаће српску власт... И још ће данас, колико се одреди, плаћати... Али лукави поклисари не бејашу дошли с поштеним мислима... Већ једино због тога да уходе... Они видеше велики неред у српској војсци, вратише се Лала-Шахину, и рекоше му: “Ноћас ће Срби бити наши!”

АКЦЕНАТ – ПЕВАЊЕ ДЕРВИША

...Бејаше крај септембра... Те ноћи – страшна олуја, и мркли мрак... Турци изненада, с виса, ударише на српски логор који лежаше ниже... Они ударише ноћу, кад се баш нико нападу није могао надати... Као гром у стадо... Наши се преко сваке мере узбунише и унезверише... Срби ударише једни на друге, па неки погибоше од мача, други од коња што су трчали без јахача, трећи у бекству, четврти се подавише у реци... Турци их исекоше до зоре, као трску, и заробљаваху... Јутро Срби дочекаше бежећи, а да их нико није гонио... И тако пропаде сва силна наша војска, и цела војна мога покојног супруга...

АКЦЕНАТ – ЗВОНА

...Краљ Вукашин бејаше упао у реку, и ту се удавио...Мој покојни супруг, господин Јован Угљеша, бејаше избегао покољ, и вас у ранама, недалеко одатле – на само један дан хода, код места званог Харманлија, развезаше му се завоји, ако их је уопште имао, крв му истече, и он се ту растаде од земаљског живота...

ЗВОНА

...Веле да је Марица текла мутна и крвава од толике српске пропасти...

...Да је било више реда, слоге, опрезности и памети – то се не би десило... А тело мога мужа остаде тамо, у туђој земљи.

АКЦЕНАТ

Вратише се они који су отишли у бој с покојним деспотом. Док је он био господар нису се ни видели у његовој сенци! А сад почеше осино да шетају по мом двору, да изводе коње и мазге, и не враћају их, да узимају из ризнице новац, тврдећи да је то све њихово, и да им је он мој покојни супруг, то обећао за њихове велике заслуге! Стаде отимање и пљачка – не од непријатеља, већ од наших!

И као да тек сада видех те људе! Боже, колико су ружни! Колико су им лица изобличена од беса и јада!

Зар ту ругобу није било могуће раније опазити? Или је тек сада пробила изнутра?

Боли ме срце за мојим сином...

АКЦЕНАТ
АЛИЛУЈА

Ко је могао да бежи, крете ка северу. И Грци и Срби. Колоне невољних очајника закрчише друмове. Расу се прича о скорој пропасти српској коју не може ништа зауставити. Сва земља потом запусе и настаде тако страшна глад какве није било од постанка света. А Турци упадаху стално.

АКЦЕНАТ

Ово је хрисовуља коју је потписало његово царско величанство, василеус Јован V. Пише: Ваше право на град и поседе вашег мужа и то градове Ксанти, Филипи, Жежево, Кесаропољ, Драму... и тако даље, и тако даље... овде је велики списак – престаје с данашњим даном. Сва се серска област враћа Византији!

АКЦЕНАТ

Мој покојни супруг, деспот Угљеша, још пре три године вратио је Васељенској цркви све одузете митрополије и сва патријаршијска права. Од српских владара, деспот Угљеша је једини постао енозис: он има благослов Васељенске цркве!

Према томе, сада се врши нечувено насиље. Нека вам служи на част што отимате поседе и земљу једној удовици!

АКЦЕНАТ

У року од три дана, најкасније, кренућу на север, где још има слободних српских држава. Кренућу сама. Ја ћу отићи. Али знајте да ћу се вратити овде, у ову палату! Са својом војском!

АКЦЕНАТ

Мили мој, зашто си ме напустио?

Шта да учиним, реци ми ти, за којим моје срце непрестано жали?

ДУХОВНА МУЗИКА

ЈЕЛЕНА ИЗЛАЗИ ОДЕВЕНА КАО МОНАХИЊА

ЈЕФИМИЈА

Желим живот испоснички.

Својим слободним разумом и по сопственој вољи приступам Господу.

Постављам на сто вечеру за монахиње. На мене је данас ред да то чиним. Маслинке и козјег сира, хлеба и куваног купуса. Вечера је данас много богатија него обично, и ја се захваљујем Господу на томе.

Најчешће имамо само хлеба.

На шта се то мој живот свео?

Или је тек сада, постао истински богат?

Не знам – али радујем се овом постављеном столу.

Хвала ти, Господе, на овом хлебу.

II

Између свих српских владара издиже се мудри и христољубиви кнез Лазар. У Крушевцу, окруни се за великог кнеза и самодршца. Говораху како ће он после победе над Турцима, постати нов цар...

Кнегиња Милица тада бејаше носећа и чух ружне разговоре о њој. Њена најстарија кћер, Мара, жена Вука Бранковића, бејаше родила, а Милица очекиваше и сама ново дете... па рекоше: Ето, истовремено рађају и мати и кћер...

Тада ме кнез и кнегиња позваше да сасвим пређем код њих у Крушевац и да заувек тамо останем...

СИМИТРОН

...Живот у јужним крајевима српским већ бејаше постао несносан. Сестра Јелисавета, удовица Душанова, убрзо се престави Господу, а имање и земље моје као да пропадоше у морску дубину. Сви моји приходи сасвим престадоше...

Око мене сестре почеше да умиру од глади.

Такву глад не памте ни најстарији... Људи кувају и једу кору с дрвета, жабе и ларве из земље... а Турци упадају стално, робе и пале... Ко ће им се одупрети?

Кнез и кнегиња су ме чекали у Крушевцу. Хвала што сте ми изашли у сретање... Скеле на Вардару више нису сигурне од турских разбојника.

ДУХОВНА МУЗИКА

Хвала кнезу Лазару и кнегињи Милици
Што ми пружише гостопримство, овде у Крушевцу.

Тада наступише мирне године.
Србија као да се подиже из мртвих.
У свакоме граду Лазареве земље кефалија и закон,

Трговци и панађури.
Искупише се код Лазара занатлије,
Градитељи, зографи и златари;
Кнез поче да зида цркве, лепе и складне,
И земаљски живот више не беше
Пустиња непрегледна.

У јамама житним
Опет поче да се гомила пшеница.
А о кукама кућним
Да се у диму суши месо.
Поново видех како се окреће
Грнчарски точак.
И како усијано железно млати
Гвоздени чекић што га покреташе поток.
На катунима власи опет певаху громко,
А Дубровчани трговци иђаху
Кроз густе шуме без имало страха.

Ја подучавах кћери великога кнеза.
Малене гугутке.

ТАМАН АКЦЕНАТ

Душа ме боли за мојим сином.

ЕФЕКАТ МОЛИТВЕ – НА ТРАЦИ

Но, не хтеде свако да буде миран
У свом дому и на својој земљи.

На Лазара крете силна турска војска.

Већ треће јутро жене у Крушевцу

Дочекују на коленима у цркви.

Већ трећу ноћ се молимо.

Боже свјатиј, Боже крепкиј, Боже бесмертниј,

Помилуј нас!

Рекао је добри Бог: немојте се светити!

Освета ће бити моја.

Али како ћу ја, убога монахиња, да се помолим?

Ја осамнаест година већ чекам освету!

Да је мој врли муж победио тада, на Марици,

Моја би земља сада била моћна и мирна,

Између Вера и Галипоља,

А ја господарица у своме дому,

Између своје деце!

Овако сам само убога монахиња,

Туђима на терет и о туђем хлебу.

Али дај другима, Боже, оно што си узео мени!

Дај овом народу овде!

Дошао је дан када ће ме осветити,

Мој заштитиник, велики кнез!

И нека љути копљаници великога кнеза

Немају милости ни према коме,

Као што је ни Агарјани нису имали!
А зато што моје јадно срце тражи освету,
Коју ја, православна хришћанка, не смем да желим,
Казнићу сама себе епитимијама.

ДУХОВНА МУЗИКА

- ПРВО ПРАВОСЛАВНА ПА ИСЛАМСКА

И као што негда с куле испратих деспота мога,
што креташе у војну, тако сад испратих великога Кнеза на Косово.

АКЦЕНАТ

Веле да су Исмаилћани у току ноћи ископали јаме и на њихово дно
уско поставили оштро коље, и да многи српски витезови тако настрадаше...
Веле да су турски пешаци кукама рушили српске коњанике, као што рибари
извлаче велике рибе из мора и ту их, на земљи, клали...

Бранковић са својом војском не хтеде да уђе у битку, и повуче се...
Кнеза Лазара заробише и погубише...

...Мало их се вратило... Од витезова скоро нико.

...Онај ко се сматрао витезом – тај је остао на Косову – са својим
Кнезом.

АКЦЕНАТ

Свакога дана по неки град заузимају Исмаилћани.

Када нема Турака ту су вукови.

И глад.

Овом народу као да је суђено да глође кору.

АКЦЕНАТ

Удовица, кнегиња Милица, патријарх, оно мало преживеле властеле и ја, већасмо шта да се чини.

Одлучили смо да Оливеру, кћер Лазареву и Миличину, дамо султану Бајезиду.

Она је морала да се уда за онога ко је убио њеног оца, јер само тако би се сачувао мир, и њен брат Стефан остао би владар српски, кад дорасте до пунолетства.

Нема те срамоте коју човек неће учинити а да не пронађе оправдање за себе. Ваљало је оно мало народа, цркве и државе сачувати за боља времена.

Ако таква дођу.

А не долазе.

Тако је било.

Па тако извезох на покрову.

ДУХОВНА МУЗИКА

“У красотама овога света васпитавао си се од младости своје, о нови мучениче, кнеже Лазаре, и крепка рука господња међу свом земаљском господом крепког и славног показа те.

На моја мала приношења погледај и у многа их не урачунај, јер теби не приносим похвалу како приличи, већ колико је могуће маломе ми разуму па зато и мале награде чекам.

Но ниси ти тако, о мили мој Господине, био малодаран у пропадљивом и маловечном, колико више у непролазном и великом, што примио јеси од

Бога, јер телесну страну мене у туђини исхрањивао јеси изобилно, те сада те молим обоје: Да ме исхраниш и да утешиш буру љуту душе и тела мојега.

Јефимија усрдно приноси теби ово, свети.”

АКЦЕНАТ

Негдашња кнегиња Милица, а сада Монахиња Евгенија, и ја, пођосмо султану Бајезиду – да молимо. У разрушеном Трнову остале су мошти Свете Петке, заштитнице свих плодова које рађа земља, сваког воћа, поврћа и жита. Било би добро да измолимо и пренесемо у Србију мошти... то ће се чути у народу и Срби више неће бежати у планине.

АКЦЕНАТ

После тридесет година откако ме прогнаше из града у којем бејаш владарка, вратих се поново у Сер.

Мишљах – умрећу од туге!

Неке цркве бејашу претворили у џамије.

Да кажем тим осионим Исмаилћанима како знам сваку собу у тој палати.

Како сам хранила рибе у рибњаку? Како сам претила Ромејима да ћу се једног дана ту вратити са војскама. Мислила сам да је цели свет – тек један врт за моје радовање.

Нема више наших војски. Одоше све, у колонама мртваца, на запад.

Како ми је тешко и страно у овом свету!

Где је сада мој мали син?

Где си сада ти, мужу мој?

Хиљаду пута вас изнова питам: Зашто сте ме оставили?

“Ја вам се монахиње чудим да ви тражите само те сасушене кости, а не нешто драгоцене... Нека вам буде.”

Султан даде што смо искале.

Као да бејасмо у лављој чељусти.

ПРАВОСЛАВНА МУЗИКА

Има један манастир на Светој Гори који подигосмо мој супруг и ја...
Он се налази на врху најврлетнијих стена – изнад су само небо и Бог.

Кад нестане све у пожару, хоће ли бар он остати?

Мили Господе!

Ако је овде све прах, пепео и ништа,

Спаси бар Симона Петру,

Остави бар знак и спомен на нас!

У нашу земљу већ улази туђин, на коњу од ватре,

У оклопу од скореле крви,

И нашим јауком оглашава своју победу.

Ти, који ћеш дати да нам узму све,

Сачувај бар на стенама светогорским,

Док се наш свет руши, копни и мрви,

Мили Господе, сачувај бар Симона Петру.

ДРАМСКИ АКЦЕНАТ

НИЊА СИЛИ

Хоћу да примим велику схиму, оче.

Знам да великосхимник нема другог јела осим сувога хлеба,

Ни другог пића осим воде.

Од велике схиме до престављања, када се трошно земаљско царство
мења на небеско, - обично прође мало дана.

ДУХОВНА МУЗИКА

Снег је нападао око Љубостиње... До појаса... И вуци завијају...

Јутрос се престави кнегиња Милица.

Како издржати ову жалост

Кад од мене одоше најмилији?

Ти си, Милице, била удовица – ја исто тако.

Мноштво је удовица данас у српској земљи.

Теби муж погибе у боју.

Мени исто тако.

За тобом ће остати лоза Лазаревића,

да траје колико је суђено.

За мном – нико и ништа.

Како је брзо све то прошло!

Као да јуче стигох код тебе у Крушевац.

Зар тако брзо живот проиде овим странама,

И расу се.

Ми смо спасавале и спасле

Оно што је могао удовички вапај,

И молба оног који нема силе.

Но, опет крај, увек је крај,

И неима нигде

Истинског спаса.

Зар тако брзо, Висока Госпо,
И наш земаљски проиде ход!

О свом животу и јаду који нас је задесио извезох у злату речи молитве туге, нека остане наш мали знамен о нама, и о нашој несрећи, као опомена и као помоћ другима у њиховом јаду... У записима и у везу нађох утеху и срећу...

Извезох у свирепо време речи молитве и благости...
Време је близу... Боже свјати, Боже крепкиј, Боже бесмертниј,
помилуј нас...

ЈЕФИМИЈИН ГЛАС СА МАГНЕТОФОНА
(ИЛИ НАРАТОРА):

...Султан тад нареди: “Нападните Лаз вилајет, Лазареву земљу, градове му порушите, народ његов поробите! Такво је плећење било да се у Скопљу продавао дечак од четири године за 20 аспри... Једном, у походу, такав је покољ био да коњи газија нису могли ићи улицом од мртвих телеса. Исхак-бег тад повика: “О газије, доста сте убијали, робите!”... Бога ми, ја убоги, осим оних што сам посекао, петорицу сам живих ухватио и свезао. У Скопље сам их дотерао и свих пет сам продао за 900 аспри...

ЗВУЦИ БИТКЕ
ХАЛАКАЊЕ, ЊИСКА КОЊА:
ЧУЈЕ СЕ ПОВРЕМЕНО: “ЗА ХРИСТА КРАЉА!”
“АЛАХ У ЕКБЕР!”

...Освојење Смедерева... Невернике растераше и као згомилану марву сатераше у варош... Толико их потукоше по улицама да од телеса побијених коњи не могаше проћи... Понеки неверници, жедни сопствене крви, који не

пристајаху да угасе жеђ шербетом од наше сабље, у воду Дунава душу своју бацише... Божја помоћ их утопи као фараонову војску...

ЗВУЦИ БИТКЕ
ПЉУСКАЊЕ ВОДЕ. КОЊИ, ЈАУЦИ РАЊЕНИКА,
ЗУРЛЕ И БУБЊЕВИ.

БУБЊЕВИ – “КОШЕВИ”, СВЕ БЛИЖЕ, У ИСТОМ РИТМУ.

...Српске су моме такве да их се човек не може довољно науживати ма колико се њима наслађивао...

БУБЊЕВИ.

Робите, газије!

БУБЊЕВИ.

...Опсада Београда... Турска је војска од две стотине хиљада људи!
...Алах у екбер! ...Чини ти се као да се отиснула планина па иде, или као да се пенушају вали узбуркана мора... Од прашине што ју је војска дизала, изнад седмог неба правило се осмо... Коњи су земљу трошили и ситнили...

ОДЈЕЦИ БИТКЕ СЕ УДАЉАВАЈУ.
ПРАВОСЛАВНО ПОЈАЊЕ.

...И би глад по всеј земљи српској.
...Ва то лето бист запустенит обитељи сије...
...Ва то лето велики зулум бијаше тогда од Арнаута...

У Пећи... У Скадар... У Ђаково... Две хиљаде христијане околу вароши исекоше. Уви нам! Боже, призри с небесе, избави стадо свое! ...И в то лето беше туга од Турк, и глад велика по васеи земљи, човек човека да уништи...

ЗВОНА И ПОЈАЊЕ.

...В недељу всех светих набодоше Огњена Речанина на колац у Пећи,
да се зна.

...Би черек жита за три гроша. Људи помриеше од глади.

...И в сије лето српска лавра Милешева разори се, и Георгијеви
Стлпови, и Сшествије Светаго духа Сопоћани и света и велика лавра
Студеница, и много сјело христијани погубише, и светих мошти разорише...

Принесите! Сачувајте! Успамтите! ...

Иво Андрић

ЗЛОСТАВЉАЊЕ

Драматизација: Синиша Ковачевић

Иво Андрић (1892-1975), књижевник. Основну школу завршио у Вишеграду, гимназију у Сарајеву, филозофију (словенске књижевности и историју) студирао у Загребу, Бечу и Кракову. Објава рата 1914. затекла га је у Сплиту где је прогањан и раније и одмах је затворен. У затворима Сплита, Шибеника и Марибора провео је скоро годину дана. Филозофију је завршио у Грацу (1919) а ту је и докторирао (1924) са тезом "Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der türkischen Herrschaft".

Од 1929. до 1941. у дипломатској служби у конзулатима и посланствима Југославије у Риму, Букурешту, Грацу, Паризу, Мадриду, Брислу, Женеви и Берлину. Дописни члан Српске академије наука и уметности (од 1926), редовни (1946), дописну члан ЈАЗУ у Загребу (1951) и Словенске академије у Љубљани (1953).

Добио Нобелову награду за књижевност 1961.

Главна дела: "На Дрини ћуприја", "Травничка хроника", "Госпођица", "Проклета авлија", романи, "Ех Ponto", "Немири" песме у прози, "Мост на Жепи", "Велетовци", "Злостављање", "Бифе *Титаник*", "Рзавски брегови", приповетке. Превођен на све светске језике.

Синиша Ковачевић (1954), драматург, професор и декан Академије уметности БК. Гимназију завршио у Сремској Митровици, а дипломирао на ФДУ - на одсеку драматургије. Аутор петнаестак позоришних драма, 5 тв драма, 2 тв серије, више радио-драма и 5 сценарија за игране филмове.

Важнија дела: "Ново је доба", "Последња рука пред фајронт", "Свети Сава", "Велика драма", "Ђенерал Милан Недић", "Српска драма", "Јанез",

"Краљевић Марко", "Насип" - позоришне драме; "Свечана обавеза", "Вера Хофманова", "Мала шала" - тв драме; "Портрет Илије Певца", "Највише на свету целом" - тв серије; "Најбољи", "Боље од бекства" - филмови.

Добитник је две Стеријине награде, две награде "Бранислав Нушић", Кристалне призме, Златне мимозе, награде за сценарио на Фестивалу у Врњачкој Бањи.

Монодрама "Злостављање" премијерно је приказана 1989. године у Земуну. Представу је режирала Вида Огњеновић, а улогу тумачила Љиљана Благојевић.

(Спаваћа соба. Дрвени намештај. Два одвојена кревета, велике дубоке фотеље, лампа са абжуром и веома велико, елипасто огледало. Аница за неким затвара врата.)

Довиђења. *(Одстоји тако пар тренутака, држећи се за кваку. Онда приђе огледалу, стоји ту неколико тренутака немо зурећи у свој одраз.)*

Сви ће се изјаснити против тебе, Анице. Не само комшилук и познаници, него и пријатељи и породица. Отац те неће примити назад. У његовој кући нема места за беснуље-побегуље, које траже преко хлеба погачу. За такав поступак нема видног разлога, ни разумног оправдања. Брак ти је миран и узоран. *(Одступа од огледала.)* Он је човек који је одавно прешао четрдесету. Има фабрику четака. Додуше, "фабрика" је можда мало сувише крупна реч. У ствари, то је једна лепо уређена и добро упућена радионица са

12 радника и са јако разгранатим и сигурним пословним везама. Његов кредит и углед су давно утврђени у пословном свету. Сељачко дете, он је сам својим радом и скромношћу постигао све што је имао: имање, радњу и положај. Није наочит и леп човек, али није ни без достојанства и држања. Пажљив је и слadak у говору, уредан и пробирач у оделу.

Ја сам била скромна девојка. Такву ме је узео. Отац мали чиновник. Имам три сестре и брата. А ја најстарија. Није редак случај, где је отац удовац са пуно деце и мало прихода, да се најстарија сестра, узевши на себе улогу мајке, потпуно жртвује, остане у кући као њен добар дух и “сахрани се” у темеље породице. По нужди, по новцу, такве девојке постају безлична, несавремена створења, неотпорна према туђим егоизмима, несебичне, увек спремне на сваку жртву и увек мучене осећањем да нису довољно дале и учиниле. Пошто су угушиле у себи, у самом зачетку, природну женину тежњу за личном срећом, оне се жртвују за свакога, и свако може да их искоришћује, али никоме нису довољне. Он ме је оженио.

Била је то једна од оних удаја о којима се прича, не само у комшилуку и међу познаницима него и код непознатог света, један од ретких примера како и скровите врлине налазе своје признање и награду.

Из моје сиротињске куће у којој су немаштина, и још више, мој преки отац, живахне сестре и болешљиви брат, стварали атмосферу вечитих узбуђења и малих, али сталних затегнутости, прешла сам одједном у просторну, мирну и уредну кућу тог мужа кога ми је непредвиђена срећа донела.

Старинска али лепа кућа, на спрат. По старом, добром начелу у близини радионице, али не у вези са њом. Ту је он становао у младости, као самац, код једне добре удовице, која је држала цело приземље. Кад је удовица умрла, он је био тек у мучном почетку свог мајсторског позива, али је од њених рођака купио све што је иза удовице остало, и тако задржао за себе цело приземље од три собе. Доцније, кад је радња стала на своје ноге и газда Андрија стао да окреће пару са таквом вештином коју нико није могао да предвиди, а у којој су његова скромност и понизност играле највећу улогу, он

је искористио прилику и од сопственика, једног особењака, последњег потомка старе породице, који је живео на првом спрату, купио кућу за готов новац. У свему одмерен и разложен, он је оставио бившег сопственика да живи и даље на спрату. Све је било као и до тада, само што је сада он био газда, док је некадашњи газда постао кираџија, али се он трудио да се та промена односа што мање осети. Тако је сачекао и смрт старог особењака. Тада је узео за себе и горњи спрат, купивши и сав намештај, тежак и стар, али богаташки и укусан. Тако су се разни станови, од самачке собе, па до богатства једне дотрајале породице, нашли у једној руци, али се никада нису потпуно слили у једно.

У ту кућу ме је довео Андрија. Ту живимо две и по године. Деце немамо. Све је ишло како бог заповеда и како свет замишља и очекује. Он је био добро примљен и цењен међу људима, члан одбора Занатлијске коморе и добротвор Трговачке омладине. Ја сам водила ову кућу у потпуном споразуму са мужем који је знао све шта треба једном домаћинству. Одлазила сам код оца и сестара од којих су се две удале после мене.

Мој муж је узор од савесна радника, вредан и послушан док је био млад, строг и, како је сам волео да каже, праведан као господар. Све је код њега савршено, осим његовог спољног изгледа. Вероватно ни у колевци није био леп, а доцније, живот га је дотеривао на чудан калуп. Управо он је савршен тип ружног човека. На танким и кратким ногама снажан труп и дугачке руке, а на исто тако танком и невидљивом врату – велика глава, затурена и утонула међу рамена. Примерак човека за кога се не може казати да је грбав, али код кога има неке грешке у односу између главе, кичме и трупа, тако да изгледом и држањем оставља утисак грбавог човека. Са годинама се угојио и попунио, али су му ноге и лице остали и даље мршави. На лицу јаки подсечени бркови, који само делимично крију велика уста са кварним зубима у доњој вилици, а са сувише белим и правилним, али вештачким, у горњој.

Жуте, мутне очи са пословним осмејком у наборима са стране, очи које су, чим би се мало заборавио, постајале уморне и бескрајно тужне, некако не

лепо тужне. Оголело теме само донекле покривено чуперцима, позајмљеним са обе стране. Стопала и руке несразмерно велики, искривљени и квргови од дугогодишњег рада и стајања за тезгом. Али, све је то било ублажено начином који мој муж има у свом општењу са људима у пословима, као и при сваком најобичнијем сусрету. Он је заиста човек “који има начина”, тј. који показује према сваком једну врсту понизности која ласка сабеседнику, а њега самог нимало не унизује. Он је сиромашнима и људима у невољи умео да да савета, а богатима и утицајнима да каже оно што их у том тренутку највише занима. Већ годинама држи у својим рукама све лиферације за војску, железнице и многе државне установе. Остаје редовно победник на лицитацијама, а нико од конкурената не може ништа да му приговори.

То је начин газде Андрије Зерековића, и тај начин прикрива његове, све заиста велике, телесне недостатке. Због тог његовог начина утисак о његовој ружноћи код већине људи не успева ни да допре до њихове свести. По својој природи он је умешан, уљудан, услужан и својим радом само убира плодове тих својих природних особина.

Онда је почело. Најпре су то били кратки разговори поводом свакодневних догађаја у кући и у вароши. Случајно, у разговору, рекла сам како сам била у вароши и хтела да купим неку ствар, али сам приметила да нисам понела довољно новца.

“Е, моја луда главо, у таквом случају уђе се у радњу, купе се ствари, па се каже: Ја сам госпођа Зерековић, Андрије Зерековића, молим да ми се ово пошаље кући! Да, да, кући! И само се дода: Мој муж ће платити. Ти не знаш кога имаш за мужа. Знаш ли ти да нема још два човека у чаршији који уживају кредит који ја уживам? Знаш ли ти да банке дају на мој потпис стотине хиљада динара? А ти се вратила кући јер ниси имала двеста динара при себи! Немој други пут то да радиш. Нема те радње која на моје име неће са задовољством послати куповину у сваком износу.”

Онда устаје и, ширећи руке са неким покретима и гримасама које иначе, преко дана, у радњи и међу светом, нико код њега не може да види,

објашњава ми, мрежу својих трговачких веза и кредита, као што се објашњава нов планетарни систем.

Једном се десило да су му донели неки акт државног заступника при пореској управи, којим се овај жали на одлуку пореског одбора и доказује да је одбор прениско одмерио порез фирме А. Зерековића. Он ће доцније, у свом одговору, побијати ове приговоре и доказивати да његова радња нема ни тај промет ни ту зараду коју пореска управа претпоставља, али ми са задовољним осмејком показује текст жалбе.

“Видиш ли шта се о твом мужу пише. (*Чума*) Пореза је одмерена сувише ниско, јер је познато да иста фирма ужива добар глас и да њен садашњи промет, па према томе и њена зарада, далеко премашују суме од којих је пошао порески одбор у својој процени.”

Онда ми доноси хартију са службеним печатом и заглављем под нос.

“Дакле, добар глас... далеко премашују – тако се о мени изражавају у пореској управи. И тако је у Народној банци, тако у министарствима. А већ разне приватне банке толико пута моле од мене обавештења и мишљења о лицима и фирмама који траже кредит. И ако ја кажем: “Дајте”, оне дају, а ако: “Не”, не дају. Е, то је већ одговорност. Разумеш?! Ту човек мора да размисли. Разумеш?!”

Све потврђујем климањем главе и ћутке, гледам га право у лице, не у очи него у лице. Он ме уопште не примећује, и не види ме, него и даље прича о својим пословним везама, успесима, о свом невидљивом, али великом утицају у трговачком свету, о својим доживљајима, плановима и смелим намерама. При том он потпуно заборавља на мене и не жели и не очекује ништа друго до то немо и пасивно учешће, моје живо присуство. А моје ћутање очарава га и заноси.

Како који дан, мени су ти разговори све непријатнији и све тежи. Ни сама себи нећу да признам колико ме замарају и муче. Збуњује ме његов нов начин причања, пун неодмерености, жестине, ироније, ћудљивости и нездраве маште, и толико опречан са његовим говором и понашањем преко дана, на послу и у друштву. Вређа ме, као сувише јака светлост, оно његово вечито

“разумеш”. Трудим се да га гледам право, не трепћући, али ме то стаје напора. А разговори су расли и претварали се у све нове и све смелије монологе, у којима је пуштао све више маха својој машти и своме језику и у којима се цела његова, и њему самом дотле непозната личност, у све чуднијим ставовима и све новим преливима, надимала и расплињавала.

После вечере то је бивало редовно. Узмем плетиво и седнем испод лампе, а већ стрепим у себи од његовог неизбежног говора. Он запали цигарету, развије јутрошње новине и завали се у фотељу. Он само после јела пуши, и то овако раскопчан, без кравате у жућкастом капуту од камиље длаке који му допире готово до колена.

(Аница долази до чивилука, узима жути мантил и баци га преко фотеље. Новине баци преко мантила.)

Нешто чита за себе, а нешто мени, наглас. А у вези са прочитаним он распреда своје мишљење или износи своје сећање. Ја га само гледам преко плетива и ретко добаћим понеку реч, која само распаљује његову речитост и одводи његово причање на путеве и њему самом дотле неслућене.

“Указом Њ.В. краља, постављен је за управника града господин Н.Н. Видиш, ово је опет једна грешка. Не улазим у питање чија, али је грешка. То је опет један од оних ситних и гладних чиновника, који се савија пред свим и свачим и богорадио Јевреје да му не протестују меницу. И како ће он сада моћи да буде оно што заиста треба да буде? Управник вароши и престонице! Знаш ли ти шта је то?!”

Увек ме збуњују та строга и прекорна питања, не могу да навикнем на њих, иако већ одавно знам да је као одговор довољан миран поглед, пун понизног незнања и благог љубопитства.

“Па ту има, болан брајко, да се примају високе личности, угледни привредници, разни странци. А за то треба начина. Треба бити беспрекорно одевен, одмерен, услужан а достојанствен. Ово може, молим лепо... А ово, жао ми је, не може! И крај! А са чиновницима? Ту тек треба сигурна и јака рука. Ах, не био им ја управник!”

Онда се диже из своје фотеље.

“Не би код мене било задоцњавања, нерада, мита и извлачења. Разумеш!? Ишло би то као сат, ја теби кажем, као сат. Ко неће у ред, напоље! Без протекције и без обзира! Без милости!”

Са слашћу понавља последње речи, поправља чуперак косе који му је пао на страну, и пали цигарету која се угасила, седа поново у фотељу и наставља меким значајним гласом:

“Па треба ићи краљу лично на реферисање. И шта може таква беда од чиновника да каже краљу о стању у вароши, о расположењу народа? Може да се клања, да састави пете и аминује све што се од њега тражи. А ту управо треба човек који ће да се испрси, у даном тренутку, разумеш, у даном тренутку, и да каже: “Ваше величанство, то не може! Шта!? Како не може? Не може, ваше величанство, тако и тако, зато и зато!”“

Друго вече он опет баца новине и спушта наочаре.

“Ето, молим те, ето видиш шта пише. Љубавне афере младог трговца пред судом. Син богатог трговца пао је у руке препредене лепотице. Видиш ове слепце и билмезе? Боже, боже, што сам ја у тим стварима био одувек разуман и неумољив према себи и према другима! А није да нисам имао прилике. Еј, хеј!”

Онда учини неку гримасу устима и кресне палцем о средњи прст леве руке, а ја задрхтим у себи, уверена да ћу сада чути нешто ружно и болно. Јер, ничега се толико не бојим и гадим колико разговора о физичкој љубави и његових алузија и шала о томе. Али, он је задовољно ћутао и само се са висине смешкао.

“Ето, не знам како то? Нисам никад био неки кицош ни беспосличар. И има толико лепших људи од мене, али некако су се жене лепиле за мене. И то памет да ти стане какве жене, из каквог друштва. Али нема код мене слабости ни попуштања. Увек сам знао шта хоћу, где могу да се упустим и докле треба да идем. Никад нису оне одлучивале о томе, него увек ја. И ту није било изузетака, па да је вила. Разумеш?!”

А онда долазе неке бедне, двосмислене приче, љубавни догађаји из времена док је странствовао као калфа, које прича без зазора и у којима он

увек тријумфује као велики љубавник, али разуман и довитљив човек, потпуно господар својих страсти и туђих прохтева. После газдарица неких Швабица и њихових кћери, мађарских жена и љубоморних кафадија, јави се прича о грофици из Пеште. Права грофица која га је видела при раду и бацила око на њега, слала девојку толико пута са порукама, али он се извукао срећно из замке те времешне и похотљиве жене.

“Нисам ја никада био луд да расипам своју снагу и своју младост којекуда, а жена сам имао тада на сваки прст по три.” *(Аница дигне своју шаку раширених прстију деформишући их колико год је то могуће.)*

Тако док не дође благословено време спавања. Онда ми мало лакне. Могу будна, и најпосле сама, у свежој и пријатној постељи да се одмарам од свега што сам морала те вечери да слушам, могу најпосле да мислим своју мисао на свој начин. Он се још дуго спрема и удешава за спавања. Скида зубе са горње вилице, чисти их нарочитом четком, ставља их у чашу воде. Испира грло нарочитом водицом, увлачи у нос фитиље натопљене машћу и перуанским балсамом, меће памук у лево ухо, само у лево јер на десном спава. Изузев у летње месеце, он облачи за спавање нарочито “Јегерово” рубље, а преко тога кошуљу, спаваћицу. На своје ћелаво теме меће нарочиту капу од беле вуне. Кад све то заврши, легне у свој кревет, прекрсти се, угаси лампу и окренувши ми леђа, заспи одједном, као животиња.

Тада отворим очи и почињем да живим па ма и немирним животом несанице. Како су године брачног живота одмицале тако су ми ови часови у постељи били све важнији.

Првих месеци брака он је у моју постељу прелазио свако вече, па онда два пута недељно, па једном. Али убрзо је и то престало. Не, не желим да ми дође у постељу. То нипошто. Усрећава ме и сама помисао да спава. Али не могу да заспим ни да мирно бдим. Постеља пода мном дише, врелина бије из јастука. Легнем на леђа, склопим очи, дишем дубоко. Ако ни то не помогне, одлазим у купатило и квасим хладном водом врат и груди. То обично помаже и доноси сан. А буђење је исто тако необично и на свој начин тешко. Већ са свитањем буди ме неки немир у ножним мишићима и бол дотле непознат.

Без обзира на све ипак су ми ти часови несанице драги јер су моји, једино што је моје у овом досадашњем животу. Али у последње време он је почео и од тих часова да узима понешто за себе. Јер његова страст да ми прича и предамном глуми, све више расте, и часови после вечере нису му више довољни. Све чешће, одушевљен и узбуђен сопственим причањем, наставља да говори и изнад постеље. Ствар почиње, као и увек, у фотељи. Он чита наглас неки чланак, а затим ми објашњава, како су сви ти људи плаћена пискарала, или наивни професори који мисле да јавни живот преображавају теоријама и чланцима.

"Нема ту мушке руке драга моја, ја теби да кажем. Нема мушка да засече, хируршки нож ту треба, хируршки нож... Видиш то ти је исто оно у великом што је код мене у радњи у малом. РИПС. Решеност. Истрајност. Промисљеност. Строгост. У томе је све. И да мене по некој злој срећи, зовне краљ и да ми каже: "Господине Зерековићу, таква и таква ствар. Ви видите како ствари иду и докле смо дотерали. А слушао сам за вас као за једног привредника и прегаоца, који је почео од малог, од ничега, и који данас, хвала богу... Позвао сам вас, дакле, да вам поверим нашу привреду да је реорганизујете, да је спасете, тако рећи, у последњем часу, ... и тако даље, разумеш?! Ја бих се поклонио. Нека ме ваше величанство извине за слободу и искреност, али сматрам да не бих послужио ни вама ни отаџбини, ако вам не бих казао истину. Полумере ту не помажу. Хируршки нож ту треба. Само са вашим неограниченим овлашћењима могу да се примим задатка. Јер, треба то, то, то... Ко је нерадин, неисправан, непоуздан, сечем му главу без милосрђа. – Аман, господине министре, жена, ситна деца. – Ја, хладан као стена. Неумољив. Разумеш?! Памтило би се кад је господин Зерековић, Андрија Зерековић, узео државно кормило у своје руке."

Најпосле, и та се прича сврши. Он почиње да зева, протеже се. Али, не леже одмах. Пошто заврши своје дуго спремање, седне на крај мог кревета, подвије једну ногу пода се и настави да прича.

"Нико не зна до које бих мере ја умео да будем строг и неумољив. Да, да. Многи мене погрешно познају. Мисле што сам овако услужан и

предусретљив, да је то због недостатка снаге и смелости, да сам ја неки мек човек. Гуја сам ја! Арнаутин! Ја бих, да то државна потреба затражи, отпуштао, слао на робију, убијао ако треба. Јесте, убијао, убијао. Проверим ствар, пресудим, фик, фик, фик!”

А затим погледом неповерљивим и продорним, тражи од мене потврду и порицање. А онда, као доказ да он није човек слабе воље, и плашљива срца, прича ми један од својих догађаја из младости. Има их свега четири-пет и они се понављају често, али он их сваки пут причао као потпуно нове. Најчешће долази и најубедљивије звучи прича о генералном штрајку у Будимпешти, који је он доживео као млад калфа. Тада је он пред очима збуњене и уплашене масе радника прешао преко трга којим су звиждали жандармски куршуми. И после се цео свет питао ко је тај младић, кога куршум изгледа не бије. После су хтели на рукама да га носе, фотографишу, али он се склонио, није му било до тога.

Знам добро ту причу, али је сваки пут пратим и проверавам да ли он шта изоставља или додаје. И зачудо, прича је сваки пут до ситница верна и једнако испричана, како само причање измишљених догађаја може да буде.

Најпоследње, он се решава да легне, гаси светло, умотава се у јорган уз неко лагано гунђање које постаје све тише. Заспи истог трена. Мени сам неће на очи.

Прве године, те измишљене приче слушала сам без узбуђења, готово без икаквог учешћа са своје стране, уздржавајући се да не зевам и претварајући се да ме ствар бар донекле занима. Али, његова причања су расла, бивала све дужа и смелија, све нестрпљивија и чуднија. Почело је да ми се гади.

Недостојно ми је што морам сатима да слушам хвалисања и измишљотине, а да показујем пажњу и искрено учешће. Вређа ме што он мисли да преда мном, као пред мртвом ствари, или туком без памети може да пусти маха својој уобразиљи и не сматра за потребно ни да обузда свој језик, ни да умери своје лажи и маштарије. Као девојка, слушала сам од удатих жена да има неваљалих и настраних мушкараца који имају болесне прохтеве и који

траже од жена недостојне и неприродне ствари. Не познајем ни такве људе, ни њихове начине, али ово што ради мој муж, могло би бити то или нешто слично. Стидим се због свега тога, али, уместо да ми се јавља тежња за самоодбраном, у мени замире свака реч, кочи ми се замишљени покрет. (*Аница устане, хитрим покретима узме мантил и новине са фотеље, замота их у јорган на мужевљевом кревету, јастук баца преко тога.*) Знам да треба да се браним и спасавам, али не видим како. И на шта да се пожалим у овом “савршеном” браку. Да кажем оцу да ми муж пуно прича пред спавање? Господе! Како да докажем да је живот у овој честитој кући, богатој кући, уз мужа паметног, љубазног, сређеног човека, неподношљив? **МОЖДА ТО И ЈЕСТЕ ПРАВА, ВЕЛИКА И ПОТПУНА ЉУДСКА НЕСРЕЋА, КАД ЈЕ ЧОВЕК НЕМ ОД ГАЂЕЊА И УКОЧЕН ОД СТИДА ЗБОГ ОНОГА ШТО ДРУГИ СА ЊИМ ЧИНЕ, ТАКО ДА НЕ УМЕ И НЕ МОЖЕ ДА БРАНИ СВОЈЕ ПРАВО, НЕГО МОРА, ПОРЕД ТОГА ШТО ЈЕ ЖРТВА, ДА УЗМЕ НА СЕБЕ И ИЗГЛЕД КРИВЦА.**

Све су чешћи и све дужи ти часови без сна. Лежим поред мале хумке заспалог човека, који ће првом приликом, у разговору са гостима, казати скромно и самоуверено: “Ко ради, тај не зна шта је несаница. Откако знам за себе, ја заспим у истом тренутку кад легнем и не памтим да сам икада ишта сањао.”

Знам ту реченицу напамет. Као и све остало! А сваке ноћи, бол у грудима расте и нагони ме да притискујем прса обема рукама, али се тада бол разлива по целом телу, и није лакше. Ни мало. Сутра је исто, и горе.

Пре подне и није тако лоше. Између мене и синоћне вечери стоји мало сна и заорава. Обављам ситне кућне послове, али већ око подне почиње страх од ноћи и од онога што она може да донесе. А може да донесе све.

“Видиш, ову оловку имам шесту годину јер знам да штедим при писању и резању као нико. Разумеш?!” (*Аница држи оловку у руци.*)

Сад су вечери постале права оргија сујете, жудње за влашћу, помаме за силом и славом, и бог зна још каквих нагона, које је преко дана крио, или за

које ни сам није знао да их носи у себи, а за мене потајни ужас и све дужа несаница.

И свака ствар је могла да послужи као повод. Разговор пође, на пример, од једне вести из криминалне хронике. На пустој пољани, испод железничког моста, нађена је нека мртва жена, странкиња избодена ножем. Цео случај је био необјашњив. Сва се штампа расписала о њему и сви се питају ко је тајанствена лепотица.

“Будале. Шта ту има много да се пита? Зар је мало тајних друштава или шпијунских организација? И зар је једна таква лепотица у њиховој служби! А са тим друштвима ти је овако: врбују те и ти уђеш. Закунеш се на револвер и каму. После погрешитиш нешто или одаш и већ си осуђен. Спаса ти нема. Кад се најмање надаш – нож у леђа. Тако и треба. Ту нема милосрђа ни оклевања. Да ми је рођена сестра, гласам - смрт. И пресуда се извршује аутоматски, муњевито. Ако треба, извршујем је сам, својом руком. Разумеш?! И сад се ова блесава и мекушна полиција распричала и растрчала. Те овај је могући убица, те вискок, црномањаст, те ово, те оно. Ништа они не знају, ја теби кажем! Ухватио би га за шест сати, ја ти говорим! Без обзира што се ради о мајстору о том послу, човеку у коме дамар један не задрхти. Мајстор против мајстора, па да видимо чија нана црну вуну преде. Сви мисле, газда Андрија, љубазан, мек човек, добричина, а не знају ко је и шта је газда Андрија Зерековић. Ха, ха, ха! Нисам ја ни бубица ни бравак, него арслан и то онај потајни, најопаснији. Ја знам да и ти мислиш како ја не би могао да убијем. Ето видиш да мислиш. А то је зато што ме ни ти не познајеш, као ни остали. Издала си, квит, први ударац ту испод врата где пролази главна артерија. На, на, на! Затим још неколико у груди и један у леђа, ту у кичму и готово. *(Аница у афекту замахује оном оловком, на сенку на супротном зиду, своју сенку, која сад толико личи на Андрију. На крају почне ударати оловком по зиду, оштети зид и сломи оловку. Онда устане, попне се на столицу, и са ормара скине неколико кожних кофера, узме један мали и отвори га на кревету. Онда седне и дуго ћути.)*

Било је вечери када ме је водио у позориште. Били су то за мене радосни тренуци. Од детињства сам волела позориште, нарочито оперу. Осим тога, ту нисам била насамо с њим, а тада је он био онај мирни, озбиљни газда Андрија, без трага оног, само мени познатог, наличја.

Кад бисмо се вратили из позоришта, увек бих настојала да што пре легнем, да избегнем разговор, како бих у себи сачувала оно расположење светлог и топлог узбуђења које је у мени остајало после представе. Али сам све ређе у томе успевала. Гонио ме је до у постељу. Након своје предкреветске литургије, у част самом себи, нашао би се преда мном (*Дуга пауза, унезверена*) а ја сам већ унапред стрепела, прикљештена у кревету, из кога није било ни бекства ни спаса. Наднесе се над мене, унесе ми се у лице, прича као балетан кога смо гледали те вечери, немушки и тремо игра младог витеза око уснуле принцезе.

“Шта мисли тај лепотан, да је сва вештина у бадемастим очима и уфитиљеним брчићима. Зар онако прилази заљубљен човек жени за којом чезне. Нисам играч и уметник, нит је то мој посао. Али дође ми да се дигнем, па да му ја покажем како се то ради. Еј, не био им ја диригент и балет мајстор, не би код мене било врдања и забушавања, то можеш да будеш уверена! Хопа-цупа, хопа-цупа! Имали би они мени да стоје на прстима и да се врте око себе, док им крвави светлаци не почну да скачу. Куд ја оком, он тамо, размеш?! – а не да се кревелји и ченгија, а овамо велику плату прима и зове се уметник, играч. Он уметник, пих.” (*Аница у дугој спаваћици, са ватом која вири из носа и уха, почиње дириговати невидљивим оркестром и играчима, имитирајући свога мужа, настојеће да то чини што гротескније и скаредније. Строго и неумољиво, одвратно, тужно, смешно.*)

(Сузе.) И све се то заврши његовим тврдим, безобразним сном, на који је он тако поносан. И мојом болном несаницом. А, сутра навече понавља се иста игра са другом садржином. (*У афекту баци са себе Андријине ствари, оде до ормара и бесно тражи своју девојачку хаљину коју обуче. Узима само своје девојачке ствари које односи са собом. Све остало оставља. Узме*

мантил преко руке и седне на ивицу кревета, поред кофера са девојачким стварима.)

Беснуља, побегуља... Преко хлеба погача...

(Дуга пауза.)

Кад ми пође за руком да заспим, дође ми у сан крвав леш непознате жене. Будим се с вриском. Али он га не чује, јер он спава на десном уху, а лево му је запушено ватом.

Онда се дигнем и одем у купатило. Перем руке и лице, запљускујем се хладном водом... по целом телу. То тренутно олакша. У постељи ме чекају старе мисли. Свежина од вода претвара се одмах у јаку врелину. Онда поново скочим, трчим у купатило и бацам се, онако у кошуљи, на под од хладних камених плочица. Остајем тако јецајући. Утрнем сва и дрхтим од тврдог, хладног лежаја. Заједно са том болном студени, прожима ме мисао да то доноси болест или смрт. Свеједно.

Тако ми прође половина ноћи. Сутрашњи дан доноси миран свакидашњи живот. А ноћ...?

(Отрчи до врата. Врати се, прибрано и мирно затвори кофере, обуче мантил.)

А ноћ? А вечерашња ноћ? Каква прича?

(Аница пође према вратима са кофером у руци, окрене се, врати се до ноћног сточића, скине ланчић и прстен и стави их на њ. Мирним, али енергичним кораком, пође према вратима. Угаси светло и затвори врата за собом. У соби иза ње остаје ред.)

КРАЈ

Живорад Лазић

ЧУЧУК СТАНА

Живорад Жика Лазић (1933), књижевник, филмски и телевизијски сценариста. Романијер и приповедач, аутор је и две монографије и више сценарија за телевизијске серије и филмове. Објавио је више романа и књига приповедака. Приповетке: “Путем поред реке”, “Месечев знак”, “Вашар”; романи: “Давид луталица”, “Алекса Поповски”, “Бурдуш”, “Грађани села луга”, “Глумац”, “Убише књаза”, “Туђа жена”, “Љубав колибаша”, “Чучук Стана”. Књига записа “Скаске о Вожду”. Романи и приповетке превођени су на албански, енглески, пољски, руски, словачки, словеначки, немачки, дански, бугарски и азербејџански.

Аутор је драма “Књажев секретар”, “Убише књаза” и “Туђа жена” приказиваних у Народном позоришту у Београду, монодраме “Чучук Стана” и телевизијских серија “Грађани села луга”, “Музиканти”, “Докторка на селу” и “Живот је леп” (коаутор).

Монодрама "Чучук Стана" премијерно је приказана 1994. године у Београду у извођењу Зорице Мирковић.

ПРОЛОГ О ГРОБОВИМА

По целом свету расути су српски гробови. Срби се у сеобама рађају и умиру. У Атини, славној престоници Хеладе, почива најхрабрија жена српског и грчког устанка против Турака и супруга двојице легендарних јунака, Србина Хајдук Вељка Петровића и Грка Георгакиса Олимпиоса Јоргаћа. Крст са именом ове Српкиње је одавно иструлео, а хумка заравњена. Нема никаквог белега на месту где је нашла вечни мир немирна хероина са Дели Јована. Шта су трулежни остаци тела према неумрлом духу ове јунакиње?

Чучук Стана се поново рађа у свакој души која је сећањем дошла из вечности. Живи на сеоским поселима, на крсним славама, саборима и заветинама, где год се зачну разговори о српској и грчкој борби за ослобођење од отоманског освајача.

(Чучук Стана излази на позорницу. На Стани је огртач плаво-беле боје. Расклапа огртач; испод њега је српска народна ношња.)

ПЕВАЊЕ

Еј, Чучук Стано, моја радости,
Невесто моја моје младости,
Послужи вином моје синове,
Моје планинске суре орлове,
А кад зора рујна, убава,
Забели отуд, са тиха Дунава,
Рухо ми спреми, Кушљу опреми,
Да с мојом четом, Стано, ураним,
Да силног пашу лепо поздравим!
Расло ми је... *(Стиса се.)*

СТАНА: Дошли Руси... љубе ми руку. Тек тад је Вељко сео за сто. Раније се јело са синије. Мени Вељко никад није дао да седнем с људима. Јок! Дворим! А руски официри ми пољубе руку. Ја поцрвеним као турчинак, а

Вељко се узврпољи, срамота га, па ди то има да се жени љуби рука... (*Смеје се*)... Вељко је толико Русе волео да им ништа није замерао. Да сам, простите, с неким Русем ноге помешала, Вељко би опростио... Нисам, нисам, ди то, таман! А тели су козаци. Напију се тако ракије и вина, па навале, ал ја се измигољим и побегнем са чардака... Вељко је био оштар, прави хајдук, ал кад би му легла на срце, он ме оном његовом прејаком руком милује и тепа ми: “Стано, ти си најмилији козак!” “Ама, иди тамо човече, ја могу да будем козакиња, а не козак”. “Јок, каже, Стано, ти из пушке пуцаш, сабљом замањујеш, ниси ти козакиња, нег прави козак са широког Дона”. Одевао се као руски официр, чај је почео да пије и кад није болестан, пуцале су флаше шампањца за трпезом... И руски је учио. Будан је снио, кад се Србија ослободи да иде право у Петроград, поклони се пред руским царем и каже: “Светли гасудар, ја сербски палководјец, љубљу руску страну бољше чем сербску! Рускиј императар дља мења раван самоме Гаспаду!” Вељко је оне који су зборили да је Наполеон у Москву ушао, тукао камцијом и јурио за њима да их сабљом посече... А кад су Руси у Париз ушли, три дана се музиканти нису изували... Свирка и пиће за браћу нашу и победнике!

(Хор пева: Масква спаљонаја)

Није дао ни та песма да се пева.

(Стана скида огртач и сада је у српској народној ношњи)

Ех, Вељко, спремам се за пут, да ти дођем тамо горе, да се, ако Бог да, опет сретнемо... Само, како ћу ја, кога да изаберем: тебе или мојег другог човека - Јоргаћа? Њему сам децу изродила: Милана, Александра и Јевросиму. Којем јунаку да се приволим? Кад тебе, Вељко, изгубих, имадох само осамнаест, а кад Јоргаћ погибе у кули, беше ми двадесет четврта година... Многи ме просише, али нисам тела никог! Шта ће једној жени више од два јунака... Ти си, Вељко, био жесток: зачас планеш, изгрдиш, испсујеш, а кад би се ожесточио веома, сабљу земаш, Кушљу узјахујеш, па у Турке! А ти, мој Јоргаћу, био си мирније нарави... Умео си да се примириш, да сачекаш, па чак и да попустиш пред силом, ал не из страха, него из памети! Ама, ја ћу с вама двојицом, између два јунака...

(Песма)

Хеј! Па се попне на чардаке,
На чардаке Баба Финке.
Пет лаутара му свира,
а три чочека игра.
Дилбер Стана диван стоји,
диван стоји, чашу служи.
Та ракија амбарија,
баш је љута неготинска...

(Стана кашље, брише марамицом лице.)

Дилбер Стана, ха, ха, ха! Беше му и то... Ела, Јоргаћ, сагапо...

(Грчка песма.)

Како залазим у године и онемоћавам, тако ми се душа у детињство и младост врће. Тамо утеху иште... Моје Сиколе, село на Дели Јовану. На планини сам очи први пут отворила и у оно небо се загледала. У звездама сам видела моју судбину. Слушам ја мојега деду да су име селу дали зато што су ту некад соколи клицали! Соколи - Сиколе, није далеко! Мој отац Радован ми је тепао: "Стано, соколе!" За нас Пљештиће зна се: из Херцеговине на Дели Јован смо се попели! За време бежаније блато је мојим старима под ногама пљештало, па остаде - Пљешто!

Прича се да је тај мој деда вола заклао и испекао, отворио буриће ракије и вина, па позвао цело село и рекао: "Људи, Сиколци, ево да се почастимо! А за гозбу ми само једно дугујете: Да ме више не зовете Пљешто. Је л реч? "Реч!" одговорише сви, па навалише на печење и пиће. А кад су се најели и напили, полазећи кући, заборавише обећање и говораху: "Фала, Пљешто, на печењу и пићу!" Не можеш ништа избећи што ти је суђено, па ни име ни презиме. Ето, ја била Стана Пљештић, па Стана Петровић, онда Стана Олимпиос, а на крају ће остати само: Чучук Стана.

(Пасторала)

Ливаде на планини. Да их још једном видим и помиришем! Па онај наш чобански живот. Све сам се с мушкињама играла. Ни курјака се нисам

бојала! У десетој години сам пушком стадо од чопора одбранила. Нож сам носила за пас. Свирале дељала, прела, плела, везла. Е, моја девојачка спрема... Ни хајдука се нисам плашила. Неки Живул се по планини мотао. Дође он и до наше колибе. Иште нешто за јело. Ја му дам заструг сира, погачу. Он ме гледа, па вели: “Кад још мало порастеш, па да пођеш са мном. А?” “Јок! Ја нећу да будем хајдучица!” “Ама не да будеш хајдучица, него горска царица!” После га нађоше мртвог. Ко га уби не знам, јал турска патрола, јал сељаци?

Сиколе, да ми је само још једаред да те видим. Да боса прођем кроз сокак, а увече, са Дели Јована погледам горе у звезде! Боже, испуни ми жељу!

(Стана се прекрсти, чита Оченаш.)

Да слушам тице, блејање јагњади, рику телади, да чујем лавез нашег кучета, завијање курјака... Ех, како ћу, кад се нема! Снага би се за тај пут нашла, ал пара нема... Сад нема, а толико сам дала...

(Стана вади из недара папир.)

Ево, овде стоји написано да сам за Хетерију дала све што сам имала: пет и по хиљада дуката! Еј! А сад да ми је сто, бар, ама педесет да ми је! Никада ми ни паре нису вратили! Јок! Кад је мој Јоргаћ изгубио главу, тужили ме суду да врнем његове дугове! А он није за себе, него за слободу грчког народа позајмљивао. Све се мора платити, па и слобода. Искала сам од Србије неку пензију јер сам прво била удовица српског војводе, па потом супруга грчког, а ево како су ми отписали: “По високом налогу његове књажевске светлости Михајла М. Обреновића - доставља се унутар именованој молиљи - да влада удовици Марији, која је прва и законита жена била покојног Вељка са којом је он и децу изродио, пристојну новчану помоћ уредно даје - не може њену молбу, будући да она другог мужа име носи, а и децу таквог има - уважити. Представник књажев - Ђорђе Протић.”

А ди сам ја Георгакиса Олимпиоса упознала, господине Протићу? Не у Грчкој, него у Србији. У Крајини сам га срела, у Вељковој чети. И Јоргаћ је за српску слободу крв лио. Тешко мени кад ме прва отаџбина отписује, а друга не признаје. Не треба ми више него да ми из Београда напишу: Ево, о нашем

трошку дођи да још једном видиш Сиколe, Дели Јован, Дунав, Неготин, све што ти душа иште!

Да видим, па да мирно склопим очи... Да Сиколe нисам ни напустила, шта би видела од живота?... Повуче ме матица, нађох се у вртлогу историје и без своје воље... У лето 1809. упадну бећари војводе Миленка Стојковића у село и многе куће опљачкају, па и моју. Однели ми и девојачку спрему! Како да се удам без дарова? Кошуље везене, чарапе на ранфле, фиранге за пенцере, клечане сукње, канице, било је за двоја кола да се напуне... лоповска сорта, отимље све, па и ствари девојачке!

Припашем оружје, оседлам коња па у Пореч. Имала петаест година, ал се нисам бојала ни Турака, ни бећара.

Нађем се ја, чобаница са Дели Јована, први пут у вароши. Леле, оне куће. Указа ми се Пореч као царски град. Идем главном џадом право у Кнежев конак. Заустави ме стражар: “Кога тражиш, девојко?” “Војводу Миленка Стојковића”. “Баш њега?” “Њега и никог другог!” “А шта ће ти војвода?” “Шта те се тиче!” одбрусим ја из свег гласа. У том се појави на балкону главом Миленко и пита: “Каква је то цева у кнежевској авлији?” “Да ми твоји момци врну моју девојачку спрему!” “Па, ја имам сила војске. Да извидим, па ако се нађе да врнем!” “Гледај, војводо!” “Гледам, али у тебе. Да нисам ожењен ја би те узео и без спреме, лепотице!” “Господару, није ми до шале, ти се ћирикаш са мном, а мени се бела и црна цигерица кида! Како ћу да се удам без дарова? Да знаш - из Пореча се не мичем без моје спреме!” “Добро, де...”

Настаним се у кући нашег пријатеља Абраша који нам је долазио у Сиколe. Сваки дан прошетам до конака, ал моје ствари никако да се пронађу... Право да речем, прижељкивала сам да се мало та тражња одужи. Допало ми се у вароши... Други свет, пуно момака, одело, оружје, све. Видели - разговарам с Миленком, војводом, па ме не дирају... Само упиље погледе и фитиље бркове.

Ту код Абраша доведе ме судбина да сретнем Вељка... чује се из далека музика и понеки пуцањ. Појави се јунак на коњу, а прати га тевабија и

музиканти. “Иде мој побратим, Хајдук Вељко!” зарадова се Абраш. Стиже делија на лепом коњу у раскошном оделу, а на глави му фес са кићанком. Коса му смеђа, а бркови танки, очи му севају ко муње у мрклој ноћи. Како ме погледа, тако ми се ноге одсекоше. Ама учини ми се да сам на двоје пресечена као змија коју косац у трави преполови. Баци дизгин сеизу, скочи с коња и пољуби се са Абрашем. Питају се за здравље, а ја не одвајам поглед од Вељка. Висок, витак, усне му fine, меке, грешно помислих: “Ал се тај лепо љуби!” Прави гизделин... Преко доламе са чипканим рукавима пребачено кратко ћурче без рукава. На ногама чакшире од црвене чоје са тозлущима од кадифе, а гајтани од срме са сребрним копчама. За појас заденута два пиштоља - самокреси са сребрним јабукама... Ту је и сабља са балчаком од слоноваче. Не могу да се нагледам.

Прострели ме оним орловским погледом, па упита Абраша: “Побратиме, чија је ова лутка молована?” “Ћерка мог пријатеља Радована Пљаштића из Сикола.” “Алал мајци која те роди!” викну пусти Вељко, а ја да изгорим.

Побегнем у задњи део куће код Абрашинеце сва уплахирана. Она ме теши, смирује. Каже ми: “Ћери, Стано, јесте да је пуштахија, али има добро срце и велики је јунак. Где је он - ту је српска победа над Турцима.” У том, ето ти Абраша, крши руке: “Ћери Стано, немам куд, оће да га ти служиш. Ил ти да га двориш, ил иде из моје куће, а то би био велики резил!” “Како ћу, чика Абраш, девојка једном само губи част!” “Ту смо ми, кућани, неће Вељко да удара на мој рз!” Не знам куд ћу. Иде ми се, ал сам сва уплашена. “Служи га, ал се пази, жењен је! Главашева сестра Марија живи у Дубони. И сина имају.”

Сиђем у гостинску собу, послужим ракију, па ручак. Не смем чисто да погледам јунака. Очи стално упрте у патос. Кад му свирачи такну онај његов живац, они да се поломе. Вељко опали из пиштоља и викне: “Не прекидај песму и свирку, бре, после скупљај бакшиш, циганска сорто!” Доносим ђаконије, а Цигани са свирком не престају. Ори се цео двор. Донесем оку крајинског вина да Вељко наздрави домаћину! Испри, обриса бркове, па ме

зграби и посади на колено. Ја се отимљем, ударам га шакама, а он у смеј! “Би л пошла за мене, Чучук Стано!” “Пусти, пусти, пустео дабогда!” вичем из свег гласа. “Ејвала, ожени нам се војвода!” вичу бећари. “Срам те било, иштеш девојку поред живе жене!” “Кад Миленко има читав харем што ја не бих завредео бар две. Нисам гори јунак од њега.” Отмем се и побегнем у мутвак. Заценим се од плача. Абрашница ми даје цименту ладне воде да се лехке повратим. “Упропасти ми девојачку част, пусник! Нећу моћи да се удам!”

Мислим, истрезниће се, доћи себи, а ја да бегам у Сиколе и без спреме. Не бива, сваки дан шаље абер да се преселим у његов двор, иначе ће на силу да ме отме. Абраши се узбунили, виде и они да их снашла напаст.

“Па сад немаш куд! Цео Пореч зна да си му седела у крилу!” вели ми Абраш. “Па жењен је, чика Абраш, шта ће ми рећи отац Радован, сестре, брат? Куд ћу црна?” “Стано моја, све смеју и све могу војводе!”

Немам куд, увијам се ко рањена срна у шуми, ал ме и нека радост обузима. Оће ме највећи јунак, војвода о коме се већ и песме певају! Ето Вељка опет. Право на мене, окачи ми око врата ниску дуката и викну: “Ово ти је дар од мене, сад си изистински испрошена!” “Па нек је са срећом!”, честитају ми Абраши, а ја куд ћу, шта ћу, него на коња, па из Абрашевог у дом хајдук Вељка Петровића. Даде ми силне паре да пазарим све што ми треба, јер од Миленкових бећара нема вајде. Они кад једаред отму, никад ништа не враћају. И тако, дању служим Вељка, а ноћу... Оде образ девојачки, ал не жалим... Како да се одбраним од онога што и сама желим и хоћу? Живимо невенчано као муж и жена, а около се свет чуди, крсти. Све се гласније чује: Како то да командант Крајине са девојком живи и блуд спроводи? Не сме се то! Дође му наредба из Београда, од Вожда, да то каља образ целој српској војсци. Са Карађорђем нема шале. Оде Вељко владики. Така и така ствар, него да ме венчаш са Чучук Станом. Како, кад је Марија Главашева жива и здрава. “Она је, владико, далеко а мени треба жена овде!” “Па, зови је да дође!” “Да је тела била би уз мене!” “Не могу никако по божјем закону!” “Ово ти је плата за свадбу!”, вели Вељко и баци му кесу са хиљаду дуката. Владика преврће новце, крсти се, па климне главом да

пристаје, ал мора да добије писмену дозволу од Карађорђевих писара. части Вељко и њих и ми изиђемо пред олтар, али стиже глас издалека. Марија поручује да је и до ње стигла вест о Вељковој женидби, па поручује да ће лично доћи и честитати младенцима. Довешће и сина да се дете упозна са новом мајком. А Вељко јој по истом гласнику одговори: “Ако дођеш амо, Маријо... Бацићу те у Дунав!” Поклони јој кућу и имање у Јагодини и Марија је тамо живела... Опадала ме да сам јој отела човека! Зар? Па ко је кога, црна Маријо, отео?

У многим бојевима ја уз Вељка. Јесу ли знали Турци да се с њима коље и једна жена?

Четири ране носим, као четири успомене исписане на телу. Два ожиљка на нози, један на рамену, на тим местима куршуми су ми месо чупали, а ово (*Стана показује*) на потиљку - то је од јатагана! Умало ме крвник не прекла. Због тог убода оста Туре без главе. Одсече је Вељко, па ми је даје, ал шта ћу ја с крвавом главом! То ја не могу!

Долазиле и Карађорђуше да ме виде, да са мном поразговарају. Знало се која у селу одлази Вожду да му дојави вести. Како која, ал најчешће ноћу, на уво су му шапутале. Ха, ха, ха! Волео је Црни жене, још како. Имао за се Марију, преобучену у мушко, али је уби Цукић по налогу Карађорђевој Јелене. Мушкарац није само јунак на бојном пољу, него и у кревету. Можда је и Марија Главашева слала неког да ме скрати за главу, ал се са мном није могло тако.

Највише ме заболе кад чух да му је прва жена Марија родила и другог сина. Одлазио је он по женама, знала сам, посећивао и њу у Јагодини. Она није смела њему овамо у Крајину, а он - где помисли - ту стигне. Кажем му ја: “Па, твоја Марија је нашла дилбера!” “Како ти знаш”, трже се Вељко. “Родила!” “Моје дете родила!” “Тако ли ти?” “Ајде, роди ми и ти сина! Требаће Србији синови! Видиш ли шта изгибе у бојевима!” “Како ћу да јуришам у Турке с дететом под пасом?” “Па немој, седи дома, преди, ткај и чекај!” Ја кажем: “Кад све Турке истерамо из Србије, постаћу мати, пре нећу.”

Ја, Чучук Стана са Дели Јована да будем робиња! Седи кући, кувај, чисти, крпи, плети, пери, а-ја, за нешто друго сам ја рођена.

Све је Вељко могао и умео, само није могао и умео да чува. Паре бацао. Кад има, сви имају, кад му нестане, узима и не пита, од оног ко има... Е, човек кад напуни шаке златом, сребром, мисли да ће имати навек, да га сиромаштво и немаштина никад неће стићи... Сад, у овој љутој оскудици да ми је да имам само оно што сам метлом покупила после Вељкових лумперајки... Кад му свирачи такну у његов живац, зграби пуну шаку дуката па их заспе...

У Неготину наш двор је био у баба Финки! Ја у почетку мишљах да је кућа с чардаком добила име по некој баби Финки, ал ми Вељко протолмачи да је то на турком она котарица на катарци од брода. Знао је он свакојаке језике, па и турски. Око нашег двора Вељко утврђује град, копа нове шанчеве, довлачи оружје и цебану. Гомилају се облаци на небу понад Србије. Ни Вељко није више оно што је био - нема више оног весеља, тек понекад - и то да би друге охрабрио. Нема ни наших Руса, нема ко руку да ми љуби и шампањац у чашу точи! Турске ордије све ближе. Руча Вељко на чардаку, пије вино и осматра Турке. Ту су и Цигани. “Јаче зурле! Јаче, бре, иначе убих!” Кад писак зурле допре до турског шанца, отуд избаци пушке, око нас прасак и фијук. Ја чисто посрнем, а Вељко викне: “Не окрећи ми леђа!” “Занесе ме ветар!”, правдам се ја, а по чардаку пљусак куршума.

Колико пута носим послужење, а меци зазвижде поред ушију. Ја ђа-там, ђа-вам, склањам главу, ал служавник не смем да испустим. Таман! Ето га неки прпошан Турчин, изјахао, коњ му се ћескини, а он подврискује. Газија, оће мегдан... Вељко опсује, наргиле наслања на јастуке и стаје насред трема. Ја прискочим, чипкане рукаве доламе закачим му иза врата. Пружим му сабљу сребром оковану и искићену драгим камењем. Сиђе низ степенице лагано, не журећи. Сеиз му приведе Кушљу. Провери дизгин, колан, па се вине у седло. А цигани једнако иду за њим и свирају све до велике капије. Ту отпусти музиканте, па ободу Кушљу и у великом галопу јури према Турчину... Испали само један пиштољ, па се довати сабље. И ето га, јури натраг, у једној руци

крвава сабља, а у другој одсечена турска глава. Искрљештило Туре очи, као да се пита шта се то зби? Па само толико - остаде без главе!

Оно што се те 1813. у Неготину деси за један дан, овде у Атини се не збуде за годину. Вреба смрт са сваке стране дању и ноћу, па се брзо живи, граби се то што је остало.

Дође у Крајину, за ђумрукцију, ђопави Вук Карацић. Највише је волео, кад у послу није, да седи с нама. Вељко му прича о бојевима, мегданима, а Вук понешто запише. Бог му је узео здравље, али му је подарио велику памет и писменост. Каже Вук: “Ја сам многе јунаке упознао, од Дрине и Саве - до Тимока и Дунава, ал нигде нема Вељка Петровића, војеведе и хајдука!” “Даћу ти три мерице дуката да то што сад говориш, опишеш у књизи. Ако паднем за Србију, нека знају млађи како смо ми стицали слободу!” “Ја то говорим по савести, а не због новца!” Ипак, Вук није одбио злато. Узео, ал је и реч одржао.

Навали сва турска сила на Крајину, то више није башибозук, него права царска војска... Морам и ја са снајама да се пакујем, па за Пореч. Затекао се Вук у двору, па пита Вељка што по женама не шиље оно скупоцено оружје што виси по зидовима, па друге скупе мушке аљине и украсе, а Вељко му одговара: “Нека жене носе и чувају њиове кошуље и чарапе, и платно и пређу, и плетиво, а ово су ствари јуначке које сам ја на сабљи добио и сад - сабљом ваља и да чувам, а који то није кадар сабљом чувати и бранити, није га вредан ни имати. Срамота би било, да Турци дођу у моју кућу, па код толике славе и имена мога, ништа у њој да не нађу!”

Саветује га Вук да се са својом малом војском повуче у планину и отуд напада на Турке, јер се велика сила гомила у Крајини. А Вељко ће њему: “Е, ти си се поплашио од Турака. Моли се ти само Богу, да Турци ударе, па кад дођу моји козаци с Тимока и рекну: Ето Турака, онда ћу ја припасати сабљу и уззахати Кушљу, па идем у поље пред њих, а ти вичи Петра кључара, нека ти донесе олбу пеленаша, па ево, овде седи те пи, и узми дурбин. Па гледај, како ћу ја њима јебати матер!”

ПЕВАЊЕ:

Живот дајем, Крајину не дајем...

“По срцу и по телесном јунаштву, био је први не само у Србији, него се може слободно рећи, и у целој Европи свога свуд ратног времена. У вријеме Ахила и Милоша Обилића, он би заиста њихов друг био, а у његово вријеме, Бог зна, би ли се они могли с њим упоредити”.

Тако написа и потписа Вук, а ја као његова жена, исто то потврђујем и потписујем.

Једног јутра изађе Вељко у мали шанац и стане наређивати да се поправи оно што су турски топови развалили. Турски тобџија га загледа, нанишани и ђуле га погоди кроз сред плећа. Само је викнуо: “Држ!” и мртав пао! Како је живео, тако је и погинуо. Ни сабља, ни куршум ништа му нису могли. За његову снагу и његово јунаштво, ђуле топовско је била мера... Кривомице га сахранише између двојице погинули, да Турци до његове главе не би дошли и у Стамболу сеирили. Толика му беше слава!

Паде Вељко, Турци покорише Србију, направи се страشان зулум... Поче моје мукотрпно путовање по туђини... У збегу, ниже Панчева, сретнемо се прва Вељкова жена Марија и ја. Она сикће као змија присојкиња: “Камо, курво, мој муж? Ти си мога мужа појела!” А ја јој велим: “Иди, друго, Бог с тобом! Немој ми на јаде пристајати; доста ми је мога јада и жалости. Док је био жив, био је и мој и твој, а сад га нема ни мени ни теби.” “Како си могла да се удаш за ожењена човека?” “Превари ме речима: Хајде да ме служиш са госпођом!” “Лажеш, курво!” “Не би ме преварио да нисам пристала... Ајд Маријо, узми се у памет!” Тако се растанемо.

Лутала сам од немила до недрага по страним земљама. Просили ме сиромаси и богати... У Букурешту сретох Вељковог друга Георгакиса Олимпиоса, Вељковог друга из бојева. Јоргаћ је био велики јунак. Од Вељка је учио занат... Откри ми оно што сам ја одавно знала: да ме је потајно љубио! Заиска моју руку и ми се венчасмо... Мишљах - неће ми ни Вељко ни Бог замерити! Куд ћу сама. А да се у Сиколе врнем - нит хоћу, нит смем! Шта би Турци чинили са удовицом Хајдук Вељка?

Осамнаест ми је година, у пуној снази. Велим мом Јоргаћу: ја сам као и ти, поред Вељка стајала у љутим биткама, па ћу и поред тебе! Не! Јоргаћ је други човек. Он хоће да ја дома седим и децу да му рађам, да га сачекујем и испраћам, а не да се борим. То је мушки посао! Оде Јоргаћ у Србију да се бори под командом Милоша Обреновића. Ја му у Белој Цркви родих сина и кум му даде име Милан. Мешајући се с разним народом, научих да се споразумевам са Грцима, Румунима, Русима и Пољацима... Задевали су ме: Мала Стана - велика језичара...

Исприча ми Јоргаћ да је и Вожд грчкој тајној организацији Хетерији приступио и да ће се ставити на чело нове буне Срба и Грка противу Турака... Да плане цео Балкан, да се Османлије заувек протерају тамо одакле стигоше. Мада Јоргаћ причаше с пламеном у очима, мени се око срца хваташе лед. Но, нисам смела да им реметим мушке планове. Јоргаћ сачека Вожда кад овај тајно напусти Хотин и преведе га у Прут. Затим га спроведе тајно до кнеза Ипсилантија близу Јашија. Овде га чека 60 Срба под вођством мог девера, Вељковог брата Милутина. Знају они кога им Јоргаћ доводи, али бејаху заклети на ћутање. Јоргаћ је и она кола возио у којима је лежао Карађорђе прекривен арњевима, правећи се болестан од грознице, те га због бољке у бању Мехадију воде. Мој муж му је и чамац набавио у којем се преко Дунава у Србију превезао... Срце ми је било пуно стрепње. Молила сам Јоргаћа да одступи од прве намере и с Карађорђем у Србију крене! Чак се и издра на мене: "Па Србија је твоја отаџбина, а не моја!" Ипак ме послуша и уместо Јоргаћа, с Вождом - у Радовањском лугу - погибе Наум Крнар.

Испратих сузама Вождову главу која се од Београда до Истамбула котрљаше. Зар највећа српска глава да заврши на турском колцу? Кад пострада вођа - страдају и његови саучесници и доглавници. Сазнавши од доушника за Јоргаћеве послове око преласка Карађорђевог у Србију, аустријске власти бацише у апс и мог Јоргаћа, али он превари стражу и убеже им у Малу Влашку. Чим се откри ди је, сколовитише га Власи, па поново у тамницу... Ниједна власт не жали губитнике. Јоан Караџа бејаше турски пријатељ и мога мужа осуди на смрт.

Израчуна да му се више исплати да погуби истоверника, него да се замери душману. Са малим Миланом отрчим руском конзулу да се смилује, мени и детету. Кажем конзулу: “Погубе ли ми Јоргаћа, ја с дететом скачем у најдубљи бунар!” “Будјет всјо в парјатке! Харашо будјет!” Али никако да дочекам то обећано добро, а судњи час се примиче као звер, нечујним ходом, али јој намеру наслућујеш...

Дође дан да се казна изврши. Повезу Георгакиса Олимпиоса на губилиште, а ја са мојим птићем, малим Миланом истрчим на друм и викнем: “Прво преко нас мртвих, па онда преко њега!” Народ се ускомеша, стражари прискочише, али се ја не дам! Начини се велика гунгула... Кадли у неко доба подиже се велика прашина, а из ње на коњу истрча гласник руског конзула Пинија са помиловањем... Мог Јоргаћа ослободише и службу му дадоше. Добије поруку од Караџе: “Буди миран и нико ти не сме ни у око дунути!” Кад онај исти Караџа увиде колико Руси цене Јоргаћа, позва га к себи и постави га за команданта своје гарде. Тако се и ја с њим у Букурешт преселим. У самом центру велике лепе вароши се настаним и ту родим другог сина, а Јоан Караџа га крсти лепим именом - Александар... Ето како уме живот да се нашали: онај исти који осуди оца на смрт понуди се да му дете крсти, окумише се судија и осуђеник. Бива све! Молим се Богу за миран живот, доста ми је рата, али ми Господ молбу не испуни... Моје је да оплакујем и сарањујем...

Вељков побратим Абраш, онај исти код кога се населих кад кретох из Сикола девојачку спрему да иштем, из мирног живота се одметну у хајдуке. Вијаше га многе потере, ал им Абраш измицаше. Напослетку му обећаше да ће му све опростити, ако се опет врати под закон. Чак ни оружје му неће одузети... Поверова Абраш и заказа се предаја и помирење... Приреди се велики ручак са свирачима, право весеље. Обострано се радоваху: хајдук што више неће ломити врат по горама, а власт што испуњава народу обећање да ће мирно живети. Усред тог весеља замолише Абраша да одигра хајдучко коло...

(Музика хајдучког кола! Пуцњи!)

Кад је био у највећем заносу, на Абраша припуцаше Арнаути и он падне мртав!

Поносан на два сина, али не налази мира у породици Георгакис! Видех у његовим очима смрт! Као Вељко и Јоргаћ је био необично рођен, не да мирно проживи век, него да плати своје дело главом! Жена која оће мирно да поживи живот не сме да се уда за јунака! Сад то знам, кад ми свети Арханђео лепрша изнад главе! Онда нисам знала!

Дође 1821. година. За Грчку - исто што и за Србију 1804. Видеше песници и мудраци прилике које свеци вргоше на небу да се устаје на Турке! И Јоргаћ певајући припаса оружје! Ја немам куд! Него уз децу - родих и кћер Јевросиму! Не могу као онда с Вељком да барабар с њим убијам Турке, него уз колевку, уз креветац! Али приложим оно што имам: све што сам за живота стекла - 5500 дуката... Ево, чувам квиту... (*Стана одвија папир.*) Ту лепо пише: датум трећи фебруар година 1821. Потпис: кнез Александар Ипсиланти. Кад Грчка опет стекне слободу, вратиће ми десетоструко... Еј - да знате, слобода ником ништа не дугује и ником још није вратила дугове... Наплаћују помало само они што држе испружене руке пред црквама, кљасти, слепи и сакати...

Ама, не би ја то ни помињала да не западох у ову беду, да не пожелех још једном да видим Сиколе и Србију... Шта мени треба? Свећу већ имам под јастуком!

Мој Јоргаћ се одмах у Влашкој уврсти у устанике и у тучи с Турцима задоби само лакше ране... Ја окупим децу око себе да ми ону моју зебњу својим умиљатим очицама ублаже, да ме курталишу црних мисли... Слутила сам најцрње.

Разбије устанике видински паша... Многи се разбеже, како то већ у устанцима бива... Најхрабрији се повуку у молдавски манастир Секу. Међу њима је и Георгакис Олимпиос! Понадају се да ће их сачувати тврди зид и високе куле! Опколи манастир Сали паша са великом војском и почне их тући топовским ђуладима, као оно неготинску тврђаву 1813... Јоргаћ је пуцао на Турке из југоисточне куле... Букне велики пожар који се није могао угасити...

Наста спасавање... Крај рањеног Јоргаћа нађе се Никола Петровић Пушкар! Неће главу да спасава, него ножем одсече прамен косе с молбом да ми то преда, и ту га закле онда кад Грчка постане слободна, да његове кости у домовину преселе да у славној Хелади почива јунак који је дао све што је имао за њу. Кад се Пушкар могао спасти, ценим да је и Јоргаћ живу главу могао да извуче, али он је спасавао част, а не живот... Нек ти је, мој човече, слава и хвала! Можда ће и о твом јунаштву неки грчки Вук писати... Ја, пак, шта да ти кажем: како су ми вратили оно што смо ти и ја жртвовали? Боље да ти не причам...

Остадох са 24 године по други пут удовица. С троје мале деце живела сам у Хотину... Кад наиђе руски цар Александар бејаш изведена пред императора и ја с њим проговорих на руском... Рекох му да сам два мужа у биткама изгубила, а да ничију наклоност нисам стекла, нити сигурност за децу и мене... На царев знак његов ађутант ми даде кесу... Нађох у њој 500 дуката! Спасиба гасудар! Настаних се у Недобауци и с лепим новцем понадах се да ћу бар неку годину у миру проживети! Али псећи пород ми не да! Тужи ме Димитрије Македонски за неких 2500 дуката које даде на зајам мом Јоргаћу. На признаници пише да је тај новац узет да бих ја с децом прешла у Аустрију, а добро се зна да нисам... Начуо похлепник да сам добила од цара, па би и то да ми отме, а како ћу ја с децом - шта га је брига! То су људи који све рачуне наплаћују. Њима ни отаџбина не остаје дужна!

Можда је Јоргаћ те паре и узео, али не за себе и породицу, него за грчку слободу... Па зар и сама нисам дала све што сам имала. Три године су ме повлачили по суду док се нисам ослободила беде. Питала сам тад, а питам и сад: зар погибијом за отаџбину човек не враћа све своје дугове?

Писала сам Милошу Обреновићу у Србију да ми дозволи повратак као Вељковој удовици. Све ми молбе одби. Увек исто: ти си грчка удовица и Грку си децу родила... Имамо ми доста наше ратне сирочади! Кад старог књаза изгнаше из Србије, ја замолим да ме прими у Букурешту. Не кажем - љубазно се са мношћом опходио... Питам за пензију као Вељкова удовица која живи у туђој земљи, а он се шали: "Па како да ти ја помогнем, кад су и мене у туђину

протерали?” А његово - пола Влашке. “Па како ћу с троје деце?” “Још си млада, лепа, држећа, што се не удајеш?” “Ко ће мене с три сирочета, без пара и имања?” “Чучук Стану ко ће? Ја ћу ти наћи младожењу!”, вели стари књаз. “Мани се шале, господару! За два јунака сам била удата, трећи не може да се нађе, него помози!” “Ја сад ништа не одлучујем, него мој син Микаило, па пиши њему”. Писала ја, а знате већ како ми је Ђорђе Протић одговорио. Нема вајде од запевке... Неком слава, а неком паре. Тешко се то двоје саставља. Једаред зби са мном шалу... Седимо ми тако и диванимо у Букурешту, а у одају улази човек - ја скочим! “И-ју! Па ти си жив!”, викнем. Преда мном стоји Хајдук Вељко! “Значи лаж је оно што рекоше да те ђуле погодило!” “лаж.” Све његово: глава, прса, ноге, све очи исте, бркови и усне, само глас није. Тад се ја досетих да је то други човек - само ограђен као Хајдук Вељко! Био је то један Арнаутин у књажевој служби за кога су сви говорили да је плънути Вељко, па га књаз обукао да направи представленије! Волео је Милош шалу... По лику тог Арнаутина насликан је Хајдук Вељко! Не знам где се деде та слика, ал чујем да ју је књаз дуго у свом двору држао!

Кад ме неће у Србију, ја напишем грчком краљу Отону молбу да ми дозволи да се у Грчку населим... И од 1842. живим овде, у Атени, сиротињски, од пензије која ни за лебац не истерује... Шта ће херојима лебац, они се хране славом! Слава им! Најбољи су кад су мртви, јер ником не сметају!

Разболе ми се млађи син Александар... Бољу он, тугујем ја - обоје слутимо најгоре... Нема мом Алексу, мом Саши, мом Адросу лека. Ни у медицини, ни у молитви... А кад је, пак, мени Бог помогао? Кад склопи своје лепе очи Александар Олимпиос, цела Атина дође да га испрати до вечне куће. Пред последње целованије, приђем сину, извадим онај прамен косе који ми је из молдавског манастира Секу послао пред погибију његов отац, а мој муж капетан Јоргаћ: “Сине, на растанку од мајке, треба да понесеш оцу неки дарак. Мајка од своје сиротиње нема шта да ти одвоји, па ти дајем оно што је за мене било увек највеће богатство... Врати, сине, овај прамен косе оцу и кажи му да капетан Јоргаћ још нема гроба у слободној Грчкој.”

Многи обећаше у сузама да ће Јоргаћ добити достојно обележје на земљи... Тако је то: кад се тргну, нешто схвате, обећају, али онда се поново утопе у свој мали, себичан живот... Ништа се не промени и ја љута на све, пођем с децом у Букурешт да иштем дозволу за селидбу у Русију. Обијах прагове руског посланства, мољах разне људе, многи обећаваху, али ја се морам поново вратити у Атину!

И да вам на крају кажем да ми је жилама поново заструјала крв, кад се Грци побунише против туђинца краља Отона и његових осорних чиновника... И ту победисмо, Грчка се ослободи туђинаца, али мени Чучук Стани оста све по старом...

Умор је гори од болести... Умор без наде... Као да имам на плећима педесет и пет векова, а не педесет и пет година!

Е, да ми је још једном Сиколе моје да видим. Здравље и младост би се вратили...

ПЕВАЊЕ:

Расло ми је бадем дрво...

То ме ти, Вељко, зовеш да певам...

(Претана се српска песма у грчки сиртаки.)

То ме ти, Јоргаћу мој, позиваш на игру...

(Стана рашири руке и одигра неколико тактова... Затим се заогрће огртачем боје грчке заставе.)

Ево ме, јунаци, долазим...

КРАЈ

Јован Букелић

ДЕЦА ПАКЛА

Драматизација: Радомир Путник

Јован Букелић (1934), неуропсихијатар, универзитетски професор. Медицински факултет завршио у Београду, специјализирао неуропсихијатрију. За време студија бавио се новинарством у листу Студент. Члан Удружења књижевника Србије, главни и одговорни уредник "Весника", листа универзитетских наставника и научних радника.

Целокупни радни век провео у Институту за ментално здравље у Београду на разним дужностима и звањима, од волонтера до директора; био је председник Пословодног одбора, а потом и директор ИМЗ 14 година, до одласка у пензију. Аутор је 120 научних и стручних радова, 24 књиге, уџбеника, монографија и литерарних дела. Главна дела: "Дрога - мит или болест", "Неке карактеристике наркомана у Југославији и могућности њиховог лечења", "Study on the Dimensios of Drug Abuse in Yugoslavia and its Implications for Rehabilitation", "Токсикоманије, алкохол - дуван - дрога", "Дрога у школској клупи", "Деца пакла", "Медицински и социјални аспекти злоупотребе дрога у преадолесцентној и адолесцентној популацији Београда" (докторска теза). Добитник је Седмојулске награде, Златне плакете Завода за уџбенике, Повеље и награде Српског лекарског друштва за научноистраживачки рад, Повеље удружења универзитетских наставника и научних радника Србије, Златне плакете Медицинског факултета и Друштва физиолога Србије, Захвалнице часописа за науку и културу "Наше стварање" из Лесковца, Грамате Српске православне цркве, Златне значке Културно

просветне заједнице Србије. Ванредни члан Академије наука Српског лекарског друштва.

Радомир Путник (1946), драматург, књижевник, позоришни критичар. Објавио више књига песама, једну збирку приповедака; драме су му игране у професионалним позориштима у Београду, Сомбору, Зеници, Зајечару и Вршцу, десетак радио драма снимљено је за програме радио Београда, Сарајева, Загреб, Скопља и Новог Сада, а телевизијска серија "Крај династије Обреновић" за РТС. Највећи део радног века провео у Телевизији Београд у Редакцији драмског програма, а био је и директор Дrame Народног позоришта и позоришни критичар Политике. За телевизију адаптирао дела Ј. Стерије Поповића и Ришарда Фрелека, а за позориште Аристофана, Добрице Ћосића и Јована Букелића. Важније књиге: "Читајући изнова", "Приближавање позоришту", "Из театролошког репозиторијума" - огледи; приредио изабране драме Александра Поповића I и II, "Антологију телевизијске драме 5" и "Антологију савремене монодраме".

Монодрама "Деца пакла" премијерно је приказана у Земуну 1997. године. Представа је режирала Вида Огњеновић, а улогу тумачила Ђурђија Цветић.

(Скромно намештена соба. Госпођа укључује касетофон.)

Ја сам мајка ваше пацијенткиње. Мој муж више није уз мене. Стрељања се сигурно није бојао... То је она тврда официрска глава и само наизглед тврдо срце.

Наша Лела је била његова љубимица, његова мезимица, његов понос. Није могао да јој опрости дрогу. Зна цела Банија. А он је партизанска легенда, али и стварна легенда Баније. Омиљен као легендарни борац и народни херој.

О његовим јуришима и победама причају се фантастичне приче, и сада, када се све ово десило. Он није научио да губи битке.

Ова битка је била њена, моја и ваша. Не оправдавам своју кћер, али она је заиста несрећна. Ви знате само неке од њених несрећа.

А ја не знам где смо погрешили.

Имала је све што је затражила. Можда би било боље да је живела у оскудици као ја, док сам студирала. Ја нисам имала такве услове као она. Радила сам преко студентске задруге и живела у студентском граду. Знала сам да ми родитељи не могу бог зна колико помоћи. Сиротиња рударска. Права прича девојке из провинције. И тада сам упознала њега. Фасцинирао ме је. Разлика у годинама није ми се чинила значајном. И био је доиста предиван отац и супруг.

Одрасла је у благостању. Не мислим да је материјално благостање толико важно. Имала је нашу љубав, поверење, пажњу, максималну бригу. И узвраћала нам је онолико колико је њено детиње срце могло да допусти. А дечје срце не познаје границе. Били смо срећна породица. Можда и најсрећнија у малом граду у Банији.

За вас, докторе, причају легенде. Као за мога мужа. Ја знам да и ви, као и он, имате само ограничену људску моћ да разумете другог и да му пружите помоћ у оној мери колико је то могуће. Кажу да делујете резервисано док не почнете да причате. Студенти хвале ваша предавања и вашу духовитост. Како успевате да вас студенти не наљуте? Важите за строгог испитивача и лекара. Како спајате неопходну топлину терапеута и строгост и праведност испитивача? Ја нисам успевала да помирим неке парадоксе у својој глави и у своме срцу...

(Госпођа вади из џепа пресавијену хартију. Одвија је. Спрема се да чита, али то не чини, јер текст зна напамет.)

Желим да побегнем од оца, мајке, сестре, бивших супруга, наркомана, од Београда. Желим обрачун са собом, без милости, без сажаљења, без суза. Ово је стварно крај. Не могу више овако. У мом стану је права пустош. Немам ништа од вреднијих ствари. Све сам продала за дрогу. Нисам желела да

крадем. Отац би ме сигурно убио. Имам дивно радно место, добру плату и колегинице какве само пожелети могу. Имам све оно што се назива професионални комфор. Посао ми је врло интересантан, цео свет ми је на длану. Могу и да путујем по свету. А прете ми кружења с испруженом руком и отвореним дланом за мало шита. Не смем да компромитујем ни фирму ни колегинице.

Мама је оседела у рекордно кратком року. Сестра ће се откачити. У нашој породици одавно нико не уме да се радује. Ја сам погасила њихове радости. Ја сам њихово ружно паче. Пала сам, пала до дна. Све чешће се налазим са оним делом београдских наркомана који припада шљаму. То ме излуђује. Како не постати ђубре?

То је писмо које вам је, докторе, написала, али није послала.

Гимназију је завршила с лакоћом. На факултету је стартовала изврсно. Запажају је професори и асистенти, не само због атрактивног изгледа. На факултету, у позоришту, на студентским забавама, практично свуда где се појави, свуда је окружена пажњом и лепим речима. Има међу тим младићима и наметљиваца и хвалисаваца, али има и добрих момака. Њој пријају те речи хвалоспева. Полаже испите с лакоћом. Уписује другу годину фармације. Будућност је ружичаста. Пише нам дуга писма, описује своје успехе, радовање. Смогли смо новца да купимо гарсоњеру, тако да је Лела збринута и не зависи од газдарица.

Са нама је млађа кћи, Маја. Поноси се успесима своје сестре. Копира је у свему. Прича о животу у Београду. Планира да пође путем свога узора – старије сестре. Муж и ја смо задовољни. Није Београд тако негостољубив, као што је био према мени. Муж ради још више, активан је двадесет четири сата дневно. Он је навикао да пружи целога себе друштву; сада има додатан мотив, јер доказује да је и његова кћи узорно дете свога оца које остварује и његове идеале.

Једног дана јавља нам да се заљубила. За нас је то био шок.

Нисмо никада бранили да се дружи, да има неког дечка. Она сама, међутим, није желела да се везује ни за кога. Њене амбиције су биле усмерене према факултету и фармацији. Никако према удаји.

Није, дакле, био проблем у томе што се заљубила, већ што је одлучила да се уда. А тај њен младић био је у Београду популаран, глумац, често се појављивао на телевизији, па смо и ми могли да га видимо. Омиљен, лепе појаве, ситуиран... Она је писала да је јако добар...

Вечери су проводили у позоришту. После представе остајали су у позоришној кафани. Њен супруг је уживао док су се присутни дивили њеној лепоти. То су биле ноћи пуне смеха, шале, врцавог духа, позоришних догађаја и лепог дружења.

Посетили су нас чим је зет имао неколико слободних дана. Наша кћи је била прелепа, на њеном лицу је сијала радост. Мој муж је, коначно, одахнуо. Кћерка је нашла правога човека. Можете мислити како је тек уживала наша млађа кћи! Водила је зета и сестру на журке код пријатеља, није могла да се скраси!

Уџбеници су полако пали у заборав. Брак је постао сврха која је њу испуњавала до краја.

Не трају сви срећни бракови дуго.

(Госпођа опет отвара хартију, али не чита. Текст зна напамет.)

Почео је да ме кињи зато што нисмо имали децу. Ја сам жудела за чопором деце. Нисам остајала трудна и прихватала сам кривицу. Моји родитељи, посебно мајка, озбиљно су бринули, али су ћутали, ништа нису питали, нити су се мешали у наш живот. Мајка је дошла и одвела ме на преглед код директора гинеколошке клинике. Доктор је био врло шармантан и духовит. Оригиналан. Дуго смо ћаскали. Једну његову реченицу памтићу целог живота: Госпођо, ви сигурно знате да сте изузетно лепи. Дозволите мени да то кажем, јер сам у прилици да видим много лепих жена. Но, много је важније да данас знате и ово: ви сте савршено здрави и можете постати мајка.

Чинило ми се да губим контролу. Скочићу и загрлићу га. Када сам се мало прибрала, замолила сам професора за савет.

- Госпођо, доведите и вашег супруга. Неопходно је да направимо анализу његовог спермограма и можда још неке анализе. Можда је он стерилан. Уколико се покаже да је и он способан да оплоди, разлози стерилитета су психичке природе.

Мама и ја смо просто скакутале до мога стана. Попиле смо кафу и растале се. Муж је увече стигао касно, после представе у позоришту. Искористила сам тренутак његове изузетне нежности и надахнутог казивања текста улоге коју је те вечери играо. Рекох му брзо: била сам на гинеколошком прегледу. Показах му налаз специјалистичког прегледа који је исписао познати професор. Писало је: *sine morbo ginecologico* – без гинеколошког обољења. Потребан је преглед сексуалног партнера. Рекох исто тако брзо да је професор изузетно шармантан и љубазан. Одвешћу те чим будеш рекао да си спреман.

Јебем ја и доктора и твоју мајку! Ја да сам јалов, је ли! Па ја сам направио децу целој Чубури и Дорћолу! Ти ћеш, гадуро, да ме водиш када будем спреман!

Његова сујета је била јача од љубави. Глумац.

Моја ћерка је прогнана у сан и неспокојство. Љубав је престала, ако ју је уопште и било. Почела су пијанства, шиканирање, вређање.

Дошло је до развода. Муж и ја смо је штитили колико смо могли. Говорили смо да није свет рђав, ако је један човек зао.

Успела је да се запосли. Постепено се вратила нормалном животу и малим радостима. Старо друштво ју је прихватило. Обрисала је прашину с књига. Дала је и неколико испита. Вратило се самопоуздање. Само, у позориште више није одлазила.

На послу упознаје маркантног мушкарца. Зрелија је, уме да одабере правога човека. Заљубљује се и убрзо венчава. Награђена је дивном љубављу и поштовањем. Њеној срећи није било краја када је схватила да је у другом стању. Обоје се радују. Срећа је опет ушла у нашу кућу. Са мужем шета по парковима, посматрају децу. Доносе им слаткише, чоколадице и жваке.

Уочи првога маја јављају се порођајни болови. Муж је таксијем одводи у породилиште. А за празник у болници су само дежурни лекари. Оног љубазног доктора нема. Породиље вриште, запомажу. Бабице сочно псују. Испод породилишта свирају дувачи. Скоро свака жена има токи-воки. Порођај је био тежак. На свет стиже девојчица. Чула је њен плач, али је није видела. Никада није видела своје дете.

Ту се дефинитивно сломила. Отпуштају је из породилишта без детета, теше је причом да је млада и да ће родити поново. Када?

Удаљава се од мужа. Хладе се једно према другом. У литератури, веле писци, такви догађаји зближавају несрећне родитеље. У животу је другачије. Љубав се угасила. Нема је више. Опет самоћа, после још једног пораза.

Тада је, изгледа, почео њен пут у пакао. Не знам ни с ким, ни како, ни када. То ми никада није испричала. Нешто смо муж и ја могли да реконструишемо, али не све.

Она се затворила у себе. Вратила се послу, вратила колегиницама. Можда, да сам била уз њу, да сам могла да оставим мужа и дођем у Београд... Али, за невољу, и муж је поклекао; у народу се каже да несрећа никада не долази сама. Њему је страдало срце. После инфаркта и операције, била сам уз њега, у периоду рехабилитације – а било би боље да сам била уз њу.

Све ређе нам је писала, правдала се пословним обавезама. Причале смо телефоном. И тада сам приметила да је почело удаљавање.

Говорила је некако чудно. Ако се јављала с посла, онда је разговор био кратак; када је звала из стана била је тиха и уздржана. Мислила сам да је промена расположења неминовност, јер прошла је кроз патњу два пута. Нисам желела да је испитујем, с ким је сада, имала сам поверења у њу. Са сестром као да није желела да разговара.

Докторе, знам да све ово што говорим, што покушавам да објасним, личи на околишење, као да стално идем око проблема, а избегавам да кажем суштину. Суштину не знам. Не зна је нико. Ви сте се наслушали оваквих прича и вероватно оне наликују једна другој. Али, не умет боље да опишем јад и празнину у коју смо пали заједно са нашим дететом.

Једном сам дошла изненада у Београд. Имала сам кључ од стана и ушла док је она била на послу. Изненадила сам се како је све запуштено и неуредно. Прљаво посуђе. Прашина свуда, када повучете прстом, остаје траг. Неопрано рубље. И недостају неке ствари: леп грамофон, старински зидни сат који је толико волела, два мала кинеска тепиха... Помислим: нашла се у некој финансијској невољи, привремено, морала је да прода... Па онда, опет, мислим, можда је позајмила коме. И почнем да спремам. Из плакара извадим усисивач, обришем прашину... У корпи за отпатке у купатилу, нађем шприц...

Као да је небо пало на мене. Скљокала сам се на столицу. Осетим како дрхтим, да не могу да контролишем ни руке ни ноге. Легнем. Просто се тресем; бол, јад, понижење, туга, изнемоглост. Плачем и мучим се. Размишљајам како да је казним; ето, шта је родитељ! Као да је њој потребна још нека казна! Онда је браним, измишљајам да тај шприц припада неком њеном пријатељу, другарици, шта ја знам коме – било коме – само не њој! Како смо лако спремни да побегнемо у лаж!

Пита се, где смо погрешили?

И док сам чекала да дође, као да ми је са очију падао слој по слој магле. Нигде блузице, кошуље, с кратким рукавима. Погледам мало боље по стану; оних ситница које жене толико воле – фигурице, вазице, украси, све оно што улепшава поличнице и равне површине – нигде нема. А било је. Једноставно, стан запуштен, као да у њему живи неко стар, незаинтересован да мало улепша и оплемени свој животни простор.

Нађем свеску, махинално отворим.

(Госпођа вади из торбе свеску. Из ње чита.)

Моја смрт нема никаквог значења. То је само једна епизода између егзистирања и неегзистирања. Не марим много за религију и за оно што се говори о смрти. Мислим да ћу бити ослобођена од себе саме, од својих болова и дезинтеграције. Сада могу мирно да умрем. Више не зовем смрт нити је од себе гоним. Одузето ми је моје ја. То је приближавање смрти, то је припрема за велики сусрет кад ће моје НЕ-ЈА остати заувек. Оно што ми се пре чинило као хаос, није ништа друго до необична сложеност покрета који се преплићу.

За мене је живот сада само случај, само чудан или баналан случај. За мене је све што се сада догађа неважно. Постоји само једна ствар на свету која је фантастична: рађање људског живота на земљи. Само једно семе, само једно оплођено јајашце... ембрион... фетус... пород... Способност стварања живота, а истовремено способност умирања. Питам се, питам се већ месецима, сасвим разумно, рационално, шта се десило с мојим дететом. Нису ми дали ни да га видим. Да ли сам родила наказу? Не постоји таква наказа коју сам родила, да не бих била у стању да је видим. И волим. Други су одлучили. Ко је носилац генетског поремећаја? Ја више немам снаге да се борим за живот. Када су ми саопштили да је беба умрла, лекар је рекао да није имала шансе да преживи. Да је можда и боље што је природа сама разрешила ситуацију. Да ћу, пошто сам млада, убрзо моћи да затрудним и родим друго. Као да су бебе мачићи, као да сам ја приплодно грло које ће после сезоне парења донети на свет нову младунчад. Поразила ме је докторова безосећајност. Рутина којом је прожето његово обраћање пацијенту. Тада сам схватила да постоји животни ритам, круг рађања, одрастања, старења и смрти. И схватила сам још нешто: да у томе кругу, циклусу, нема места за моје учешће. Не желим да посебно истичем умирање, све је једнако важно. Али ја сада могу мирно да умрем, свесно, као гладијатор који је остао у арени са распомамљеном животињом, очи у очи. А шта је с болом? Мислим да је он сличан рађању. Раније сам, на порођају, осетила неподношљиве болове. Нисам подносила ни терет покривача. Сада се осећам јаком, па ако и буде болова, на мене неће деловати. Спремна сам на суочење. За умирућег, као што сам ја, за умирућег који умире свесно, не постоји опасност да се навикне на дрогу.

(Госпођа затвара свеску. Враћа је у ташну.)

Где смо, докторе, погрешили?

Када сам прочитала овај интимни дневник, обрачун са светом, када сам схватила да је моја кћи већ закорачила с ону страну, осетила сам огромну немоћ. Као када гледате филм и видите да се приближава катастрофа, а не можете помоћи. Све ће се десити без вас, без вашег утицаја, а ви сте принуђени да сведочите.

Са Лелом нисам могла да разговарам. Она је прочитала ужас на моме лицу. Тужно се насмешила. Немој, мама, да се секираш. Моје муке су при крају. Моја љубав према теби, тати и Маји никада није била већа. Волим вас. Али, мој живот је нешто што мора да тече својим током. Немам други пут него онај који ми је суђен. Имала сам двојицу мужева, са њима је било лепих и блиставих тренутака среће, али и паклених мука. Нису ме уморили они, нису они узрок мога пада у ништавило. Они су били само катализатори. Више не могу да сањам, а живот без снова је празан. Сањала сам своју породицу, децу, мужа, свакодневицу испуњену слатким бригама, трку за бољом позицијом у друштву. Сада нема снова. Ни на јави, ни у сну. Ноћу спавам под дејством лекова. Нема чак ни кошмара. Нема ничега. Само мрак. А када се пробудим, механичким покретима доводим се у ред. На посао одлазим као робот. Само увече, када убризгам отров у вену, само онда у мени као да нешто затрепти, али и то је краткотрајно. Тих неколико тренутака прибраности одржавају ме. Без њих, ни мене давно не би било.

Да је врискала, да је плакала, да ме је ударила, ошамарила, испљувала, да је добила хистерични напад, било би ми лакше – знала бих да је жива. Њен смешак и тихи глас, равнодушан и благ, као мелем, одсуство било какве искре живота, до краја су ме поразили. Говорила ми је, а ја сам видела да говори живи мртац. Видела сам њену суву кожу, угасле очи, у ствари, две црне шупљине уместо очију. Где су те њене лепе очи које су гореле ватром пуног, радосног живота?

Ми, родитељи наркомана, смрт своје деце оглашавамо тихо. У кругу своје породице. Дали смо читуљу без фотографије. Стид нас је што нисмо били бољи, успешнији. Ви, докторе, знате да ми ишчекујемо смрт своје деце као какво спасење. Јер, наша деца су за живота већ мртва, прошла су кроз социјалну смрт. Очекивање смрти је тешко, мучно. Оно је болно, непроболно. Свакога дана умиремо са својим дететом. Када дочекамо јутро заједно, као да смо преживели целу годину.

Лела је била код вас на лечењу. Ви сте је, како каже, *спустили*. Напустила је болницу чиста. Нисмо веровали да је готово с нашим и њеним

мукама, с тешким ноћима испуњеним страхом, њеним урлицима и падањем у кому. Дани су нам поново почели да бивају леви, пуни сунца и смеха. Маја је бдила над Лелом, поново се вратила љубав у наш дом. Писале смо све три, Лела, Маја и ја, оцу и мужу, да су кризе прошле, да се Лела враћа нормалном животу. Није више била зависник, и то сазнање нас је оспокојавало. Без страха, без икакве стрепње, могле смо да пред њом споменемо иглу, хашиш, трип, све те речи које нас испуњавају грозом.

Поново смо почеле, све три, да се радујемо животним ситницама. Да налазимо лепоту и задовољство у филму, у мажењу мачета или букету цвећа. У наша срца се вратио оптимизам. Снага. Жеља да надјачамо силе мрака. Лелу и Мају је отац научио да буду упорне у борби, да се часно боре за своје место у друштву. Сада им је тај његов наук помогао. Јер, не заборавите, и Маја је поклекла. Студирање јој није ишло. Мучила се са лаким испитима, она која је била одликаш у гимназији. И она је, без своје кривице, била кажњена. Мислила сам да ће се све променити. Да ће, коначно, остати за нама зло које је владало толико дуго.

Нисам Лели никада рекла, да је њена бебица, девојчица, рођена здрава. У оној првомајској гужви у породилишту, у врисци породиља и псовкама бабица, десило се да је беба просто излетела, као из катапулта. Лекар није успео да је прихвати. Пала је на под и сломила врат. То се дешава једном у милион случајева. Никога не кривим; не знам да ли да верујем или не верујем у судбину. Тако се догодило. Свет који је Лела градила с мужем се срушио. А онај ко је слаб, боље рећи ко је осећајан, тај ће страдати.

Мислила сам да сам обновила контакт с мојим дететом.

Живот има своје познате и непознате путеве. Ја сам ишла познатим, не зато што сам свесно изабрала, већ што никада нисам доспела у ситуацију да бирам. Мене је мој пут изабрао. Везана за мужа, за породицу, сматрала сам, и још увек сматрам, да је тај избор испунио оно што сам очекивала.

А моју Лелу изабрао је неки други, тајновит и мрачан пут. Њој је било сасвим јасно да тај пут води у ништавило.

У њеном дневнику нашла сам песме које је написала.

(Госпођа вади из ташне свеску, отвара је и чита.)

Мрска јесења киша
Спраће мој траг
Док се полако гасим
Негде у даљини непостојећих улица.
Зашто ме следиш?
Име моје никада нећеш стићи
Јер мене већ одавно нема
Само моја сенка понекад промине уклетата
Док небо пара црни крст олује
Могу да будем твоја
Само до прве зоре.
У свитање дана грлићеш
Празнину мртвачке одоре.
Ја немам шта да поклањам
Како изледа љубити се са авети, човече?
Пратити их из топлих постеља
До отворених им гробова
Гледати како из очију које ноћу испијаш
Расте трава.
Јер дању сам леш
Потом страсна љубавница
Провидна незналица
И твоја несаница
Пусти ме да мирно почивам
На проказаном гробљу самоубица,
Несрећном пољу које и пси заобилазе.
На мојој крстачи ништа не пише
Нећеш сазнати ни моје име нити злочин
Држиш ми главу међу рукама
Покушаваш да сагледаш лице своје вољене

Док ти се између дрхтавих руку
Цере опустошена уста беле лобање
Како изгледа с мртвима се волети, човече?
Ја вапим до бога
Ко слабић беспомоћни
Клечим на поду савијених ногу
Преко усана ми прелазе речи
Неспособна да изразим осећај,
Дрхтим, и чекам крај.

Песму је написала три месеца после оздрављења. Схватила сам да је одлучила да свему начини крај. Није могла више да живи раздирана сећањем на прошлост, да се цепа на две половине. Једну смо нудили ми, породица, а другу прошлост, оно што је преживела. Она се припремала за смрт. С нама је играла игру скривања. Наизглед нормалан живот, поново запослење, професионални осмех на лицу.

Маја ми је испричала да се јављао Милутин, други Лелин муж. Он је провео неко време у иностранству. Вратио се и чуо од рођака шта се дешава. Понудио је помоћ. Своје везе, познанства, материјалну потпору. Желео је да се Лела опорави. Не, није желео обнову везе, поновни брак, али хтео је да помогне. Лели нисмо рекли за његов позив. Закључиле смо да не треба јој спомињемо. Можда смо погрешиле.

Написали сте ми у писму да вас занима како се догодило то, са Лелом.

Изабрала је тренутак када смо Маја и ја биле одсутне. Ја сам морала на Банију, јер је мужу опет било рђаво. А Маја је отпутовала преко студентске организације на симпозијум, на Златибор. Лела је остала сама. Уверавала нас је да је с њом сада све у најбољем реду. Криза је савладана.

У полицији су ми испричали следеће.

Отишла је у хотел. Тражила је апартман за једну ноћ и одмах платила у готовом новцу. Вечеру су јој донели у собу, чак и боцу француског вина. Дала је богату напојницу келнеру. Он је дуго захваљивао. Рекао је полицији да је

мислио да ће та госпођа, доцније, имати посету до које јој је стало. А рецепционар је мислио да госпођа жели да побегне од породице, бар за једно вече. Или, посвађала се с мужем и жели да буде сама.

Ујутро, собарица је дуго куцала, није могла да дозове гошћу. Пријавила је управи хотела сумњу да нешто није у реду. Управа је донела одлуку да се у собу уђе насилно. Позвана је и полиција. Слутили су трагедију, јер инфаркти нису тако ретки данас. Када су провалили у собу, приказ је био ужасан. Лела је лежала на кревету, у својој елегантној црној хаљини. Поред ње, лежали су празан шприц и гумена подвеска. *Златан метак*, рекао је полицајац. Нисам знала шта то значи. Међу наркоманима је последњи хит златни метак. Часте себе најквалитетнијим и најчистијим хероином. Знају да им је то последња доза.

Лела није хтела да то учини у стану.

Није оставила никакво опроштајно писмо.

Она је била мртва много пре тог златног метка, само ми то нисмо умели да видимо.

Дрога није само један порок, рекао је угледни писац; дрога је читава људска егзистенција; дрога је поредак вредности; дрога је чулни нихилизам. Дрога није само проблем психијатрије, она је проблем породице, друштва, цивилизације.

Где смо, докторе, погрешили?

Лела је била поражена својим неуспелим браковима, смрћу тек рођеног детета. Ми смо поражени у суочавању са животом. Ја се не плашим патње, више страха немам.

Муж ћути. Данима не изговара ни једну реч. Копни. Онда умире.

Маја је одлутала.

Мени психотерапија не теба, ни у каквом облику.

Хтела сам да вам испричам оно што о Лели нисте знали.

Хвала вам што сте ме саслушали.

Када говоримо о болу којим смо прожети, који нас сабија у земљу, који нам не допушта да дишемо, када говоримо о томе болу, наша несрећа је у

томе што смо дубоко свесни свега што нам се догађа. А ништа не можемо да изменимо. Само можемо да трпимо бол.

Ову касету сам снимила за вас докторе, верујући да ћете имати времена да је саслушате.

Ја више немам разлога да живим. Нарочито не после онога што се догодило мојој пријатељици.

Јуче смо је сахранили. Моју другарицу из детињства.

Попила је отров. Издахнула је у мукама.

Несрећна Смиља.

Знала је за све што нам се догодило. Она ми је била ослонац у невољи.

Има два сина; као дечаци били су лепи као две јабуке. Спортисти, кошаркаши. Шалиле смо се раније, да смо могле да будемо прије.

Старији син, Младен, болује од сиде. Умире у боловима. Како је добио ту одвратну болест, сада није важно. Смиља га је неговала, до јуче. Онако, како само пожртвована мајка уме да негује.

Доктори су му дали метадон, за ублажавање болова. Он узима лек, али, чинило се да не помаже. Јауче.

Прејуче Смиља уђе у собу и види како Гојко, млађи син, узима метадон. Уместо бочице с леком, на сто ставља бочицу с обојеном водом.

Слутила је, јадна Смиља, да се Гојко дрогира. Сада се у то уверила. Написала ми је писамце. Није могла више да живи после тог сазнања.

Докторе, ни ја више не могу. Мислила сам да ми је остала Маја. А Маје нема. Последњи пут се јавила из Јужне Африке, пре две године. Веровала сам да ће се вратити. Сада у то више не верујем.

Не верујем ни у шта више, осим у људску патњу.

Утехе нема.

Своје земаљске дугове сам намирила. Свет напуштам без жаљења.

Једно не знам, докторе: где смо погрешили?

(Госпођа искључује касетофон. Неко време седи непомишно. Мрак.)

КРАЈ

Александар М. Матић

СРЕМАЦ, БРАЦА МОЈ...

Александар Матић пл. Kovachich рођен је, нажалост, у Новом Саду, јер је те 1965. године укинуто породилиште у његовим вољеним Срем. Карловцима. Чудна је коинциденција да је рођење овога господина, племенитог рода, пропратила страховита поплава, па се и Дунав, који обожава, напио мало мање од покојног тата Шаце.

Изданак је једне од најстаријих сремскокарловачких породица, трговачког и велепоседничког статуса. Потомак је првог председника Карловачког магистрата и једног од оснивача најстарије гимназије на Балкану, Јована Матића, његовог сина Јефте, такође дугогодишњег градоначелника, те унука му Андреја Матића последњег сенатора Србина, 1790. када је германизација узела маха. У доба I устанка, када је реч о помоћи Карађорђу и устаницима, први се уз митрополита Стратимировића помиње баш градски сенатор Андреј Матић. (*Уметничка топографија Срем. Карловаца*, Павле Васић.)

Александар Матић је растао у великој породичној кући, старој око 300 година, влажној и руинираној, нахереног димњака монументалних димензија, у коју су његовој породици Титове власти уселиле ТП Звезда и једну сироту шиптарску породицу посластичарске струке. Помагао је оцу у пољопривредним радовима на мало преостале земље и био један од најбољих ученика и спортиста у генерацији. Желео је да постане официр, али му се није допао знак на шапци. Рад је био да упише математику у Змај Јовиној гимназији у Новом Саду, али му је до данас мука у аутобусу, па се определио за Карловачку гимназију, од које га дели само Стражиловачки поток. Ту га је велики идеалист, драги професор Зека, из најбоље намере, убедио да неизоставно мора да студира глуму, јер би све остало било грех.

Но, грех је у кући Матићевих једном давно почињен и из ње је изашла млада, збуњена и преплашена Емилија Матић-Гргуров са малим чедом

Евицом Матић у наручју. Дао је Бог и постала је највећа српска трагеткиња - Милка Гргурова, а доцније и мала Евица, еминентна глумица Народног позоришта у Београду. (*Из позоришта нашег старог*, Лука Дотлић.) Но, како било, наш аутор је за свог покојног оца Шацу остао проклетство Милке Гргурове. Чак је и стари професор техничких наука Функ изјавио: "Матићу, све сам од тебе очекивао, али да одеш у циркусанте..."

Александар Матић је, ипак, са непуне 23 године дипломирао на класи глуме и режије проф. Боре Драшковића и добио I награду Новосадског универзитета и Изузетну награду Новосадског универзитета. Радио је као глумац у "Душку Радовићу", Атељеу 212, Народном позоришту у Београду, као и за РТС као глумац и сценарист. Најпознатије су му улоге сина Михајла (*Очеви и оци*, Атељеа 212) и грофа Трифића (РТС ТВБ, тв драма *Зла жена*).

После десетак година професионализма, саблажњен и разочаран, враћа се у своје Карловце да поврати породично имање, узгаја своје липицанере и, ако Бог да, помогне да његови вољени Карловци постану средњоевропски фестивалски град. Помало и глуми, више пише, постдипломске студије на Филозофском факултету у Новом Саду му је прекинуо НАТО, али, колико га познајем, обично кад нешто почне то и заврши.

Александар с поносом носи име свог деде којег су назови пријатељи у усташким униформама на превару одвукли 1941. на Јадовно код Госпића и који је, по казивању очевидаца, одбио да спасе себи живот аконто свог племићког порекла.

Александар Матић пл. Kovachich је, коначно, срећно ожењен. Он и жена имају три мезимчета, Ану, Марка и Емилију које васпитавају у духу породичне традиције и проверених вредности, њихових старих сремачких фамилија.

Монодрама "Сремац, браца мој..." премијерно је приказана 1998. у Сремским Карловцима. Улогу је тумачио Александар Матић.

Не знам шта сте ви саде потегли чак овамо па да мене испитивате. Право да вам кажем, малко сте ми и сумњиви. Који андраг сам вам ја треба? Ал' ајд' сад кад сте дошли се'те и попите штогод.

Одакле да кренем? Па, ја не би знао какав је обичај у том вашем вилајету, Београду, мал' не рече тамном, ал' код нас у Срему се обично креће од почетка, јелте?

Ви'те 'вако! Ја сам, кад је мој баба сврно малко кући из партизана, 'ди сам се и ја с њим мућко по Фрушкој Гори те '43. године, решио да се појавим на овоме свету и тај инат сам спрово већ у јесен '44. тако да ми умал' нису дали име Слободан! Но, фала богу, нана је била, не паметна, већ, богме, видовита, па је то спречила. Е, а сад се питате, како кулачка фамилија, а баба у партизанима? Па, ви'те, код нас у Срему није био ко код вас тако богат избор разни' наши' војски: партизани, љотићевци, па недићевци, па дражићевци... Код нас су биле усташе, браца мој, па ми нисмо ни стигли да се побијемо измеђ'себе ко прави Срби. А и комунистички покрет је био јаки... Имали су здраво јако добре методе. Дођу код моје матере и кажу: “Ружо, знамо да ти се човек крије у кукурузима. Кажи му да се јави код нас у чету, без дивана!” Баби се, руку на срце, није то друштво баш свиђало, јер их је знао из бирцуза, све сам френтер, вандрокаш и шилибактер и ко би реко да ће се после рата, јелте, ти исти другови тако добро надградити. Елем, ето ти врага, дође опет онај илгалац, то су сада те методе, и каже: “Ружо, ако ти се човек до сутра у дванајс' не јави у партизана, пријавићемо га усташама, па нек види 'ди ће!” И тако је мој баба, бог да му душу прости, посто споменичар. Никад се с тим није особито поносио ко неки, а вајде је слабо видо, осим што је осто вечити пример. Кад су другови узимали земљу, баба ти је ко пример моро добровољно ићи да се пријави да њему првом одузмеду, јер тако треба за добробит и једнакост народа. Кад су узимали коње за задругу, мом баби првом, и о'ма и' другови више онако усвојиду, те наше кулачке коње, а све у ствари због службени' потреба. Кад су затварали због обавезе, бабу првог, да се лепо види како је нова власт поштена и нема протекције. Већ после кад се

давали кредити за тракторе, ми добијемо задњи, опет из исти' разлога. Тако су се мом баби, ко примеру, све оне ране, партизанске, што и' је по Босни зарадио, на зло дале, а од благостања у новој држави, мал' нам се оцак није срушио.

Е, ви'ш, негде у то време кад су којекакве новопечене газде имали већ по три трактора и читава чуда од те механизације, ја сам се поче момчити. Баба је то о'ма осетио, да сам ја стасо, а почели смо малко, што се каже, на ноге стајати и без трактора. Знаш, код нас Сремаца, инат је јачи од оног америчког трактора, Џон Дир што га зову, а и бабу су другови малко заборавили, та ваљда су нашли новог примера. Елем ти он није више имо дваред годишње бесплатну апанажу, да л' у Митров'ци, да л' у казаматима Петроварадина, а бога ми, ни мора, сирома, не би видо да га другови нису, преко везе, малко послали до Голог отока.

Браца мој, што смо баба и ја радили! Лети од сванућа, а зими никад зору нисмо могли дочекати, већ упалимо електрику, па радимо ма шта било по авлији. Радимо ћутке. Једнако се знојимо и лети и зими. Ни један да застење, сам' баба с времена на време процеди кроз зубе: “Уста и' јебем кравава!” Већ сам и ја разумо на кога се то односи и некако ми пуно срце и све ми жиле набрекну кад им баба одбруси тако по сремачки, па о'ма' запнем још живље радити. Чудо је тај наш сремачки инат. О њега су многи зубе сломили. Та ми смо из ината и настали, и да нестајемо, опет би неко чудо из ината направили.

А увече кад седнемо да вечерамо, мати нас ћутке двори, намрштена ко Краљевић Марко, јер и Сремице имају, и то мал' гори инат од нас Сремаца. Баба вели: “Жено, дај сину и мени по комовицу да попијемо, софорт!” Покојна нана нас гледи из ћошка поред фуруне 'ди је вазда ложила чокове и грејала старе кости, па вели мом баби: “Сине, што толко радиш? Струнићеш и себе и то дете, а знаш како ти је отац млад умро.” А баба вели: “Ја сам своје “доброј'тро” видо. Сам' кад ми је син одрасто да може бремене преузети и бабу да запамти, а ја ћу радит' док ми пара не иде на нос, па валда ће њему синут сунце јарко.”

А ондак ја устанем, пак се станем спремати да изиђем на шор и до центра, а већ сам малко знао и код “Тире” у бирцуз свратити. Нисам се облачио по моди, већ по сремачки: везену кошуљу, до грла закопчану, прслук од атласа, црни, а из њега вири златан ланац са сатом што је још од покојног бабиног бабе осто. Ондак чојане црне рајтозне и чизме са високом саром, каранке што и' зову. А одзгоре бабину доламу док је био млад, са сребрном пуцади и астраганском крагном. Та ко нова је била, сам' је на рукаву левом малко мољци начели, ал' то се у помрчини није ни вид'ло! Па накривим мало по бећарски шешир, црни, што ми га је баба ономад у Руми на вашару купио. Ондак уђем да с' поздравим. Старој нани пољубим руку и кажем: “Љубим руке, нано!” А она мени: “Та 'ди си пошо, рођени мој, по овој зими? Седи ту поред мене па се греј!” А сузе јој наврле на очи кад ме види онако лепог у присталог и још вели: “Деда, плунути деда!” Матер ми на то бесна каже: “Та ваљда је нешто и на моје налик!” И ко послом изиђе на авлију, а баба се маши буђелара па извади пара ко да два трактора и комбајн имамо. Глас му задркће: “На, не мораш све потрошити, ал' нек ти се нађе и немој да те ујутро дваред зовем!”

Е, ондак ја изиђем на шор, па одмак на другу страну пређем. Тамо су ме вукле густе плетенице, боје зрелог жита и очи плаве, бистре и дубоке ко вода бунарска у којој се небо огледа, па кад сам први пут у њи' погледио, ко у бунар да сам потоно. Та већ сам осећо њен поглед с кибиц-венстера и поче да се носим ко пастув парадоз за други дан Божића. Па кад дођем до њеног пенцера, па јој куцнем, онако бећарски, она отшкрине и топо ваздух од нарајцане каљеве фуруне донесе ми мирис њезиног сочног девојачког тела, малко помешан с мирисом зимски' ружа и зрели' дуња с шифоњера. Па ја ондак извадим из цепа два-три ораја и лепу, румену јабуку, што сам јој унапред спремио, и шеретски јој намигнем: “Лепо спавај, комшинице! Немој да би штогод брезобразно сањала!”

А тог пролећа се још, онако, више зближили. Кад ја прођем поред њезиног кибиц-венстера и малко накривим шешир на десну страну, она каже њезиним' да иде да набере маслчак за зецове у црквену порту. Ја је онде већ

чекам, па ондак по најладовитијим буцацама као беремо маслачак, а у ствари тражимо детелину с четир' листа и опијамо се што смо тако близу једно до другог. И баш код такве једне детелине нам се руке, ознојане, ал' не од оморине, саставиле. Ондак смо ту детелину заједно узбрали, пак смо је и “нашом срећом” назвали и замотали је у онај папир од чоколаде, злато што се зове. Ја сам моју срећу њојзи поверио, а она је у недра сакрила, 'ди сам је ја много, здраво много пута тражио.

Ал' ви'те сад како нам се љубав искрзала и у пра' претворила. Прво нас је приметио њи'ов велећасни у шокачкој порти, па је казо на сред мисе: “Брачо моја и драги верници, има мецу нама и таки' који срамоте нашу заједницу и свету столицу у Риму па се овде на прагу божјег храма вуцарају с којекаквим, све као беручи маслаћак...” А све, цукела једна фратарска, стреља њу с очима урокљивим док се није расплакала и на врат на нос утекла из цркве. Ни ми Срби нисмо никад оскудевали са домаћим издајницима тако да су моји, што се каже, на време сазнали. Мој се баба сам' ућуто, мати ми је сиктала ко гуја, а нана ми је рекла: “Па добро, блесави деране, зар од толики' цура ти баш ту што није наша, а знаш да је њезин отац '41. тражио ко луд твог бабу, та валда на бозу да га изведе! Окани се ти ћорава посла па да тебе нана лепо ожени!” “Јао, нано, та је л' опет за ону што је шес' година од мене старија?” “Ајд', немој бити Зула-луди, важно је да је из добре куће и да је наша, та нећеш је у супи кувати!”

Тако се то код мене у кући одиграло, а код њезини' не знам шта је тачно било, сам' кад смо први пут увребали прилику у четир' ока да се видимо, видо сам да је фасовала, јер је испод исти', имала, богме, лепу шљиву. Ја је се ужелио, за шљиву и не питам, већ би о'ма' ону нашу срећу у недрина да потражим. Кад она ти се нешто укочила ко бандар и одједаред ће мени, ко гром из ведра неба: “Мој отац каже да је твој баба један робијаш и непријатељски елеменат вазда био!” Мене ко да си ошино камцијом преко очију и палијом по глави. Таман сам јој 'тео рећи да идем пастува да оседлам па о'ма у свет да бегамо, а она мени тако за мог бабу: да је елеменат, па још непријатељски. Шта је њезин ондак, семе му јебем усташко које га излегло?

Ништа јој нисам казо, сам' да ми врати ону нашу, већ поменуто “срећу” умотану у злато од чоколаде, јер ме воља да је тражим прошла моментално. Ондак сам је одмото, а она се сва искрзала и скоро у пра' претворила, пак сам онда у њу дуно', а ветар је одно ко и нашу љубав. После ми је тек пало на памет како никад нисмо чупали маслачак и “срећу” тражили у нашој порти, нег увек у њиној, а да нас је парох, наш отац Јова видо, разумо би и ћуто јер сигурно знадем да и он воле срећу потражити.

И страшно сам се ождеро ту ноћ. Излупо сам “Тирин” бирцуз... Од ракиски' чаша, преко вински', све до кригли, а онда сам прешо на амбалажу. Прво винске флаше и сифони, они су ми били 'место наоружања. Кад Цигани почнеду да забушавају, ја ошинем сифон под ноге, а срча пада по њима ко перје да лети. Флаше од сокова нисам диرو, нег' сам с пивским поче лустере гађати док и' нисам све ушицо. Кад сам аузлоге разбио, већ је “радио-Милева” прирадила па је стиго мој баба да види да л' му се то деран јединац весели ил' тугује. Сви мислиду свашта ће бити, а мој ти баба рођени, оседло пастува Ви'ора, још тад сам заволо да малко пројашим кад се ождерем, каже: “На, пролуфтирај се, ал' немој да би галопиро, сам' касом и постранце, та валда смо Сремци, нисмо каубоји!” Ја у седло, баба у бирцуз. Цигани мислиду да су се спасли, па да загребеду на врата. Баба и' је сам' погледо, а Перица капел-мајстор подвикну: “Стој Цигани, оца вам јебем циганског, са' ћете да свирате само за мене и кума!” Па крену ондак ону “Тешко ли је љубит тајно...” После сам сазно да је и баба кадгод сличне јаде имо. Ја сам за то време пројашо пет, шес', дванајс' пута поред оног кибиц-венстера 'ди је кадгод тако лепо мирисало, тачно по бабином савету, сам' сам још и малко пево, а фала богу, имам гласа ко да су ми грло вратилом бушили. Запево сам ону нашу народну, што никако њина не мож' бити: “Спремте се, спремте...”

Кад сам се врно чујем музика ради све у шеснајс' пак мислим како бабу још да обрадујем и изненадим. Досетим се и кренем Ви'ора, браца мој, на пет, шес' степеника, малко се сагнем да промашим рагастов од врата, па право у бирцуз. Притерам Цигане коњем баби уз шанк, ко Краљевић Марко јањичаре, а баба сав блиста што има так' вештог и способног дерана. О'ма' ми наручи

велики шприцер, ал' малко тањи. Ја му пружим руку, онако с коња, па попијемо брудер-шафт, на екс. Е ондак сам ја ошино с коња о Тирин олајисани патос да мал' Цигани нису “Вечнаја памјат” засвирали. Ту ноћ ми се лустер у соби стражњој тако окрето, да у зору до клозета стиго нисам! На једвите јаде пенцер отворим, пак ти лепо у суботње јутро, пијачно, целу целцијату душу пијану истресем на шор. Мати да ме искида, а баба јој кроз зубе вели: “Беж' у кујну! Сине, и баба се каткад ождере, ал' виш' кол'ку авлију имамо, не мораш кроз пенцер да те цео комшилук види, та ниси мушкатла!”

Не знам шта би вам сад причо, а видим да гледите у мене, да простите, ко теле у шарена врата. Прошло је много дана у штали, на њиви, да л' у свињцу ил' кокошињцу, на орању ил' у жетви, а исто толко ноћи. Та, не сам' по Срему и Војводини, већ питајте за мене музиканте и у Нишу, а тек у Бањи Врњачкој, па и на мору, ал' на овом нашем, православном што се зове. Све су те ноћи биле пуне тамбураша, драгачевски' трубача, па чак и ови' музиканата, електричари што и' зову, јер валда зато што не знаду да свирају, имаду увек бар једну певаљку, и то добру... Тешке су те ноћи, мој брацика, јер ти сутрашњи мамурлук виси ко камен о врату. Ал' сећам се једаред седи мени једна снаша у крилу. Није Сремица ал' има срце ко Фрушка Гора. Сам' конобар и један мој омиљени Босанац, Бора из Паланке, у ћошку и дванајс' Цигана што сам и' сабро из два бирцуза, а Бора и' превезо пезејцом, што су га “шевролет источног блока” звали. Ја поделим музики пара, доста, а они одсвирају две песме па блејиду у мене ко овце. Јест да ми Сремци од оружја обично сам' брицу носимо, ја сам због дотичне снаше што није Сремица, па јој ни муж није, поно, мимо обичаја магнум један, онај 357 што га зову. Па кад су ме музиканти добро насекирали, а ја велим капелнику, неком Мији из Дeroња: “Дедер, кума Мијо, да ти нешто ша'нем!” Кад се он саго, ја му турим ону цев од пиштоља у уста, ко цуцлу, успут сам му зуб онај златни цигански, у душник утеро: “Чергу вам јебем, у казан сад све новце што имате на пола да исцепате, па полак на астал, а други' пола код мене у цеп!” Е, што су свирали, ко бечка филхармонија, а ако ми се причини да фушериду ја сам кажем: “Боро, онај забушава”, а мој ти омиљени Босанац скочи па тресне тог

дотичног ко буквом! Та толико су свирали да сам се ја уморио, а снаша ми заспала у крилу ко прасе сисанче.

У то доба нана ми се већ давно упокојила, бог да јој душу прости и лака јој црна земља била. Остали су баба и мати нешто пред славу нашу крсну, уочи светог Илије и баба ми почо да побољева и ко да га неки инфаркт дирно. Мати, канда по први пут ко да је умирила гују на срцу, па 'ди је свака Сремица носи, престала је бити џангризава и чисто нежна постала према баби па и према мени. О'ма' се вид'ло да не слути на добро! Чак уочи дана кад се слава већ мора почети спремати, вели мати баби: “Да не слаavimo ове године, већ кад си болестан.” Мене ко да је нешто пресекло у стомаку, а баба се разгоропадио и још једном подсетио на оног старог ког знате из приче: “О, јебем ли ти свеца твог женског, та нисам умро ако сам малко болестан! Софорт да си сутра спремала и немој да би шпарала штогод, јер ћеш ме упамтити ко никад до сад!” Први дан свечара увек нам долазиду кумови и фамилија, други дан комшије и пријатељи и све је прошло како Бог заповеда, сам' што сам приметиио да баба много ређе наздравља гостима нег' лане. То ми се још мање допало јер трећи дан свечара кад идемо малко до “Тириног” бирцуза, баба и ја да почастимо и оне кафанске другове што не долазиду на славу, а баба ти мени: “Иди ти, сине, сам. Баба ти је грдно уморан па би прилего малко.”

Никад ми у животу није било тако тешко, ко да ме је гром ошинуо. Све некако радим по авлији, па ми се чини да чујем бабин глас. Други ма' заустим ја њега да позовем. Ноћу сан на очи не долази, а у зору јастучница мокра од суза. Ондак сам узимо косу и гладалицу па иако имам косачицу, косим детелину ручно по врелом августовском сунцу док не прецркнем од умора да с једва имам снаге до куће вратити. Тако је временом, с радом, бол умино, а туга се претворила у лепу и увек живу успомену, да му је слава и лака црна земља и вечни покој души.

И тек ондак сам решио да послушам бабу и да се оженим на шта ме је наговаро јер, сирома', ко да је слутио да неће унучади доживети и љуљати и 'у крилу. Е, ал' оженити се, браца мој, у данашње време није баш лако. Све би

ове данашње фрајле да буду а ни једна не би за паора. А и слабе вајде од њи', кад су краву више пута ви'дле на слики од чоколаде, нег' у штали, а супу би 'теле да кувају у експрес лонцу! И тако сам се у том трагању оженио први пут Сервијанком једном. Ајд' мислим, наша је, кад оно ти њезина фамилија кад смо у гостима па пијемо ону њи'ову љуту, јест да код нас друге ракије и нема, свака љута, мал' мал' па мени: “Види ти нашег Пречана, пази Лало да те не увати...” Ја све изврћем на шалу па им велим да и' развеселим а малко и упозорим да је Аустроугарска царевина у наслеђе оставила Бачванима фабрику плугова у Суботици, сам' да ринтају и да се фале, Банаћанима лудницу у Ковину, а Сремцима, богами, затвор у Митровици. Све сам издржо, ал' кад ми каз'ли да ми Пречани, баш и нисмо неки Срби, већ да му више дођемо ко Швабе, ондак ми је пуко филм! Казо сам им да је после пропасти светог кнеза Лазара и великог војда Ђорђије црног, све српско, а што је било храбро, лепо, богато и јуначки се борило, морало, с патријарсима нашим на челу, пребећи, а да је Србијици нашој старој виш' остало они' које Турци нису 'тели ни на колац, ни на неш' друго да набију! Част изузетима, да се не би ко увредио, јелте! Ондак мени један црномањаста, а тај је најбезобразнији био, вели: “Види гу како си бео, прави Шваба, мој Лало!” А ја њему: “Та погледај се ти, мој Гецо, како си црн и коси' очију ко да си из Анадолије и немој да се вређаш, браца мој, јер твоја је баба била лепа па није стигла до шуме, већ јој Турчин угуро још у вајату!” И о'ма' сам казо да доведу ватрогасце, јер кад се Сремац потуче прво они шмрковима крв опереду, па ондак тек стиже 'итна помоћ и народна милиција.

Што се тиче саме те моје прве жене, није она ни тако лоша била, сам' да није имала, грдну ману једну за нас Сремце. Ви'те, ми смо валда друкче васпитани. Код нас се женској деци, ајд' добро, увр' главе, купи једна-две лутке од сиграчака и то више зато да се од мали' ногу учиду шити. Ал' мушкој деци како сиграчке, ју наопако! Та она имаду ону ствар па нек теглиду и сиграју се до миле воље. А опет ондак кад смо се мушкарчићи, јелте, са тим нашим цурицама сиграли, то су биле којекак варошке игре: “мице”, “не љути се човече”, па ластиша... Та ми смо се о'ма од мали' ногу сиграли: “тате и

маме” и “доктора”, а највише смо волели да се сыграмо “крмаче и нераста”. Што вам је то једна лепа и поучна игра, да вам је сад не описивам... Ал' колко је поучна то се најбоље вид'ло кад дође време да нас упишеду у гимназију; да л' у Руму, ил' Митров'цу, ил' Карловце Сремске. Ту ти, браца мој, од прве године о'ма уведемо оно што се данас зове “сексуално васпитање”, па кад ми добро обучимо те младе фрајлице варошке, ондак тек оне уче њи'ове фићфириће и то из виши' разреда, а ови млађи варошани, а они тек имаду да се начекају...

Ја ти, браца мој, не знам ни једног правог Сремца да тај трпи у кревету поред себе жену обучену. Как'и ладно, свеца им јебем женског! Нек се прибиједу уз мушкарца па кад се чисто онако протрљаду кожу о кожу, да ви'ш како ончас жива ватра сукне. Елем, а она ти моја Сервијанка била нека зимогрожљива... Свеца јој њеног, па кад се обуче, та не знам ди' све нађе! Гаће неке, ко Тарас Буљба да и' је носио, па још на њи' мој стари унтригер, а озгоре шес' слојева разни' блуза и дуксера... Од мог покојног бабе нашла појас што се леђа греју, а бог'ми, док се кревет не угреје, и неко гуњче је знала да обуче. На ногама штрикане чарапе од домаће вуне, најдебље... У, гајде јој женске, сам' фали оне њи'ове опанке, шиљкане да обује, па ко надничара как'ог да јебем! “Та погледај се как'а си! Лакше би распаково и неку Тотицу матору!”

Женио сам се још пар пути, ал' уз све ове већ поменуте тешкоће, кад би бар човек мого да бира да л' да има тумор, ил' Сремицу за матер. Па да изабере тумор, јер он мош' бити и доброћудан, а Сремица никако! Та шта да вам кажем, мојој је матери једна проста, друга лења, трећа није наша, четврта би сам' да се окористи... Јој, да је баба жив, па да је малко подшпрајцује и подвикне, софорт би се довела памети!

Ал' ви'ш, браца мој, некад тако у ведрој летњој ноћи, преврћем се по кревету. Сам у стражњој соби, 'ди увек спавам, па ми недостаје, не жена, одређена, већ више ко лебац кад га човек не би имо. Ондак устанем па ми поглед падне на креветац још док сам деран мали био, па помислим како би лепо било саде послушнути срце једно мало, како куца и помиловати по коси,

да л' дерана ил' цурицу. Па ондак изиђем на гонк и често се тако растужим сам самцит, међ' оноликим звездама. И мати ми је већ стара. Вредна је. Ватра жива. Ал' се израдила, на прагу је доби кад ко и покојна нана треба да седи зими уз фуруну па ако 'оће који чоков на ватру да баци. А и ја овако кад искрено помислим, ако се до сад нисам налумпово, коња најашо и снаша наљубио, сам' ми преостаје да умрем рањав и жељан, а то никако не би' воло, никако... И о'ма' се вратим у кревет решен да своју срећу заокружим како год знам и умем.

Ви'те, у то време нама се већ издешавале ове већ познате несреће што и' можемо сврстати под име “Споразум дејтонски”, а што се неки поносиду да им је успех то велики. Е, како им је то успех, види се како ми живимо данас и мислим да би и' сваки поштен човек јебо малко тако успешне! Елем, то ти је довело дотле, да су наши Срби из Крајине сад којекуде по тим неким колективним, а да су наши Рвати, бо'ме, често и утростручили капитал, јер су лепо, натенане, више пута ишли да бирају коју кућу да замениду. Оне моје комшије, што сам им се воло с ћерком, не би ни ишли. Нису ни они сви исти, ал' зет им запо. А зет им је од они' што и' Тито дово из 'Ерцеговине да попуни бројно стање за рачун они' усташа што смо и' ми Сремци потукли. Марију му јебем мајку, да знам 'ди стварно лежи, ишо би глогов колац у гроб да му забијем, јер ми се чини ко да се повампирео саде!

Тако су ти лепо те моје комшије очли, а на обострано задовољство, да се не гледимо ко керови кад већ не смемо да се побијемо ко људи, а све због већ поменутог нашег великог успеха, “дејтонски споразум” што га зову. На њи'ово место дошли неки наши, да л' сад из Титине Коренице ил' Партизанске Дрежнице, увек бркам те славне српске називе и заблуде због који' смо и данас најebали, знате. Ја, и' лепо дочеко са леба, сољу и ракијом да залијемо. О'ма' сам видо да нису лоши људи и да ћемо бити добре комшије, а кад сам им ћер видо, охо, о'ма' сам помислио да би се и ородити могли. Наочита цура једна, цак од педес' кила у зуби да носи, а једно фртал' ови' моји' Војвођана не би са њом смело руку обарати! Шта сам мого, помого сам им све, па и данас, а они мислиду да је то из чистог патриотизма! И све сам чистио онако фини, ко

какав варошан, јер цура је малко више млађа од мене, ал' мени у кући нека стрина и не треба. Па ондак увече после посла, 'ди се често испомажемо, тако седимо и пијучкамо. Богами, воледу и они да потегну, па и запевамо, а то ми се малко не свиђа, јер они имаду неки чудан обичај да запушиду једно уво, сад не знам да л' лево ил' десно, то је валда да не оглуvidу потпуно јер се здраво јако деру кад певаду! Воледу и о политици да причају и фалиду своју државу која је баш добра била, како им се понекад омакне, “организирана, ћуј”. Не знам што је ондак сам' тако кратко трајала.

Е, ту сам и' оборио с ногу! Што је ћер њи'ова, а моја симпатија Јела, гледила на ме и смешила се, то ме је посебно осоколило. “Та, браћо, Срби, немојте се сикирати за државу! Ви сте у Срем дошли, 'ди се Босут улива у Саву, а канал Вртич у Босут, па кад прокопамо још километар канала до Дунава, наш ће ти Срем бити континент, а не нека покрајина ил држава! Па ћемо ондак запатити једно десет милиона наши' свиња сремачки', ласани што и' зову. Рентабилне свиње, чудо једно, више се раниду у шумама босутским, нег' код куће! Црни ко гавран с уврнутим репом, од сто дваес' кила имаду деведес' кила масти, дваес' кила мяса и десет кила чекиња, а лети кад се разгреједу на сунцу, онако навиксане, сам' и' боцнеш шилом у бут и подметнеш врућу лепињу, а маст цури и сам' фали још алеве паприке озгоре. Е, од њи' ћемо правити све врсте дизела и бензина, осим безоловног, нек радиду нешто и Европејци, па ће наш континент Срем постати чланица ОПЕК-а, ко Кувајт и Арабија Саудијска, а Рвати бољ' нек буду мирни и ћутиду, јер ако два дана не дамо ласанима куруза, појешће и њи' и ципеле, а од тенкова ће им сам' гусенице остати!”

Видим ја да ме Јела гледи и да сам ја за њу већ прецедник сремског континента. Па запевам “Тихо тече Сава...” А радујем се у себи: канда ћу се опет женити!

Александар Поповић

**ФРАНШЕ Д' ЕПЕРЕ
НА ЈУЖНОМ БУЛЕВАРУ**

Александар Поповић (1929-1996), драмски писац. После завршене гимназије допада Голог отока, а по изласку из затвора бави се разним пословима (молер, цинкограф...). Његов професионални књижевни рад започиње 1958. сарадањом у дечјим драмским редакцијама скоро свих наших радио станица и објављивањем књига за децу ("Тужни град", "Девојчица у плавој хаљини"). Извођење фарсе "Љубинко и Десанка" у Атељеу 212 1964. године означава почетак Поповићевог плодног и континуираног позоришног рада. За само пет година (од 1964. до 1969.) изведено је тачно тринаест Поповићевих комада на сценама београдских позоришта. Од те 1964. године до 1996. изведено је укупно педесетак Поповићевих позоришних комада за одрасле и децу у нашим позориштима.

Написао је и око 500 сценарија за телевизију (тв серије за децу, одрасле, тв драме, итд.), мноштво радио-драма и роман "Убиство у троуглу".

Главна дела: "Љубинко и Десанка", "Чарапа од сто петљи", "Развојни пут Боре шнајдера", "Смртоносна мотористика", "Друга врата лево", "Капе доле" (забрањена), "Мрешћење шарана", "Бела кафа", "Кус петлић", "Тамна је ноћ", "Баш бунар", "Црвенкапа", "Снежана и седам (увозних) патуљака"...

За књижевни и позоришни рад добио је бројне награде и признања - две Стеријине награде, два "Ђурана", итд.

(Жагор. Д' Епере за кафанским столом.)

Д' Епере: *(пева)* Лет, лет,
птичице мале!
Лет, лет, лет!

(Говори) Не кажем ја вама ништа!... *(Пева даље)*

Љубичице плаве
подигле су главе!...

(Говори) Ја вас не дирам, немојте ни ви мене!... Ви имате свој астал, ја имам свој астал! Свако у животу има свој астал... И свако има сва права за својим асталом!... Перси-перту?!

(Смех у другом плану) Ако вам се свиђа мој астал, изволите!... пређите код мене у друштво!... Ако вам не смета што сам ја мало весео?... Неће нико са мном?... Молим!... нећу ни ја ма с ким! Ја сам чика Дуле! Ако сте слушали за чика Дулета са Чубуре!

(Запева) Нисам леп,
ал' сам драг,
према свакој
отмен, благ...

(Говори) А даље није важно! Ништа уопште није у животу важно! Сем другарства... е, то је важно!

(Запева) Љубичице плаве
подигле су главе!...

(Викне) Живео наш лепа Београд са његовим аутономним покрајинама Војводинама и националним Мађарицама! А бато? Шта кажеш, буразеру?... Ништа? Сви ћуте?

(Запева) Лет, лет
Птичице мале!
Лет, лет, лет!...

(Говори) Чика Дуле је мало расположен... Да ли неко има шта против тога? Нико! А да ли ко нешто замера чика Дулету? Нико!...

(Запева) Ми смо деца весела,
 весела, весела!...
 Ми смо деца весела
 на овоме свету!...

(Говори) А код куће сам оставио једно весело, али мало веће дете!... Има чика Дуле једно детенце! И нека дете мало зебе... неће да назебе... држећа је то беба!... Двадесет година је млађа од мене... То ми је друга... Од прве имам сина и ћерку... Иха... И све сам ја то већ поженио и поудавао... Унучиће: пет комада!... А ова друга, Леонка... она је Мађарица!... ех, то ти је једно нужно зло... Ко да се буни?! Шта има да се буни?! Нема то код чика Дулета! Слобода личности, бато!... Зна се шта се под тим подразумева... Ја кад хоћу да будем весео, има да будем весео... и тачка! Нема нико да се буни... ни да ме бије!... ни да гребе!... и тачка... Ако коме није добро, нека покупи своје прње... нисам се ја код некога увалио... соба је моја... и тачка! Коме се не свиђа, напоље, хајд'!... чистац!... Не односи се то на вас... пардон! Ја се вама не обраћам... И ви се мени не обраћате? Нико се никоме не обраћа... сви окренули леђа чика Дулету... чиме је то чика Дуле заслужио?! Дечко!!...момак!!!... мислиш ли ти мени донети нешто да оквасим уста?... У, ала си фини!... Молим, молим!... Да се прочита... Где ти то пише?... “Ако... си ми... пријатељ... не тражи вересију”... Па ко вам је тражио вересију?... сад ћеш да видиш, да се увериш да чика Дуле није муфљуз!... А које друго?... Ово?... “Сва-ка... намерно разбије-на чаша... плаћа се хиљаду динара...” “Пијане... госте не слуужимоо”... Је л' ти, бато, на то циљаш?... да је чика Дуле цугнуо преко мере?... е, мој!... Ево народа, нека сви кажу!... Народе!!... је л' истина да сам се ја нацврцао?! Да будем мало парламентарнији?... молим... ништа... Ово ћу ти, друже, упамтити... Ти ћеш због овога!... Нећеш ти више у овом локалу!... Научићу те ја како се културно понаша с гостима!... У Дирекцији ћемо ми!... Чекај, Ратко Антонијевић ће теби пресудити!... Мислио си: не знам ко ти је директор?... И кажи том свом главоњи да дође овамо!... Нећеш?... Покајаћеш се што нећеш!... Само се ти сад трси, па ћеш се после ујести позади... И тај твој шеф сале!... поручи то тамо главоњи!... Зна он мене одлично!... Кажи му само да чика Дуле

са Чубуре седи овде!... прекрстио руке и само му се брк смеши, ко Франше д'Переу на Јужном Булевару... еј!!... нека се он не прави луд!... Страшна ли су времена дошла, другови?... кући те гњаве, овде те игноришу... нема човек више где да се склони... Ту неки жутокљунац мене да учи памети?!... он мени да забрани да ја будем весео?!... Е, баш ћу да певам!... не пева ми се више... живот ми је пресео због таквих и њима сличних... али хоћу да певам из ината!...

(Запева) Нисам леп,
 ал сам драг,
 према свакој
 отмен, благ...

(Говори) Их, кад човек оде у пензију, нико га више не зарезује ни за суву шљиву... од старе крнтије сви дижу руке!... Док си у смени, дотле само вредиш нешто... Море, човек треба да ради до последњег даха!... и ни једној да не опрашта... Погрешио је чика Дуле што је пристао да оде у пензију... могао сам ја још да гурам као виши манипулант!... Па плава униформица... качкетић... став ко Франше д'Епере на Јужном Булевару... ух, ала су цупкали око мене!... Шта каже “Пет вагона филера”?... молим!... Исплата на поузеће... овде... Сад ћемо ми то да срачунамо, кажем ја... то су десетотонци... пута три и тридесет динарских пара... кажем ја: “Како уплаћујете, барираним чеком или вирманом по пријему фактуре?” То ће да изнесе око сто шездесет пет-шест хиљада и неколико стотина динара... “Ама, чекај!” - каже... “То је камен!!” “Не знам ја”, - кажем ја... “Овде пише: филер... може бити: нула ге?”... Онај чупа косу... “Камен!” - каже... “Млевен мермер!” - каже... “Ходи, погледај у вагон”, - каже... “Није моје да гледам”, - кажем... “Моје је да прочитам из товарног листа... Ако је он погрешно декларисао, ја то – нити могу, нити хоћу да исправљам... а и да хоћу, не смем!” Онај сав у голој води... руке крши!... само што на колена не пада... “Помагајте!” - куморади... “једина је помоћ”, - кажем, “да се пошиљка врати у полазну станицу... нека пишу нови лист... и нек плате дуплу возарину, па да им то буде за памет, да науче како се шта декларише!”... А он!... јао, он ме мики!... па ме тапше и тетеше!... Ух, био

сам!... Прво га добро испресавијам!... тек после га пустим: хајд!... он оде, а ја руку у цеп... кад у цепу коверат... споља без адресе, празан... а изнутра: пун!... А код куће некад кажем, а некад прећутим... ал' имао сам један цепчић изнутра... испресавијам, испресавијам, па у цепчић... нико не зна шта ја имам!... ал' имам, никад нисам без трошка!... Их!... Смејте се, смејте... видим ја иако не гледам... имам ја очи и позади... Само се ви смејте чика Дулету... тако то иде, времена се мењају... изврну се и мало јачи људи, па да видиш како се игра по мртвом магарцу... Ал што се ви мени нисте смејали пре двадесетак година, питао бих вас онда?!... Пиксла са астала, па у чело!... то би било... ал и то прође... Проћи ће и то ваше!... и вас газии време... Море, ено га и Франше д'Епере је зарђао на Јужном Булевару!... добро се ја још и држим... Ко ме се ви смејете, кад сте сами за исмејавање, а? А чије су оне фиће паркиране пред кафаном, а?!... То је вама дика!... Кола!... Моја кола!... Ја имам кола!... Хоћете ли да вас одбацам својим колима!... Да скокнемо мојим колима на коктел?... у хотел?... на мотел?... Elle!... Elle est merveilleuse!... L'amour francais!... Француска љубав, вуче вас... је ли?!... За толико и чика Дуле зна француски!... није ни чикина душа рутава!... Ал цаба вам те ваше конзерве, то и нису никакви аутомобили!... Без папучице!... Где да ставим контрабас, кад нема папучице?!... Чика Дуле се никада није возио без контрабаса... Па једном доле у рупи, код Бристола! Држале тај шпајзл три сестре уседелице... А покојни Стева звани Јумба улети, па клекне пред оном најстаријом... увек је седела за портирским пултом и грицкала пржену кафу...

(Наједном весело запева) Ћири – бири – бела,

Маре моје!

Ћири – бири – бела,

Маре моје!

Ћири – бири – бела,

Маре моје...

Одох у марине!!

(Говори) Па кад развезе Јумба!... “У парку седим!... три дана дреждим!... три ноћи обигравам!... три године страдам!... на оној клупи преко пута... да вас гледам!... ја вас обожавам!!” Урнебес, људи!...

(Наједном запева весело) Кад је лепа, кад је кротка,
па кад иде као шотка...

Тумбе – лумбе, тумбе- лумбе, тумбе – лумбе!

(Говори) Из ничега састависмо громовско друштво!... Навали нека палоција!... Не зна се ко кога јаши!... Из ресторана у кујну!... из кујне у салон за пушење!... па кроз собе!... па на собе!... дурх из собе у собу!... попадасмо у подрум!... срушисмо хотел, не остаде ништа!...

(Наједном запева весело) Већ су то гаћице
моје Марице!...

(Говори) А ја и мој покојни Јумба се пред зору извукосмо, па шибав таксијем за Нови Сад!... А Маргита!... Ех, Маргита, Маргита... ти си била крчмарица Јања!... и коктел, и хотел, и мотел!... elle, elle! Што сте се разрогачили?! Што цакам француски?... Па ко је нас просветио?! Имамо ми мало и француске жице од Светог Саве!... Је л' му мајка беше отуд? Францускиња, богами!... Осећа се то!... нагињемо се ми на l'amour francais!... Хистерични смо!... Маргита, хистерични... Ех!... Кад излете Мргита пред кафану с флашом вињака!... па кад тресну ону флашу вињака о калдрму: пљас!... прште стакло, замириса цела улица на вињак, у раним јутарњим, најситнијим сатима... А Маргита викну: “Живели Срби!!!”... ех, Маргита, Маргита... Ништа ја вама нисам рекао... и немојте да ждракате у мене!... с вама ја немам апсолутно ништа!... нити се ја плашим што ви... Изиграваш ту дежурног... јесте!... орган у цивилу... аха!... ко што смо ја и мој покојни... Ух, велике ће користи видети испостава од таквих као што си ти!... Никога нисам дирао... нашу народну власт нисам вређао... *(Наједном викне)* Живео наш лепо Београд са његовим аутономним покрајинама Војводинама и националним Мађарицама!... И шта ми ко може?... Ово је јавно место... могу да седим док ми се седи и да ме нико не помери с места... закон не налаже да се мора пити... а мора се поштовати свака професија... једнакост је, бато!...

(Наједном блажено запева) Као мали спахија,

ето тако живим ја!

Седим, певам, пушим,

никога не рушим!

Ето тако живим ја...

(Говори) Не бојим се ја никог, нити сам се икада бојао! Целог живота сам рушио пред собом!... никада нисам пристајао да идем за другима по рушевинама! Ко не верује нека се спусти на малу станицу Београд – Сава... не треба ништа друго, само нека пита за чика Дулета отправника... чуће све!... најбоље ће се тамо информисати!... Свашта сам у животу пробао, али бараба никада нисам био!... И нећу да ма ко од вас помисли да се хвалим... ено му мала станица Београд – Сава... није далеко, прошетајте се... “Волео је живот са свих страна!” - рећи ће вам. И то је тачно!... Увек ми је било најтеже кад дође оно да престане... “Немојте, људи, сад кад је најслађе!” - говорио сам... али коме?! И коме сад говорим??! Вама ја ништа не говорим!... разговарам сам са собом, то је дозвољено... “Ех, што живе слабићи?!” - питам се.

(Наједном запева) Само гутљај један,

да не умрем жедан!

Ој, девојко, роде,

дај ми мало....

(Говори) Само Дулету никада није било слатко да рачуна!... Море, ни броја им се не зна!... Док сам могао терао сам са четири!... па с четири на три!... па с три на две!... и на крају спаде чика Дуле на једну – ко ни једну...

(Певуши тужно) Ето тако живим ја,

као мали спахија...

Седим, певам, пушим,

никога не рушим...

(Говори) Моја душа то све најбоље зна... Жена може да сруши сваког човека, па нека је он као кућа!... Од рођене деце човек не може да има црњег непријатеља!... док су мала, деца граје... шмркћу!... цвиле!... лепе ти се за ногавице!... неће да уче школу, него уче како што пре да те сатру

секирацијом!... Јесте, хоће!... Пази мало да неће!... доћи ће ти на гроб, да ти подложе фуруну!... а за живота све што си хтео, немој због деце!... одвој од уста за децу!... бди над њима даноноћно!... гурај им сваку мрвицу у кљун!... поклони им цео живот, рећи ће ти: “хвала”... ђаволску матер!... Него ће рећи: “Матора дртино, докле ћеш да нам стењеш и кашљуцаш над главом! Излази одатле, шта си засео!... Не може од тебе човек да дође на ред да обави потребу!” Тако деца гуде кад их ставиш на ноге...кад се осамостале... А жена целог живота поред тебе живог нешто петља и крије!... Тутуљи, врзма се и кукумавчи! “Нека је наша”, - стење, “па макар била мала као лула!” Тако нагважда баксуз!... Ал' жена би хтела кућу... Шта ће мени кућа?!... Дулету је кућа у души!... Дуле би хтео да живи и сад!... мало је чичи...

(Запева чило)

Хај – ничи – ничи – ничи,
примакни се ближе чичи!

(Говори) Али она не да!... Чантра!... меље!... гунђа по цео дан!... и гребе ко мачка!... да не могу после међу људе!... морам да се кријем од свога друштва... Леонка!... шта радиш, Леонка?!... Хоће они моји ако ме виде да кажу: “Пази, наш Дуленце с ручним радом!” “Ко ти то, Дуленце, искумстира?” Ух, животе!... Јао, што нисам нешто млађи за двадесет-тридесет година!... Знао сам ја то да урадим! Само дунем, па ме нема по три дана... одох!!... Али друге су моје године данас... не једе се у овим годинама све што лети, као што се јело док сам још био...ееее! Јао, Дуле, у шта ти оде живот?!... Ваше тек настаје, смејте се!... И треба да се смејете!... што да се не смејете?... Ал' сетићете се ви једнога дана, доћи ће време, па ћете плакати што сте се вечерас смејали!... Жао ми је само што нећу дочекати да вас видим кад се погурите и почнете штапом да куцкате по овим плочницима... па три корака, па: буха-буха!... па три корака, па: буха-буха!... Казаћете онда: “Лепо нама онда рече оно вече чика Дуле”... Нећу дочекати то да видим, али ја ништа и не чекам... нити сам икада чекао... Дуле је грабио!... И све хокус-покус!... да не види нико!... све ко лисац кад пође у штету... тако је то ишло код мене у животу... да се све ухвате за руке, био би ланац од Београда до Суботице и натраг... још да она није кочила!... Јао, она!!... и све оне остале!! Никада нису спремне кад

треба да се крене!... То њихово спремање ме је оседело пре времена!... “Сачекивање је највећи баксузлук!” - увек сам мислио... То је смрт за нерве!... то човека убија!... Али кад с њом негде пођеш, понеси иглу и конац!... прснуће јој бордуре!... рашиће јој се цакне!... тераће те с пола пута да се вратите, да се пресвуче!... И онда само овако под тобом земља да се проломи, да ти пропаднеш, а њој кажеш: “Иди сад сама куд год хоћеш!... Хајде, одлази!... Пустите мене да легнем у земљу, да на миру склопим очи и да те никада више не видим!”

(Запева)

Па зар без суза нема љубави...

Зар мој драги неће да се врати?...

(Говори) Ако је луд да се врати!... Што ниси мислила док је човек био ту?...

(Пева даље)

Срце плаче,

срце горко пати...

(Говори) Нека пати!... боље ниси ни заслужила!...

(Пева даље)

Пита да ли су то само сни?...

(Говори) Нису, душо!... то је јавна... Подрежи ти своје нокте мало, а не Дуле после да црвени пред светом!... Ех, кад човек само помисли... па кад се сети!... како су се сви само окомили да навуку удовца... великог ли знања!... Ја сам самцит, па ми чисто туга... а они навалили... “Вредна је!... Држећи је!... А што кува, кува, кува!... тањир да олижеш!... Није сокачара ни нека слепица, да нема куче зашта да је ухвати!... Него салаш, а она једна душа – једна гуша!... И то какав салаш!”... А ја се завалим на столици и главу закустурим ко Франше д'Епере на Јужном Булевару!... Кад после... они су с тим једним салашем поудавали два села... Само док ти теслиме младу, после ћеш дознати истину... Ни салаша, ни пара, нити ујака у Америци!... Још да сам момак и да је она младица?... па бих прогутао!... али не могу да сварим!... Зар последње своје дане да... ех, као да сам осуђен да испаштам за оно од раније!... Прва је с четком трчала за мном до капије кад излазим из куће, да се каквим случајем не би десило да ми на униформи остане једна трунчица!... А колико сам пута изврнуо цео астал! Ех, гледао сам с висине... само забацим главу, ко Франше д'Епере на Јужном Булевару!... Има мува да се чује, кад ја наредим тишину!...

И плус ми је двоје деце изродила!... и увек ми као храниоцу своје указивала најдубље поштовање... Сад тек знам да ми је она вредела!... Спрам ове, оха!... Ова купује тесне ципеле... да сеца човека!... Па чизмице гумиш, с крзном оперважене... нешто најлон!... И ја нисам жалио паре... Ал' прснуше јој на петама петог дана... “Шеврец” - каже... “Ђубре!”... Какав шеврец, какво ђубре!... Него, није свака ципела за сваку ногу!... Једва смо нашли њен број... четрдесет и два!... Има ноге ко дечје гробове!... И да ја сад то носим код шустера?... да ми се смеје човек!... да каже: “Која ово гренадирска ножурда развали?”... Само секирација с њом... али проклет је човек не може ни без ње!... И вешта је, сорту ли јој препредену!... да смота човека на први поглед... да га заћори... па да се испрси пркосно чисто!... а грудата... не могу с те стране да јој ставим примедбу... здрава је!... И зна да се смешка, па слатко... мислиш: анђео... Само док те не зајаши, да видиш после кад окрене лист!... па кад запне да ти прича како је погрешила у избору... И где су јој биле очи када је пристала с тобом!... Те како је неке силне прилике пропустила... одбила као њих седамнаест!... Као жртвовала је мени цео живот, а ја то не заслужујем... она је себе заробила!... а ја сам се усрећио!... И да сам ја сам на овоме свету, него не могу опстати од задиркивања оних мојих пајташа!... душу ми поједоше!... “Хоћеш ти, Дуле, Мађарицу”, кажу... “Под старе дане играш се ватром!”... Масирају ме... мангупи!... Граца, Драгче, Влајко шустер... Слушај ти, Влајко!... Само ти да ћутиш!... Ти – што смо те код куће затекли с кецељом!... Шта ти имаш да говориш о мени!... Моја сикће, али није притворна!... Да је пргавштина, пргавштина јесте... али је добродушна као што су све Мађарице... и хитра!... Очас она нама двома приреди за ужинуцу гулаш... А кваке на вратима: цакле!... испуцовано све!... миљеи уштиркани... патос изрибан... крпаре затегнуте... А пасуљ кад скува, нема да зрна звоне по шерпи, него се све то раскува... укрчка... па две три суве црвене паприке унутра... Што се тиче кућног реда, ту је прва!... Па боље и то него оно Влајково... избледело!... Још да рачунам да сам срећан кад ми је запало ово што имам... Само да останем поштеђен онакве каква је Влајка усрећила!... Па кад закрмеља и убледи изјутра, као да у њој зрна живота нема!... да се питаш

да ли је то чума или жена?!... Хладна, па она или овај зид, исто је!... Влајко, Влајко... изгубљени друже!... Ко ће старом крв у жилама да ти загреје?... Црепови!!... Зато теби треба баба, да ти греје црепове у рерни!... Е, Влајко, Влајко, наивчино стара!... Што си сад, побратиме, обесио нос?... Тако исто и ти, Брацо!... И ти, Драгче!... Сви ви што сте на речима газде у кући!... Сви ви!!!... Не ви... него ти... тамо моји... И извините ако сам вас нешто увредио... ваш чика Дуле је мало тужан... онда тихо... најтише... пијемо...

(Тужно запева)

А кад дођем на гроб мајке премиле,
Од туге ће срце да ми препукне...
Устај оче, устај мајко,
дошао вам је син
који за вама вечито тугује...

(Тужно говори) Ја сам ваш чика Дуле са Чубуре... а ваш чика има једну малу домаћу кризу... нико не може да му помогне... Нико не може да врати чика Дулету све оно што је у животу изгубио и пропустио... *(Живне)* Јао, како да ми се измигољи?!... како?!... *(Чезнутљиво)* пре четрдесет година је то било, а и данас на то мислим и гризе ме савест... И због тога је чика Дуле тужан... и још због нечега... И зато ће чика мало да ћути... пссст... Кад чика Дуле ћути, то значи да чика студира ситуацију... *(Викне резигнирано)* Што се човек рађа кад мора да умре!!...

(Запева тихо)

Само гутљај један
Да не умрем жедан...
ој, девојко, роде,
дај ми мало...

(Последњу реч "воде" промумла неразговорно, па певуши даље)

Само гутљај један
да не умрем жедан...

(Викне) Хеј, дечко!... момак!... ту су паре!... јеси ли се предомислио?!... Не чујеш?... Ех, откако је чика Дуле отишао у пензију, нико више његов глас нити чује, нити слуша... глас вапијућег у пустињи!... Е, па зато!... баш зато ће сад чика Дуле да направи такав гест да ћете сви ви да се постидите!... да

видите ви нашу стару школу... одржаћу вам лекцију!... А ко ће ако ја нећу?... Ко?!... Морам да вас учим како се окапа и живи на овој нашој рођеној калдрми... (*Викне*) Живео наш лепо Београд са његовним аутономним покрајинама Војводинама и националним Мађарицама!... Хеј, мали!... ово је за тебе, зато што си био тако фини према чика Дулету!... А ти знаш какав си био, па после размисли шта то значи... ако имаш мозга вредеће ти... и тачка!... а од тачке надаље је моје приватно и ничије више!... евентуално и њено... Ми имамо један мали проблем... она и ја... Али чика Дуле ће све то да уреди!... (*Све помамније*) Цео свет би чика преуредио, само кад би имао мало више расположивог времена!... искуства је на претек!!... (*Подвикне*) Има ли ко од присутних какав проблем, да му то чика Дуле један час регулише?!? Нема нико?! Значи, све је у најбољем реду?! Онда нема грешке!... Смејте се и даље и никога се не бојте!... Ако вас ко шта пита, ви само реците: “Чика Дуле је аминовао!”... Хеј, дечко!... Ти нећеш моју стотку?... Ништа!... слободно се ви смејте!... Вама је чика одобрио!... а себи није... Он нема право... и свако ко погреша, нема право... него има без права да остане... и без ручка да остане!... Има да буде гладан... и тачка!... да трпи... три тачке... А ти, Дуле, памти, па врати истом мером и остави покољењима у аманет: “Никада се не треба везивати за ону која пушта да човек седне за непостављен сто!”... Ако с таквом решиш да издајеш домаћи кост, абоненти ће ти се разбежати!... ако забациш главу ко Франше д'Епере на Јужном булевару, па рекнеш: “Где је тај ручак, сунце ли ти!... Докле ћу ја да гулим тај твој гулаш?!”, она ће ти скочити за очи!... Види, молим те!... Е, па не пали насиље!... Не даје Дуле на гребање ништа!... и да још останем гладан, без ручка... Мучење глађу је противно повељи ОУН-а, Леонка!... (*Бесно*) Па лако је теби то – кад ми првог приграбиш пензију, па ми после удељујеш... и још се правиш важна?... а сиромаш Дуле нека се ломата којекуда без пребијене паре... па гладан, гладан... жељан сувога хлеба – и то у социјализму... у овим загушљивим просторијама... Леонка, где ће ти душа?... да знаш само какав је дим овде, ножем да га сечеш... ко сир!... Зар је то за мене?... Знаш да се сваког јутра гушим од кашља... Леонка, немој Леонка, овде ме не примају, ти ме одбијаш...

куда ћу ја, Леонка? Прими ме у кућу, нисам ни кап окусио... духнућу ти... хуху!... Нудили су ме људи... знаш какво је друштво, само да натоциљају човека... али ја не дам да ме они кваре!... знам шта си ми рекла, да скратим мало језик... да не причам много о скупоћи, напипаћу ћузу... Немој ми само сад опет о томе, молим те, звоцати три дана... буди мало флегман, Леонка... заборави оно што је било... И власт заборавља много штошта... ослања се на народ... Морамо се и ти и ја ослонити једно на друго... ево ти иде твој Дуле... (Викне) Људи, мора чика Дуле!... ваш чика Дуле мора натраг кући... где ће сиромах?... више га ни једна не прима овако маторог... хајде, људи!... оде вам ваш чика Дуле!... правац у ону рупу... жив сахрањен и још одозго гребан... (Виче) Људи!... шта да ради чика Дуле кад је остарио... људи моји... сервус, људи!...

КРАЈ

ПОГОВОР

Избор монодрамских текстова који сте управо дочитали носи непретенциозан наслов "Панорама монодрама". Реч је, дакле, о монодрамским текстовима које приређивач, по неким врлинама, издваја из укупне продукције ових штива на српском језику.

Као што је познато, појавом Фестивала монодраме и пантомиме у Земуну, 1973. године, један помало запостављен позоришни род добио је не само верификацију - да постоји - већ и сатисфакцију, па и извесно престижно место у нашем позоришном животу. После три деценије постојања и преко три стотине педесет приказаних монодрамских представа пред неколико десетина хиљада задовољних гледалаца, после неколико стотина озбиљних стручних рецензија, монодрама - као уметност једнога глумца - стекла је пуноправно чланство у породици позоришних подухвата.

Монодрама ипак није, као што се понекад несмотрено сматра, очајнички потез усамљеног и запостављенога глумца, премда је, истини за вољу, било и таквих случајева. Монодрама је највећи изазов и, вероватно, најтежи испит за глумца који поставља мноштво проблема пред свога извођача и може се поуздано закључити да је овај испит положио онај глумац који гледоцима успе да саопшти истину која га распиње, тишти, наводи на непрестано преиспитивање и промену статуса лика који тумачи; такав глумац одржаће пажњу публике и навешће је да саучествује у његовој самоанализи, да стане уз њега и подели емоцију коју његова уметност ствара.

Поштујући овај глумачки подвижнички подухват, Фестивал монодраме и пантомиме настоји да - у оквиру својих скромних материјалних могућности - сачува од заборава драмске текстове који представљају високе домете и који заслужују да их поново видимо на сцени.

У званичној публикацији Фестивала монодраме и пантомиме, Каталогу фестивала, до сада је објављено укупно 17. монодрама; године 2003. објављена је "Антологија савремене монодраме" у којој се нашло 13 текстова.

Књига коју читалац сада држи у рукама жели да вашој пажњи препоручи 10 монодрама. Разуме се, све драме написане су на нашем језику.

Овога пута у избору приређивача нашли су се и текстови који представљају драматизације литературе и историјске грађе.

Приређивач сматра да су вредности ових изворних штива у целости сачуване интервенцијом драматизатора, те да је обрада успела да књижевним текстовима удахне стамена театарска својства.

На почетку избора налази се драмски текст Косте Трифковића "Мила"; Трифковић је, у ствари, прерадио односно "посрбио" дело Карла Аугуста Гернера "Erste Gastrolle des Fräuleins Veilchenduft oder Theatralische Studien". И премда је оправдана констатација да је "Мила", у ствари, комички монолог,¹ а не развијена монодрама, у овоме избору Трифковићево дело заузима прво место. Приређивач, наиме, сматра да већ сама чињеница да је представа припремљена по овоме делу изведена 1872. године, препоручује текст за ново читање и тумачење.

У коладу "Мила", Трифковић представља глумицу која очекује управника позоришта, да би пред њим полагала аудицију. Пошто управника нема, глумица, узбуђена, одигра пред гледаоцима - којима се непосредно и обраћа - део својих већ остварених улога, како би се они уверили у њене глумачке способности и препоручили је "господину Тони".²

Представивши десетак својих улога, глумица Мила, у ствари, говори о новосадској средини Трифковићевог доба, критикујући друштвени морал, маловарошки поглед на свет и део трајних својстава менталитета, као што су помодарство, претенциозност, сплеткарење, итд. Трифковићева "лака списатељска рука" и у овоме делу, као и у другим коладима које је написао, полетно и духовито а незлобиво, проговара о мањкавостима које су, ето, и данас део нашег бића.

Драгослав Михаиловић причом "Путник" отвара збир питања везаних за морал који би требало да постане најважније оружје нове друштвене снаге

¹ Петар Марјановић: *Посрбе*, Нолит, Београд, 1987. стр. 35.

² "Господин Тона" - Антоније Хацић, легендарни управник СНП (П. Марјановић, наведено дело, стр. 35.

која је заузела власт 1945. године. Реч је, дакако, о изопачењу моралних норми које писац дискретно уводи у приповедање, а које, изван сваке сумње, остају узорна вредност без обзира на промене политичког система или режима. Михаиловићев јунак не тражи оправдање за своје нечасне поступке, јер у рату је човеково понашање самерено околностима и границе морала се много лакше заборављају, али он веома добро зна шта је чинио и сам осећа да је његова острвљеност на људске животе постала зло којем не може да умакне. Али и зло које од његовог живота ствара кошмар из кога нема излаза.

Гордана Марић предводи групу глумаца-аутора; ове уметнике краси предузимљивост каква доликује активном животном принципу. Гордана Марић је, у своме младалачком а мудро склопљеном комаду "Неухватљиви систем глуме", суочила своје тада невелико глумачко и животно искуство с мноштвом различитих глумачких школа, принципа и "система". У њеном духовитом драмском тексту, који се већма позива на валидну театролошку и естетичку литературу, доводе се у сумњу позоришту толико драге прокламације и манифести. Марићева је, другачије речено, суочила позориште са претпостављеном сликом о театру, иронично сенчећи велике теоријске формуле и крилатице, а налазећи довољно личних разлога да им и сама - уз помоћ аутоироније - да свој допринос.

Иван Бекјарев је од аутентичног текста одбране Пере Тодоровића на суду начинио документарну монодраму; Бекјарев је из Тодоровићеве беседе на суду задржао прецизност израза, принцип логичког закључивања и дрскост самоувереног новинара који, осим развијене самосвести и јасног политичког опредељења, поседује и уверење да чини праву ствар у правоме тренутку. Бекјарев је пажљиво ослободио Тодоровићево излагање пренаглашене реторике и патоса који није прикладан за позоришно упризорење. Промисљајући Тодоровићеву одбрану као узорно дело које, осим историјског, има и књижевни значај, Иван Бекјарев је начинио успешан спој историјске грађе с позоришном уметношћу.

Звонимир Костић је у драми "Јефимија" приредио монодрамску литургију која је више посвећена нацији него вери. Костићева је драма, иначе,

до сада доживела три сценске поставке, што ваљано сведочи о њеним књижевно-сценским вредностима. У средишту приче налази се слика судбине монахиње Јефимије која је имала и тежак и славан живот, доживела велику срећу и велику несрећу, као и њен народ, уосталом; подсетимо се, Аристотел вели да је "пад из среће у несрећу" најпогоднији за трагичку причу. Костић је ту трагичку основу препознао у судбини жене која је доживела и личну и националну несрећу; у мноштву невоља лична туга уступа место колективној патњи, појединачна несрећа мања је од заједничке, па Звонимир Костић повезује судбине монахиње Јефимије и српског народа искушењима, трпљењем и патњом. Тонска подлога у Костићевој монодрами други је учесник збивања и ова линија драме уноси у претпостављену представу осећај скрушености који је саставни део литургије.

Синиша Ковачевић поуздано је прекодирао Андрићеву причу у монодраму која превазилази само исповест једне поражене жене; свака појединачна несрећа, веле умни људи, има универзалну димензију. Отуда је Ковачевић повест несрећне Анице Зерковић преточио - поштујући Андрићеву поступност у излагању - у параболу о континуираном понижавању и поништавању супруге под окриљем маловарошког брака. Из таквога приступа произишла је тегобна сценска исповест о пораженој личности која је, ипак, смогла довољно снаге да напусти брачну ложницу која је постала симбол мучионице.

С монодрамом "Чучук Стана" Живорад Жика Лазић нашао се на свом омиљеном подручју испитивања српске историје деветнаестог века. О томе зашто је та историја имала ток који је имала и због чега је усуд нашег народа обележен трагиком, сведочи Стана Пљештићева, удата на силу, а по својој вољи (!), за Вељка Петровића, знаменитог јунака Првог српског устанка. Ред српске неслоге, па ред бахатости и осионости - подсетимо се насилништва момака Миленка Стојковића - довели су до слома устанка. Стана, оставши удовица, бира за мужа другог јунака, Јоргаћа, Грка, понављајући, у ствари, своје животно начело; оставши сама, у туђини, своди животне рачуне у

покушају да опише живот који је минуо и који би, нема сумње, поновила када би јој се указала прилика.

Потресна прича госпође којој је зло савременог друштва - дрога - разорило породицу и непосредно или посредно постало узрок смрти најближих, "Деца пакла" Јована Букелића, садржи резиме о опасности којом нам прети цивилизацијска куга двадесетог века. Наркоманија је постала, нажалост, наша свакодневица; Букелић, ослањајући се на своју богату лекарску праксу, начинио је анализу - по методу узорка - којом пластично слика улазак младе жене у патолошку зависност од опијата. Мучну историју пропасти Леле, а затим и њених најближих, укључујући и наратора, саопштава Лелина мајка у часу резигнације, када је већ донела одлуку да напусти овај свет. Потписник ових редова организовао је Букелићево штиво у сценску целину.

Александар Матић је глумац који је, попут Гордане Марић или Ивана Бекјарева, одлучио да активно учествује у промоцији своје уметничке биографије. Написао је питко слово, дубоко ослоњено на антрополошке карактеристике сремачког, ирошког и кочоперног менталитета. Матићев јунак припада соју пргавих момака са златним рукама и голубијим срцем, дакле, реду губитника који се нада да ће коначно остварити минимум личне среће и стећи пород. У Матићевој анализи наићи ћемо на читав инвентар поступака разних власти и режима који није сломио ни младићев дух, ни понос, ни самопоуздање; али претња долази из младићеве самосвести, јер схвата да се исконска снага човека налази у породици коју он, из разних разлога, није успео да трајно заснује.

На крају овога избора налази се текст Александра Поповића "Франше Д' Епере на Јужном булевару", дело које до сада није доживело сценско извођење. И ова монодрама потврђује позната својства Поповићеве драматургије; реч је о јунаку са Чубуре који је - као и његови кафански пријатељи - јак на речима и одржавању сопствене митоманије. Али тај чика Дуле је, у ствари, човек кога је друга жена прописно зауздала, па је његов протест против њене кућне тираније једнак вапају сваког ојађеног бића.

Дулетова потчињеност од исте је каквоће од које је саздана и она против које се подиже Аница Зерековић. За разлику од Андрићеве јунакиње, Дуле нема ни снаге ни воље да се побуни, па се његови тугаљиви приговори завршавају за кафанским столом, у гротескној атмосфери крчме у којој га и келнер игнорише. И у овоме Поповићевом штиву наћи ћемо богатство лексичке грађе и аутентичан поглед на свет "малог човека" о коме је аутор писао с амбивалентним приступом уважавања и поспрдности истовремено.

Ових десет монодрама нуде, чини се, довољно подстицаја за нове сценске поставке. Задатак ове књиге је и у томе да глумцима скрене пажњу на драмске текстове који својим вредностима представљају трајно добро наше драмске књижевности.

У Земуну, 22. маја 2004.

Радомир Путник

САДРЖАЈ

ЦИП